АРХИВЪ
ЗА
ПОСЕЛИЩНИ ПРОУЧВАНИЯ

Archives des Établissements humains
Archiv für Siedlungsforschungen
Archives for Settlements Studies

I ГОДИНА ANNEE КНИГА FASC. 2

СОФИЯ — SOFIA
Печатница „КУЛТУРА“ — Imprimerie „CULTURA“
1938

Преселението на тракийски българи и гърци въ България презъ 1878-79 г.

(по неиздадени документи)

отъ

Христо Н. Гандевъ

Презъ лѣтото на 1936 г. имахме възможностьта да откриемъ части отъ архивата на централното руско окупационно управление на Южна България отъ годинитѣ 1878—1879. Тѣзи архивни материали се съхраняватъ понастоящемъ въ архивния отдѣлъ на Пловдивската народна библиотека подъ № 477. Документитѣ отъ тази сбирка, а сѫщо така редица руски издания на окупационни преписки и пловдивскиятъ вестникъ „Марица“ отъ онова време, ни позволяватъ да дадемъ въ настоящия малъкъ очеркъ нѣколко полезни сведения за преселението на нашитѣ сънародници тракийци въ долината на Марица и Тунджа и отвѫдъ Балкана, следъ като руската армия се оттегли отъ Одринския санджакъ презъ есеньта 1878 г.

Известно е, че по силата на Берлинския договоръ, (сключенъ на 1. VII. 1878 г. ст. ст.), Южна България бѣше отдѣлена като полуавтономна область — Източна Румелия — и поставена подъ върховната власть на Султана; окупиранитѣ пъкъ отъ руситѣ Одрински и Лозенградски (и Кърклисенски) окрѫзи трѣбваше презъ есеньта на сѫщата година да бѫдатъ предадени на Турция.

Щомъ узнали, че оставатъ да живѣятъ подъ турска власть, българитѣ отъ тия мѣста били обхванати отъ силна тревога. Тѣ не могли лесно да забравятъ преживѣнитѣ едва преди нѣколко месеца теглила. Въ откѫснатитѣ области започнали да възникватъ спонтанно народни митинги, на които тракийци протестирали противъ несправедливото имъ отдѣляне отъ румелийскитѣ имъ братя. Въ в. „Марица“ се появили петиции, отправени до канцеларията на руския императорски комисарь въ Пловдивъ князъ Дондуковъ-Корсаковъ. Въ тѣзи документи, скрепени съ хиляди подписи, българското население отъ Одринския санджакъ молило руското правителство да действува за присъединяването на тритѣ споменати окрѫга къмъ Румелия.[1] Естествено, князъ Дондуковъ е билъ безсиленъ да направи каквото и да било въ това отношение. Окупационнитѣ власти дали на възбуденитѣ тракийци да разберать, че Берлинското решение, колкото и тежко да било, както за тѣхъ, така и за руското правителство, е безвъзвратно. Много български семейства отъ Одринския санджакъ, боейки се отъ бѫдещитѣ турски безправия, се приготвили вече да изоставятъ огнищата си, щомъ рускитѣ окупационни отряди се изтеглятъ. Самъ императорскиятъ комисарь Дондуковъ гледалъ благосклонно на това намѣрение на тракийци и дори желаелъ да подпомогне преселването имъ въ България и Румелия, за да засили тамъ българския елементъ. Той се страхувалъ да не би съ завръщането на турскитѣ бѣжанци въ Румелия, (отъ която тѣ избѣгали презъ време на войната), тази область да придобие турски народностенъ обликъ и вследствие на това българитѣ да загубятъ политическата инициатива. Ето защо, въ единъ обширенъ докладъ отъ септември 1878 г. до руския военеnъ министъръ Милютинъ, князъ Дондуковъ предложилъ вземането на мѣрки противъ осѫществяването на тази опасна за българитѣ възможность: „...не согласиться ли Оттоманское правительство допустить обмѣнъ земель, принадлежащихъ болгарамъ въ Адріанопольскомъ санджакѣ, на таковыя же принадлежащія мусульманскимъ емигрантамъ въ Восточной Румеліи. Мѣра эта, несомнѣнно, могла бы способствовать къ предотвращенію многихъ бѣдствій, сопряженныхъ съ возвращеніемъ турокъ въ Румеліи, хотя нельзя отрицать, что послѣдствіемъ этого было бы ослабленіе болгарскаго елемента въ части Ѳракіи, остающейся за Турціей. Высказанная мною выше мысль совпадаетъ, между прочимъ, съ желаніемъ многихъ изъ христіанскихъ сельскихъ общинъ какъ болгарскихъ, такъ и греческихъ, въ Адріанопольскомъ санджакѣ, подавшихъ мнѣ прошенія о водвореніи ихъ въ предѣлы Румеліи вследъ за отступленіемъ нашихъ войскъ. До сихъ поръ я не давалъ разрѣшенія на подобныя просьбы, потому что вопросъ этотъ долженъ быть обсужденъ и разрѣшенъ въ смыслѣ общей, а не частной мѣры, по соглашенію съ Портою.“2) Милютинъ напълно одобрилъ предложението на императорския комисарь; въ едно писмо отъ м. октомври с. г. той му пише: „самый серьезный вопросъ въ настоящее время есть, конечно, переселеніе христіанскаго населенія изъ мѣстностей, отдаваемыхъ туркамъ. Если можно было этихъ переселенцевъ водворить на земляхъ, покинутыхъ мусульманскимъ населеніемъ, то лучшаго рѣшенія

---

1) В. „Марица“ I, №№ 8, 12, 17.

2) Сборникъ матеріаловъ по гражданскому управленію въ Болгаріи 1877—78—79 г.г. Подъ редакціей Н. Р. Овсяного. Томъ III. С.-Петербургъ 1904. стр. 105.

желать нельзя. Искрено желаю Вамъ успѣха въ этомъ нелегкомъ дѣлѣ. Мнѣ кажется, что нечего сокрушаться о томъ, что ближайшая къ Константинополю територія сдѣлается исключительно турецкой, если взамѣнъ того въ Болгаріи сѣверной и южной усилится елементъ христіанскій и ослабится магометанскій.“ 3) Преселението на тракийци, обаче, не могло да се извърши споредъ плана на Дондукова. Докато последниятъ водѣлъ преписка съ Милютина, рускитѣ окупационни корпуси започнали да се изтеглятъ отъ Одринския санджакъ. Това било, сякашъ, сигналъ за скитащитѣ изъ Тракия подъ турска власть баши-бозушки шайки и демобилизирани аскери да плъзнатъ по грабежи и насилия изъ българскитѣ села и да си „отмъщаватъ“ на беззащитнитѣ българи, „задето повикали московцитѣ“; българското население, обзето отъ паника, почнало масово да напуска градове и села, преди турскитѣ власти и гарнизони да се явятъ въ тѣхъ. 4) Сега за размѣна на имоти не могло и дума да става. Въ началото на октомври месецъ 1878 г. окрѫжниятъ началникъ въ гр. Мустафа-паша съобщава съ бърза телеграма на пловдивския губернаторъ: „Сегодня по желѣзной дорогѣ прибыли изъ Силиврію и Чаталджи 60 семействъ, бѣжавшія изъ боязни турокъ. Просятъ помѣщенія и помощи. Заявили, что болгаре бѣгутъ. Какъ поступить — мѣста нѣтъ. Жду приказаній: отправить ли въ Филиппополь.“ 5) Само нѣколко дни по-късно отъ датата на това съобщение Пловдивъ билъ вече препълненъ отъ хиляди бѣжанци тракийци. 6) Мнозинството отъ тия нещастни българи пострадали непосрѣдствено отъ грабежитѣ на баши-бозука и затова се прехвърлили въ Румелия, безъ да успѣятъ да взематъ дори и най-необходимото отъ домоветѣ си; но имало и такива, които бѣгали предъ вълнàта на насилията и сварили да си прибератъ всичко по-ценно, което могло да се носи. 7) Бѣжанскитѣ семейства произхождали отъ всички кѫтища на Одринска Тракия и Цариградския полуостровъ. За жалость, имаме съвсемъ малъкъ брой точни сведения за това, отъ кой градъ или село по колко семейства сѫ дошли въ Румелия. Знаемъ, напримѣръ, че сѫ избѣгали отъ Бююкъ-чекмедже 150 семейства; отъ село Чоково или Чопъ-кьой (Узункюприйски окрѫгъ)

---

3) Муратовъ. Документи за дейностьта на руситѣ по уредбата на гражданското управление въ България презъ 1877—79 г. г. Издава Министерството на нар. просвѣщение. София 1905 г стр. 266.

4) Вж. в. Марица. I, за тритѣ последни месеца на 1878 и особено №№ 10. 18, 22 и 70 съ приложението.

5) Окупационенъ архивъ въ Пловд. библиотека подъ № 477. Отдѣлъ II, 19.

6) Окупац. архивъ. Отд. II, 10.
Сборникъ матеріаловъ. т. III, стр. 180 сел., 245. в. „Марица“. № 70.

7) Окупац. архивъ. Отд. III, 8.

400 семейства; отъ Чаталджа и Силиврия — 60 семейства; отъ Димотишки окрѫгъ изъ селата Гючи (Гйокче)-бунаръ — 160 сем. или 720 души, Голѣмо Суванли — 559 души, Горно Суванли — 270 души; отъ селото Балъкъкьой (Одрински окрѫгъ) — 301 семейства и стотици други семейства отъ селата Мюселлимъ, Юсусъ-кьой, Чукуръ-Ченгелъ, Чекердеклий, Чаушлий, Аязма, Ени-кьой, Куртулмушъ, Бегчиларъ, Сейменъ и Шаркьой.[8] Положението на тракийци въ Румелия е било много тежко, понеже всички годни за поселване мѣста били вече заети отъ завърналитѣ се турци и отъ българи, чиито селища турцитѣ опожарили презъ войната. Бѣжанцитѣ се трупали въ Пловдивъ, Стара-Загора и по граничнитѣ станции, безъ да знаятъ по-нататъшната си участь и пращали молби следъ молби до губернаторитѣ и Дондукова за помощи и мѣста за поселение. Ето и съдържанието на една такава молба:[9]

„До Негово Превъзходителство Пловдивския губернаторъ. Въ Града.[10] Ваше Превъзходителство!

Отъ Чопъ-кьой, село на Узункюприйския окрѫгъ до 400 фамилии отъ боязъньта на турскитѣ свирепства въ оттеглюването на императорскитѣ руски войски оставиха селото си и за да запазятъ честь и животъ се оттеглиха за насамъ и съ желѣзницата стигнаха до Нова-Загора. Тамъ отъ стичането на много християни бѣжанци не остая мѣсто; а пъкъ между тѣзи фамилии има много сиромаси дотолкозъ, щото не сѫ въ състояние да си платятъ навлътъ по желѣзницата; то долуподписанитѣ съселяни на тѣзи злощастни бѣжанци молимъ отъ тѣхна страна, за да се отстѫпи тѣмъ милость и да се заповѣда гдето следва, за да не се вземе навло отъ тѣзи 400 фамилии, но да се подари намъ билетъ безплатенъ отъ Нова-Загора до Татаръ-Пазарджикъ. Сѫщо молимъ да благоволите да издадете високата си заповѣдь до пазарджишкитѣ власти, щото за привременно до гдето преминемъ зимата да ни се покажатъ жилища привременнни въ града, а за бѫдащо трайно живѣене да ни се отстѫпи едно село въ това окрѫжие, нарицаемо Ченгерли, праздно отъ жителитѣ му турци и по настоящемъ безъ кѫщи.[11] Благонадеждни за приемътъ на тази смиренна молба, и че ще намѣримъ прибѣжище подъ крѣпкия щитъ на Негово Императорско Величество нашия освободитель Александра Великаго Всеросійскаго, зимаме смѣлость да се подявимъ Вашего Превъзходителства покорни за 400-тѣ фамилии български отъ Чопъ-кьой.

---

[8] Окупац. архивъ Отд. II, 13, 14, 16, 17, 19; отд. III, 8, 9, 12, 17, 18, 21. Въ окупационнитѣ преписки се споменаватъ още бѣгълци българи отъ с. Малгара и отъ градоветѣ Чорлу и Димотика. Вж. Окупац архивъ. II, 12; в. Марица. I, 18, 21.

[9] Останалитѣ иматъ почти сѫщото съдържание.

[10] Молбата е писана въ Пловдивъ отъ пловдивски просбописецъ въ присѫтствието на трима пратеници отъ бѣжанцитѣ.

[11] Това турско село е било опожарено, вѣроятно, отъ българи следъ Освобождението. Вж. нашата статия „К изученію дѣятельности русскаго оккупац. управленія въ Восточной Румеліи 1878—79 г.,“ стр. 4, 29 въ *Записки Научно-Изслѣдовательскаго Объединенія,* томъ VI (старой серіи т. XI). Прага 1937.

(саморѫчни подписи) Священникъ Атанасъ, Георги попъ Димитровъ, Кель Вѫлчо Георгій."[12]

Пловдивскиятъ губернаторъ още презъ октомври 78 г. докладвалъ на князъ Дондукова за положението на бѣжанцитѣ и получилъ отъ него разрешение да вземе редица мѣрки,[13] които съобщилъ веднага на подведомственитѣ си окрѫжни началници:

„Циркулярно. Окружнымъ начальникамъ Пловдивской Губерніи.

Въ настоящее время открылось бѣгство болгаръ изъ странъ, очищаемыхъ русскими войсками. Тысячи такихъ заводнили Филиппополь и просятъ помощь. Его Сіятельству Императорскому Россійскому Коммиссару угодно было открыть въ мое веденіе чрезвичайный кредитъ въ 40,000 рублей[14] на оказанія помощи бѣженцамъ. Кромѣ того съ той же цѣлью переданы мнѣ и остатки десятины 1877 г.[15] Въ Совѣтѣ князя[16] теперь спѣшно вырабативаются правила для руководства при поселеніи бѣженцовъ, а пока предлагаю къ руководству нижеслѣдующее:

1) Болгарамъ– бѣженцамъ разрѣшено селится въ раззоренныхъ и пустыхъ турецкихъ селахъ ввѣренной мнѣ губерніи.

2) Всѣ бѣженцы дѣлятся на двѣ партіи — а) состоятельныхъ и в) неимущихъ. Первые . . . просятъ только отвода свободнаго мѣста. Обикновенно довѣренные лица отъ партіи подаютъ просьбу, уже осмотрѣвъ мѣста и избравъ себѣ села. Такихъ состоятельныхъ предлагаю прямо препровождать въ указанныя ими мѣста, давая имъ одного надзирателя и нѣсколько стражниковъ для предупрежденія возможныхъ между ними самыми столкновеній и распри (sic) при захватѣ участковъ Предоставляю самымъ окружнымъ начальникамъ выработать наиболѣе удобныя срѣдства для надзора за правильной дѣлежкой усадьбъ. Все будетъ зависитъ отъ достойнства надзирателей, которыхъ будутъ посылать. Такъ какъ это дѣло первостепенной важности и можетъ предотвратить массу дѣлъ и непріятностей въ будущемъ, то

---

[12] Окупац. архивъ. Отд III, 9. Запазваме правописа на оригинала.

[13] Окупац. архивъ. Отд III, 8.

[14] Неизвестно дали сребърни или кредитни. Последнитѣ сѫ били обезценени на 50 %.

[15] Натураленъ десятъкъ отъ зърненитѣ храни, събранъ още отъ турскитѣ власти въ правителствени складове и попадналъ презъ януарий 1878 г. въ руски рѫце.

[16] При канцеларията на Дондукова е имало и съветъ, съставенъ отъ специалисти по разнитѣ отрасли на управлението.

считаю возможнымъ открыть кредитъ изъ числа 40,000 рублей на выдачу назирателямъ суточныхъ (90 коп.) и прогонныхъ.

3) Надѣломъ собственной пахатною землею предлагаю повременить до выработки правилъ.

4) Что касается до неимущихъ — то ихъ тоже отправлять на поселеніе въ выбранныхъ ими мѣстахъ, но при томъ оказывать все возможное содѣйствіе. Такъ, если имъ нуженъ хлѣбъ — то пользоватся для выдачи имѣющимися запасами десятины 77-го года. Маленькихъ денежныхъ пособій выдавать изъ своихъ казенныхъ сумъ съ представленіемъ мнѣ расчеты для возврата. О большихъ валовыхъ пособій — входить съ докладомъ. Помнить, что сравнительно съ массой бѣженцовъ и временемъ срѣдства помощи незначительны и быть крайнѣ разборчивымъ, осторожнымъ и справедливымъ при выдачи пособій. Предлагаю совершенно не давать очень маленькихъ кошелечныхъ пособій. Мнѣ кажется такія пособія пропадутъ бесслѣдно, израсходовавъ капиталъ безъ пользы. Лучше дать на бѣдную семью осла или корову, или для работника инструменты, для женщины пряху и т. п. Однымъ словомъ, выдать вещь, проценты съ которой будутъ поддерживатъ семью. Къ сожалѣнію нельзя надѣлить такимъ образомъ всѣхъ бѣдныхъ и потому выбирать и бѣднѣйшихъ и наиболѣе трудолюбивыхъ".[17]

Тракийци сѫ били, действително, разселени въ течение на октомври, ноември и декември 1878 г. изъ окрѫзитѣ Пазарджишки, Пловдивски, Казанлъшки, Старозагорски, Хасковски и др.[18] Знаемъ, че въ Пазарджишки окрѫгъ сѫ били въдворени преселницитѣ отъ Чукуръ-Ченгелъ, Чопъ-кьой, Мюселлимъ, Ени-кьой, Чаушли, Куртулмушъ, Бегчиларъ, Сейменъ и Шаркьой,[19] а въ Старозагорски — тѣзи отъ Балъкъ-кьой;[20] за останалитѣ бѣжанци, на брой около 8,000 души, липсватъ точни сведения. Всички заселени тракийци сѫ получили чрезъ губернаторствата и особенитѣ бѣжански комисии парични помощи, а отъ окрѫжнитѣ началници и окрѫжнитѣ съвети—храни, земедѣлски инвентаръ и добитъкъ, който поради недостатъчния си брой е трѣбвало да бѫде използуванъ колективно отъ цѣлата поселническа колония въ дадено село.[21]

Притокътъ на бѣжанци въ Румелия не прекѫсвалъ и презъ зимата на 1878. г. Генералъ-губернаторътъ на тази провинция — генералъ Столипинъ, който замѣстилъ пренеслия се въ София императорски комисаръ Дондуковъ, се видѣлъ принуденъ официално да забрани достѫпа на бѣжанци въ Румелия поради абсолютната липса на мѣста за поселение. Въ всѣка кѫща по селата живѣели отъ 5 до 10 семейства. Прииждащитѣ трѣбвало да лагеруватъ презъ зимата на открито. Много жени и деца станали жертва на болеститѣ и студа.[22] Напусто отишли усилията на една нарочна българска делегация отъ народни дейци и духовни лица, изпратена отъ Столипина въ Одринъ да увещава българитѣ да не напускатъ роднитѣ си огнища.[23] Никой отъ българитѣ не слушалъ увѣренията на добросъвестния, но безпомощенъ турски губернаторъ въ Одринъ — Реуфъ паша, че честьта, имотитѣ и животътъ на българитѣ не ще пострадатъ и че редътъ ще бѫде бързо възстановенъ.[24] Вилнежитѣ на турскитѣ шайки продължавали и затова тракийци непрестанно бѣгали, като пѫтували пешкомъ въ студъ, снѣгъ и дъждове и се промъквали презъ румелийската граница безъ позволение. Това паническо бѣгство траяло до м. мартъ 1879 г.[25] Единственото разрешение на тежката бѣжанска проблема било да се прехвърлятъ тракийци въ Северна България. Затова презъ м. мартъ с. г. император. комисаръ Дондуковъ, следъ едно предварително съглашение съ Столипина, изпраща генералъ Грессера (заведующъ вѫтрешнитѣ дѣла въ неговата канцелария) въ североизточна България — а именно, въ Шуменски и Варненски окрѫзи, за да намѣри и опредѣли мѣста за настаняване на тракийци най-вече въ села, напуснати отъ турцитѣ презъ освободителната война. Когато всичко било уредено, Дондуковъ съобщава на Столипина отъ Търново да приготви бѣжанцитѣ за пѫть, като ги раздѣли на групи по 100 души, снабди съ храна и пуска последователно по етапенъ пѫть така, че групитѣ да не се настигатъ една друга. Така тракийци презъ априлъ 1879 г. на брой около 13—14 хиляди души преминали отъ тамъ Балкана и се настанили въ споменатитѣ окрѫзи.[26] Общиятъ брой на преселницитѣ българи отъ Тракия подъ турска власть въ България достигналъ споредъ рускитѣ официални сведения 23,000.[27] Общата сума, раздадена на бѣжанцитѣ отъ началото на м. августъ 1878 г. до края на февруарий 1879 г., възлѣзла на 450,000 франц. фр. [28])

---

[17] Окупац. Архивъ. Отд. III, 10. Тази заповѣдь е важѣла, по всѣка вѣроятность, и за окрѫжнитѣ началници отъ Сливенска губерния.

[18] Окупац. архивъ. Отд. III, 12,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24.25,29.

[19] Окупац. архивъ. Отд. III, 21.

[20] Окупац. архивъ. Отд. III, 18. Изглежда, че преселницитѣ отъ Гючи бунаръ сѫ били настанени въ Казанлъшко. Вж. Окупац. архивъ. Отд. III, 8.

[21] Окупац. архивъ. Отд. III, 11,12,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24 25,27,28,29.

---

[22] Муратовъ. Документи за дейностьта наруситѣ и пр. стр. 279.

[23] Н. Р. Овсяный. Русское управленіе въ Болгаріи. С.-П. 1907 г. т. III, стр. 17. В. „Марица" I, 73. Въ състава на делегацията влизали архимандритъ Методи, Ив. Цанковъ, Г. Груевъ и др.

[24] Пакъ тамъ.

[25] Вж. в. „Марица". I. за съответнитѣ месеци.

[26] Н. Р. Овсяный. Русское управленіе въ Болгаріи, т. III, стр. 266, 290.

[27] Окупац. архивъ. Отд III, 22. Сборникъ матеріаловъ и пр. т. III, стр. 125-6, 139, 230. В. „Марица" I, 62.

Отъ несигурния правенъ режимъ въ турска Тракия се бояли не само българи, но и гърци. Затова виждаме, че заедно съ нашитѣ сънародници и тѣ напускали домоветѣ си, за да търсятъ убѣжище въ Източна Румелия. Стотици гръцки семейства отъ Димотика и отъ селата около този градъ, отъ Чорлу, Силиврия и брѣговетѣ на Мраморно море прехвърлили границата и се отзовали въ бѣжанскитѣ лагери край Сливенъ, Стара-Загора и Пловдивъ. Но увеличаването на гръцкия елементъ въ Румелия повдигало единъ тревоженъ въпросъ: дали гърцитѣ, които вече десетилѣтия наредъ водѣли борба съ българитѣ за културно преобладание въ Южна България, не ще засилятъ чрезъ новата имиграция още повече народностнитѣ си позиции. Тѣзи опасения били въ момента твърде оправдани. Въ Пловдивъ заседавала една европейска учредителна комисия, отъ чиито решения зависѣлъ превеса на българи или гърци въ обществения животъ и управлението на областьта. Румелийскитѣ гърци тъкмо по това време използували всички възможни срѣдства, за да изтъкнатъ своитѣ права на управляващо интелектуално малцинство съ стари културни традиции. Проводникъ на тѣзи тѣхни стремежи билъ безскрупулниятъ пропаганденъ вестникъ „Philippopolis", излизащъ въ Пловдивъ на френски езикъ. За тенденциознитѣ кампании на този органъ читательтъ би могълъ да си състави понятие, като прочете множеството официални опровержения, пръснати изъ тогавашнитѣ български вестници. Ето едно такова, публикувано въ пловдивския в. „Марица" презъ м. мартъ 1879 г.:

„Татаръ-Пазарджишкиятъ Градски Съветъ заявява, че въ града Татаръ-Пазарджикъ нѣма никакво гръцко малцинство, ако не се смѣтатъ 13 души куцовласи; още по-малко може да има гръцка община или гръцко училище, за каквито бълнува пловдивскиятъ гръцки вестникъ „Филипополисъ". [29])

Народностната борба между българи и гърци продължавала и следъ освобождението.

Като покровителка на православието Русия е искала да привърже къмъ себе си всички християнски народности на Балканския полуостровъ. Тази политика на покровителство спрѣмо гърцитѣ е била тържествено прогласена отъ графъ Шувалова на Берлинския конгресъ. Обаче, както князъ Дондуковъ, така и замѣстникътъ му генералъ Столипинъ, ясно виждали, че гърцитѣ въ Румелия създаватъ едно опасно напрежение на духоветѣ, което било въ полза само на турскитѣ домогвания да си остане провинцията подъ пълната власть на Султана. Въ единъ докладъ до руския воененъ министъръ Милютинъ отъ юлий 1878 г. князъ Дондуковъ пише: „Смѣя да мисля, че отдѣлянето на Южна отъ Северна България само временно може да задържи политическото развитие на българския народъ на югъ отъ Балкана и че гръцката народность тукъ едва ли може да придобие преобладаващо влияние. Българитѣ при своето числено надмощие, вродена настойчивость и умение спокойно да се отнасятъ къмъ всѣко дѣло, ще съумѣятъ да отстоятъ политическата си независимость... Тукашнитѣ (румелийскитѣ) гърци въпрѣки тънкостьта и коварството на интригитѣ и домогванията си едва ли сѫ способни на продължителна борба съ пробудилитѣ се национални стремления на упорититѣ българи. Все пакъ главното опасение на тукашнитѣ българи е, да не би при назначаването на християнинъ губернаторъ (на Румелия) изборътъ да падне върху гръкъ който, несъмнено, ще почне да поддържа своята народность въ ущърбъ на българската..." [30]) Почти въ сѫщия духъ докладва нѣколко месеца по-късно и генералъ-губернаторътъ Столипинъ: „Враждата между гърцитѣ и българитѣ въ селата не е толкова силна, колкото въ градоветѣ между интелигенцията на тѣзи две народности. Образованитѣ гърци отъ Източна Румелия не искатъ да разбератъ, че сѫ малцинство въ страната. Тѣ измислятъ лъжливи статистически данни, позоватъ се на нѣкакви свои призрачни права, стремейки се да постигнатъ първенство и господство за своята народность". (Следъ това Столипинъ изброява редица саботажни и враждебни действия на румелийскитѣ гърци спрѣмо окупационнитѣ руски власти и българитѣ). „...необходимо е, прочее, строго да се очертаятъ етнографскитѣ граници и притезанията на всѣка народность; — това може и трѣбва да бѫде направено." [31]) Отъ цитираното ясно личи, че русскитѣ управници на Румелия дълго и внимателно сѫ изучавали въпроса за българо-гръцкитѣ отношения въ областьта. Вѣроятно, тѣхното заключение е било, че новиятъ приливъ на гръцки бѣжанци въ градоветѣ при създаденото положение е опасенъ, защото въ деня, когато е напускалъ Румелия, за да се установи въ София (10. X. 1878 г. ст. ст.), князъ Дондуковъ издалъ чрезъ пловдивския губернаторъ следното тайно разпореждане:

---

[28]) Сборникъ матеріаловъ и пр. т. III, стр. 180 и сл., 245. В. „Марица". I, 22, 70 и 71.

[29]) В. Марица. I, 63.

„Окрѫжно Повѣрително

До г-да окрѫжнитѣ началници

Пристигащитѣ въ губернията бѣжанци гърци отъ мѣстноститѣ, опразнени отъ нашитѣ войски, князътъ-комисарь (Дондуковъ) заповѣда да бѫдатъ въдворявани на временно мѣстожителство по такъвъ начинъ, че да бѫдатъ изселвани отъ градоветѣ и въдворявани въ българскитѣ села на отдѣлни семейства. По такъвъ начинъ ще се парализира вредната гръцка солидарность (к. н.) Съобщавамъ това на господа окрѫжнитѣ началници за сведение и рѫководство.

---

[30]) Сборникъ матеріаловъ. т. III, 230 ссл.
[31]) Сборникъ матеріаловъ. т III, 230 ссл.

Губернаторъ: Генер.-майоръ Хюбшъ Гросталъ." [32])

Въ напѫтственото писмо, което оставилъ на Столипина, Дондуковъ наблѣга да се обърне особено внимание на изпълнението на разпореждането му относно настаняването на гръцкитѣ бѣжанци, за което далъ подробни указания на двамата губернатори (сливенски и пловдивски) и на единъ нароченъ чиновникъ.[33]) Приведената по-горе заповѣдь, важеща и за двете губернии, ще да е часть отъ тия специални разпореждания на Дондукова. Обаче генералъ-губернаторътъ Столипинъ погледналъ малко по-предпазливо на въпроса. На 30 октомврий 1878 г. той изпраща до двамата румелийски губернатори повѣрително една мотивирана заповѣдь, въ която обяснява опаснитѣ страни на Дондуковата разпоредба: гръцкитѣ преселници не ще пожелаятъ да се пръснатъ на отдѣлни семейства изъ Румелия и ще се върнатъ обратно въ турска Тракия — (дори е приведенъ и такъвъ случай съ гърци отъ Димотишко), а това би дало поводъ на гръцкитѣ пропагандни органи и на враждебно настроенитѣ къмъ Русия консули и кореспонденти въ Румелия да алармиратъ европейското обществено мнение съ съобщения за терор на властитѣ надъ небългарското население и пристрастие къмъ българитѣ. Затова той препорѫчва заповѣдьта на Дондукова да се изпълни съ следната корекция: — гърцитѣ да се въдворяватъ на мѣстожителство далечъ отъ известнитѣ гръцки центрове, но все пакъ на цѣли колонии, (к. н.), а не по отдѣлни семейства[34]). Нѣколко дни по-късно губернаторитѣ предаватъ тази нова заповѣдь на окрѫжнитѣ началници за изпълнение[35]).

За насъ е, обаче, по-важно практическото следствие отъ разпоредбата за разселването на гръцкитѣ бѣжанци. Окрѫжнитѣ началници презъ есеньта и зимата на 1878 г. разпратили цѣли колонии отъ гръцки семейства, снабдени съ храна и пари, на поселение групово, както искалъ Столипинъ, далечъ отъ градскитѣ гръцки центрове: напр. въ Карлово и въ 9 села на Татарпазарджишки окрѫгъ, кѫдето никога не е имало гърци[36]). Макаръ и заселени на много семейства заедно, гърцитѣ се чувствували лошо въ съвършено чуждата за тѣхъ срѣда и всрѣдъ новата обстановка, затова тѣ още презъ 1879 - 1880 г. съ позволение на Алеко Паша Богориди се завръщатъ въ Одринска Тракия, като напускатъ Румелия завинаги.[37]) Презъ пролѣтьта на 1879 г., обаче, нова вълна грьцки бѣжанци отъ Одринско нахлува въ Тракия, но въ тази область вече нѣмало мѣста за поселване. Сега Столипинъ, за да се отърве отъ гърцитѣ, предлага на Дондукова въ една записка отъ 1. III. 1879 г. новъ начинъ на разселване: „Въпросътъ за разселването на гърцитѣ още не е окончателно разрешенъ. Мѣстнитѣ вестници по мое настояване призоваха жителитѣ да окажатъ братски приемъ на всички емигранти безъ разлика на народноститѣ. Но този призивъ, имащъ значение само за Европа, въ очитѣ на руската администрация нѣма сѫществена важность. Азъ отъ своя страна смѣтамъ, че значително число гърци въ предѣлитѣ на Източна Румелия е нежелателно и че въ интереситѣ на областьта ще е, тѣ да бѫдатъ отправени въ Северна България, гдето, ако се поселятъ, не могатъ да иматъ никакво влияние и малко по-малко ще се слѣятъ съ българското население.“ [38]) И действително, Дондуковъ нарежда грьцкитѣ бѣжанци отъ Румелия, за които вече нѣмало мѣста, да бѫдатъ прехвърлени въ Северна България.[39]) На 7. III. 1879 г. Дондуковъ пише до Столипина по този въпросъ: „Що се отнася пъкъ до гърцитѣ, тѣхъ азъ допускамъ само въ Видинската губерния, кѫдето тѣ ще бѫдатъ безвредни и кѫдето има много свободни и хубави земи“.[40]) Отъ книгата на Н. Р. Овсяный: Руское управленіе въ Болгаріи научаваме, че преселенитѣ по нареждане на Дондукова въ Видинската губерния и другаде край Дунава гърци въ последствие отново се върнали въ старитѣ си живѣлища въ Одринския санджакъ.[41]) Вѣроятно, тѣ не сѫ могли да се приспособятъ къмъ новия животъ и срѣда, въ които се чувствували откѫснати отъ грьцкия свѣтъ.

---

[32]) Окупац. архивъ. Отд. II, 29а.

[33]) Овсяный. Русское управленіе въ Болгаріи. т. III, 107.

[34]) Окупац. архивъ. Отд. II, 29.

[35]) Окупац. архивъ. Отд. II, 29в.

За жалость, не ни е известенъ дори и приблизителния брой на гърцитѣ, които презъ 1878—1879 г. сѫ се прехвърлили въ Румелия и Сев. България. Окупационниятъ архивъ

---

[36]) Окупац. архивъ. Отд. III, 12, 22, 24, 25.

Отъ № 12 личи, че бѣжанци гърци сѫ разселвани и въ други окрѫзи, но какъ и кѫде точно, е невъзможно да се установи. Вж. сѫщо М. Ив. Маджаровъ Източна Румелия. София 1925 стр. 186. Авторътъ споменава за настаняване на гьрци отъ Одринско въ Румелия, но сѫщо не дава сведения за численостьта и мѣстото на поселението имъ.

[37]) Окупац. архивъ. Отд. II, 38.

[38]) Овсяный. Русское управленіе въ Болгаріи. т. III, 290.

[39]) Ibid. 266.

[40]) Ibid.

[41]) Ibid. т. II, 45—46.

въ Пловдив. нар. библиотека, който съдържа много документи за броя, настаняването и подпомагането на българскитѣ и турски бѣжанци, не дава почти никакви сведения за гръцкитѣ. Дори въ официалнитѣ доклади и отчета на Дондуковъ и Столипинъ до министра Милютина, кждето сж отбелязани много пжти сборнитѣ цифри на разнитѣ народности бѣжанци, българскитѣ и гръцкитѣ сж винаги слѣни въ една обща рубрика: „бѣжанци християни".

L'émigration des Bulgares et des Grecs de la Thrace dans la Bulgarie. 1878—1879.

Par Christo Gandev

Pendant l'été de 1936 nous avons eu la possibilité de decouvrir une partie considérable des archives[1] du Service Russe d'occupation de la Bulgarie de Sud des années 1878—79. Les documents de cette collection, aussi qu'une série de publications russes concernant la correspondance relative à l'occupation, nous permettent de donner dans le présent article certains renseignements utiles au sujet de l'émigration de Bulgares et de Grecs de la Thrace turque après la guerre libératrice de 1877—78.

En vertu du traité de Berlin (juillet 1878) la Bulgarie de Sud a été détachée à titre de région demi-autonome sous la dénomination de Roumélie Orientale et soumise au pouvoir suprême du Sultan, tandis que les districts d'Adrianople, de Lozengrade et de Kîkklissé, occupés par les Russes, devaient être remis à la Turquie encore pendant l'automne de la même année. Les Bulgares qui vivaient dans ces districts craignaient l'arbitraire des armées irrégulières turques et se mirent à abandonner leurs domiciles en cherchant un abri dans la Roumélie Orientale. Le Service d'occupation Russe soutenait de toute manière cette émigration. Depuis le mois de septembre 1878 jusqu'au mois d'avril 1879 environ 23,000 émigrants bulgares se sont rendus dans la Roumélie Orientale et la Bulgarie Septentrionale. Ces émigrés ont reçu de l'administration provisoire russe des terres pour s'installer, des instruments d'agriculture et une subvention considérable. Nous avons des renseignements exactes relatifs à des miliers de familles bulgares originaires de: Buuk Tchekmedje, Silivria, Malgara, Tchorlou, Tchataldja, Tchokovo ou Tchopkioi, Gutchi (Ghioktché) Bounar, Golemo Souvanli,

---

[1] Actuellement gardés dans la Bibliothèque Nationale de Plovdiv sous № 477.

Gorno Suvanli, Balîk kioi, Dimotika, Musselim, Oussous kioi, Tchoukour tchenguel, Tchekerdekli, Tchaouchli, Aïazma, Eni Kioi, Kourtoulmouche, Begtchilar, Seïmen et Charkioi.

L'état d'anarchie de la Thrace sous le pouvoir turque a également forcé des centaines de familles grecques de fuir dans la Roumélie et la Bulgarie Septentrionale. L'administration russe a établi ces familles dans neuf villages de la Bulgarie de Sud près de la ville Tatar Pazardjik, dans la ville Karlovo et dans le gouvernement de Vidin de la Bulgarie Septentrionale. A la fin de l'anné 1880 ces Grecs se sont réinstallés dans la Thrace sous le pouvoir turque parce qu'ils ne pouvaient s'accommoder au milieu bulgare qui leur était entrièrement etranger.

Въ София преди 54 години.

отъ

Станимиръ Ст. Станимировъ

Отъ 1. I. 1884 година азъ бѣхъ „дѣловодитель на Училищното попечителство при Светата Българска Екзархия въ Цариградъ“. Но и на тази длъжность останахъ малко време, около 8 месеца. Като се убедихъ, че възгледитѣ ни съ Методия Кусевичъ, тогава екзархийски протосингелъ, въ никой случай не сѫ еднакви, азъ подадохъ оставка, която бѣ приета отъ Негово Блаженство Екзарха Иосифъ I на 27. VIII. 1884 година. — Съ телеграма отъ 2. IX. новъ стилъ (21. VIII. старъ стилъ) с. г., която бѣ отговоръ на една моя телеграфна молба за длъжность въ Габрово, тогавашниятъ министъръ на народното просвѣщение Р. М. Каролевъ ме запита: „Приемате ли длъжность първостепененъ учитель въ Габрово и изпълнение директорска длъжность. Плата директорска“. Отговорихъ, че благодаря и приемамъ. На 5. IX. новъ стилъ (24. VIII. ст. ст.) получихъ нова телеграма № 2663 отъ министъръ Каролевъ, съ която ми се заповѣдваше: „Тръгнете за Габрово. За 1. септемврий да сте тамъ. Минете презъ София“. Следъ като Негово Блаженство прие оставката ми и ми даде свидетелство № 708 отъ 27. VIII. 1884 г., съ което удостовѣрява, че въ течение на 8 месеца, начиная отъ 1. I. 1884 год., съмъ билъ дѣловодитель, „която длъжность той изпълняваше съ особено усърдие, старание и умѣние, но по здравословни причини поиска писменно да го освободимъ отъ тая длъжность, за което бѣхме принудени да уважимъ просбата му и му приемемъ оставката“, азъ се приготвихъ за пѫть и на 29. VIII. 1884 год. напустнахъ Цариградъ. — Въ Цариградъ азъ бѣхъ събралъ сведения, че ако пѫтувамъ съ влака до Сараньово (Сарамбей) рискувамъ да остана на тая станция нѣколко дена, докато намѣря превозно срѣдство за София (по онова време желѣзницата Цариbродъ—София—Бѣлово не бѣ още построена). Ето защо азъ пѫтувахъ съ желѣзницата до Татаръ Пазарджикъ, а отъ тамъ съ пайтонъ до София. Първата ми работа следъ пристигането ми въ Т. Пазарджикъ бѣ съ частна телеграма да известя на Каролева, че на другия день тръгвамъ за София. Това сторихъ, защото вече бѣ явно, че на 1. IX. не ще мога да бжда въ Габрово.

Привечерь на 1. септемврий, сжбота, 1884 год. азъ бѣхъ вече край София. Тука при мостчето (сегашния Орловъ мостъ) на р. Перловецъ ме посрещна единъ слуга отъ Министерството на народното просвѣщение, който ми каза, че е пратенъ да ме посрещне и заведе при Каролева. „Добре, казахъ азъ, но ще трѣбва да дойдете съ мене въ хотелъ „Вазовъ“ (още изъ пжтя файтонджията ми каза, че ще ме отведе въ този хотелъ, като най-добъръ) да се измия и преоблѣка, та после това ще ме заведете у Каролева“. Азъ не бѣхъ идвалъ въ София и нищо не знаехъ за нея, като столица на новото българско княжество. Предполагахъ, обаче, че ханища и хотели все ще има повече, отколкото ги има въ Габрово, гдето не е имало случай пжтникъ да не намѣри одая (стая), за да се установи. Ето защо останахъ неприятно изненаданъ отъ думитѣ на слугата, който ми каза, че по поржка на г-на министра е билъ въ хотелитѣ „Вазовъ“ и „Одеса“ и въ хана „Искъръ“, но не намѣрилъ свободна одая, та той (г. министрътъ) го пратилъ да ми каже, че ще бжда на гости у него. — Не останахъ изненаданъ отъ тази колкото мила, толкова и красива постжпка на Каролева: въ турско време, презъ учебнитѣ 1871/72—1874/75 година азъ му бѣхъ ученикъ въ Габровското главно мжжко училище и при това единъ отъ най-добритѣ му ученици въ класа. Освенъ това, понеже баща ми бѣше „Башъ папазъ“ (по сегашному — архиерейски намѣстникъ) и, като такъвъ, председатель на градската община, Р. Каролевъ, като главенъ учитель, често пжти идваше у дома, дори докато бѣ ергенъ, не единъ пжть бѣ и гостъ у дома. А за изпращането ми въ Русия, той доста усърдно подържаше и дори насърдчаваше баща ми. Нѣмаше какво да правя. Придруженъ отъ слугата, азъ отидохъ въ дома на г. министра, който вече бѣ се прибралъ у дома си и, очевидно, ме очакваше, съ г-жа Каролева, която бѣ габровка и съ която се познавахме отъ деца. Рано вечеряхме и почти тутакси следъ вечеря легнахме да спимъ. Азъ спахъ въ салона. За креватъ, разбира се, и дума не можеше да става; но меката и чиста постилка и топлата завивка бѣха чисто габровски, т. е. отлични.

Три дена бѣхъ гостъ на г-жа и г-нъ Каролеви. На обѣдъ на третия день (вторникъ) г. министъръ Каролевъ устно ми каза, че съ указъ № 114 отъ 3. IX. 1884 съмъ назначенъ отъ I. IX. с. г. за първостепененъ учитель въ Габровската реална гимназия и ми даде предписание № 2898 отъ 4. IX. 1884 година, съ което ми се съобщаваше, че съ приказъ подъ № 185 съмъ назначенъ отъ 1. с. м. за изпълняващъ длъжностьта директоръ на Габровската реална гимназия и ми се предлагаше да се отправя по-скоро за мѣстоназначението си[1]). На другия день (срѣда) азъ, придруженъ отъ назначения за учитель при „повѣрената ми гимназия“ Василъ Карагйозовъ, отпжтувахъ съ файтонъ за Габрово, гдето и пристигнахъ въ петъкъ на 7. с. м. вечерьта.

Пжтувайки по Цариградското шосе (Стамболъ йолу) къмъ София, привечерь на 1. септемврий файтонджията ми каза: ето вече София се вижда, захващаме да се наваляме. Следъ единъ часъ сме въ хотела. — Огледахъ се наоколо. Останахъ зачуденъ отъ бедната, непривлѣкателна гледка: никаква следа отъ обработена земя. Изглеждаше като че ли всичко бѣ мера. Едвамъ тукъ-таме се виждаха стада отъ по 15—20 глави овце. Нигде — нито на северъ, нито на югъ отъ пжтя не се виждаше нито едно дрървче, дори трънъ не помня дали зърнахъ. „Горда Стара планина“ не само че не се зеленѣеше, а просто се червенѣеше, толкова тя бѣше оголена отъ всѣкаква растителность; а величествената Витоша, може би, защото бѣше по-близо, та можеше по-добре да се види и разгледа, се виждаше, ако и оголена, безъ дървеса, все пакъ зелена. Сега азъ за пръвъ пжть съзерцавахъ Витоша и, да си призная, тя ми произведе впечатление на нѣщо много по-величествено отъ всичко, което бѣхъ виждалъ и дълго наблюдавалъ въ Габровския балканъ. Чувалъ бѣхъ поговорката: „Отъ Витоша по-високо нѣма“, та си казахъ: не е билъ глупавъ шопътъ, когато съ тѣзи думи е изказалъ възторга си отъ несравнимата по красотата си планина, Витоша. Опитахъ се да се вгледамъ въ града, та дано баремъ тамъ видя нѣщо, което да привлѣче вниманието ми, но и тука останахъ разочарованъ: колкото и да се взирахъ, погледътъ ми не можа да се спре върху нищо, нищо не ми произведе впечатление. Съставихъ си мнение, че София е едно бедно турско село, разположено въ яма.

Колкото повече се приближавахме къмъ града, толкова повече околностьта ми се виждаше по-неприветлива, помрачна. Особено неприятно впечатление съ своята замърсеность ми произведе мочурътъ (доскорошната „Трета извънградска часть“) отъ сегашнитѣ кавалерийски казарми до р. Перловецъ и срещуположната ней пустиня — сегашната китна и толкова мила и обична на софиянци, дори и на деца и старци, градина „Князъ Борисъ“.

Придруженъ отъ изпратения да ме посрещне слуга, азъ преминахъ мостчето на р. Перловецъ и навлѣзохъ въ чертата на града. Останахъ поразенъ отъ грамадното количество вдигналъ се прахъ. Това бѣше първото ми впечатление отъ най-младата по онова време столица въ Европа[1]). Запитахъ слугата, какво е това здание, което се вижда на баирчинката отдѣсно. Слугата, като че ли това и чакаше. Оказа се, че е многоречивъ и стана мой чичероне. Това е, отговори ми той, „Дълбокъ зимникъ" (сега Прошекова пивоварница). Тукъ ще идвате въ праздникъ съ компания да пиете бира. А тука, продължи той, сочейки съ пръстъ налѣво, зимно време, като замръзне водата, всички идватъ да се пързалятъ. Идва и князътъ съ хората си. — Не зная, дали зиме, когато земята е покрита съ снѣгъ, а блатото е замръзнало, това бунище е могло да привлѣче нѣкого, но въ оная минута азъ мислѣхъ, кога по-скоро ще се отдалечимъ отъ това мѣсто. Тъкмо на това мѣсто сега е детската градина за деца отъ доучилищна възрасть. Приготвена по инициативата и съ срѣдства отъ Негово Величество Царь Борисъ III, тя представлява последната дума на науката и изкуството за уреждане детски градини. Отъ ранна пролѣть до късна есень, всѣки день отъ сутринь до вечерь, тя е пълна съ стотици деца, като се започне отъ пеленачета въ колички, карани почти винаги отъ майкитѣ. Лично азъ почти всѣки подиръ обѣдъ часть отъ разходката си (кѫщата ми е сравнително близо до тая прекрасна градина — на ул. „Мар. Дриновъ" 6) правя по тротуара около тая градина.

---

[1] Това предписание е подписано отъ министра Р. М. Каролевъ, главния секретарь П. Генчевъ и и. д. началникъ на отдѣлението Т. Иванчевъ.

Малко по-нататъкъ, но вече отъ дѣсна страна, слугата ми посочи едно малко здание — „Молловото ханче"[2]), а още по-нататъкъ, но все отъ дѣсна страна, ми посочи едно строяще се здание. Тука, каза той, се строи здание за Народно събрание. Преди три месеца тука стана голѣмо тържество. Идва и князътъ, че тури първия камъкъ. (Както е известно, това станало въ понедѣлникъ на 4. VI. 1884 г.). Други постройки до тука нѣмаше. По-нататъкъ, но вече отъ лѣво, той ми посочи въ единъ трапъ една нова доста спретната кжщичка и ми каза: „домъ Петра Василиевича Волкова (тъкмо на онова мѣсто, гдето сега сж грамаднитѣ кжщи на професора докторъ Василъ Молловъ и на братята Иванъ Евстатиеви Гешеви). Много смѣшенъ и чуденъ човѣкъ.“ — Съ П. В. Волкова азъ се запознахъ въ Киевъ презъ м. февруарий 1875 година. По онова време той бѣше студентъ въ Киевската духовна академия. Характеристиката му отъ слугата, както и думитѣ за кжщата му, не бѣха негови, а на тогавашната софийска интелигенция. Продължавайки пжтя си все по сегашния булевардъ „Царь Освободитель“, слугата ми посочи тъкмо насреща двореца; но понеже тутакси завихме въ лѣво, по сегашната улица „6 септемврий“, не можахъ да го видя добре. Скоро файтонътъ спрѣ. — Това въ лѣво, каза слугата, е малкия дворецъ. По-рано той билъ на единъ руски офицеръ. Когато въ Търново Народното събрание избрало князя (думата е за първия български князъ Александъръ Батембергъ), като нѣмало дворецъ, министерскиятъ съветъ купилъ за дворецъ тази кжща. Сега въ нея е Министерството на вжтрешнитѣ работи. — Погледнахъ посочения ми „дворецъ“. Видѣхъ едно низко едноетажно здание, което въ никой случай не заслужаваще названието дворецъ. Сега то вече не сжществува. То бѣ разрушено презъ 1937 година, когато се започна постройката на сегашното разкошно и грамадно здание за Министерство на вжтрешнитѣ работи. — Това тамъ по-долу, продължи съобщението си моятъ чичероне, е Черната джамия. — Съгледахъ западната стена и северозападния жгълъ на единъ дуваръ, високъ най-малко четири (4) метра и, като сждя по покрива му, дебелъ около единъ (1) метъръ. Още въ Габрово бѣхъ чулъ, че „Черната джамия“ въ София е затворъ, останалъ отъ турско време, и че въ него се затварятъ тежкитѣ, голѣмитѣ престжпници. Джамия не видѣхъ. Такава видѣхъ на другия день на източната страна на дувара. Но тя не бѣ черна. Запитахъ, защо джамията заедно съ затвора се наричатъ съ общо име Черна джамия, но никой не ми даде отговоръ. Никой не знаеше. Самъ си съчинихъ следното обяснение: въ затвора, който е редомъ съ джамията, сигурно затворницитѣ сж прекарвали тежъкъ, страдалчески, черъ животъ, който особено черъ е билъ за безъ вина виновнитѣ затворници и тѣхнитѣ семейства. Това, казахъ си азъ, вѣроятно е внушило на населението да нарече джамията и затвора при нея черни.1)

---

[1]) Впрочемъ, София е била мръсна още и презъ турско време. Ами Буе, който е билъ въ София презъ 1837 година, пише: „Нѣколко голѣми площади сѫ покрити съ огромни купища смѣть. трупанъ, може би повече отъ единъ вѣкъ насамъ". А К. Иречекъ, който билъ въ София отъ 1879 до 1884 година пише: „Теренътъ на улицитѣ бѣше или грапавъ калдаръмъ отъ твърди рѣчни обли камъни, или само природна глина, която въ дъждовно време умекваше и зимно време се обръщаше въ бездънна каль съ дълбоки гьолове" (Княж. Бълг., ч. II стр. 35) — Мръсна била София — презъ първитѣ години следъ освобождението. Ето какво пише по този въпросъ пакъ К. Иречекъ въ втория томъ на „Български дневникъ" подъ 19/31. XII. 1881 година: „Мизерното състояние на София презъ първата година (разбира се отъ пребиваването на Иречека въ София, който дошълъ тука на 9. XI. 1879 г. Бел. моя) най-добре се характеризира (отъ следното): най-нездравото мѣсто е около кѫщата на председателя на санитарния съветъ Молловъ и най-калната улица е при началника на Travaux publics Копиткинъ" (стр. 61).

[2]) Току до началото на сегашната улица „Св. Климентъ". Тамъ сега се извишава грамадна, красива кооперация.

---

1) Много по-късно азъ прочетохъ въ бележития трудъ на професоръ Анастасъ Иширковъ „Градъ София презъ XVII вѣкъ“, София, 1911 год., стр. 21—22, следното: „Черната джамия се наричала Коджадервишъ—Мехмедъ-Пашова джамия, па се наричала още и Имаретъ-джамия. Тя била построена по инициативата на Сюлеймановия великъ везиръ, бошняка Мехмедъ паша Тавилъ ибни Абдулъ Муаединъ. По-

Сега дуваритѣ вече не сѫществуватъ. На мѣстото на затвора е хубавъ паркъ, а джамията е величественъ храмъ „Свети Седмочисленици“. На източния край на храма е гробътъ на бившия министъръ-председатель и регентъ на България Петко Каравеловъ, по починъ на когото Черната джамия стана православенъ български храмъ. — А това въ дѣсно е кѫщата на г. министра Каролева, каза ми слугата и слѣзе отъ файтона.

Сутриньта на другия день (недѣля, 2. IX. 1884 г.) сѫщиятъ слуга, който вечерьта ме посрещна при мостчето на на р. Перловецъ, ме заведе въ храма „Св. Краль“, както тогава наричаха сегашния храмъ „Св. Недѣля“, построенъ въ 1863 година. На сѫщото мѣсто и по рано имало храмъ, който билъ съборенъ презъ 1856 година, а на мѣстото му построенъ този, който сѫществуваше и презъ 1884 г. Храмътъ „Св. Недѣля“ (Агиа Кириаки) получилъ името си отъ мощитѣ на сръбския краль Св. Стефанъ Урошъ II Милутинъ, които, не е известно кога, били пренесени въ този храмъ, който билъ и митрополитски храмъ. Отъ голѣма почить къмъ мощитѣ на светия краль, софиянци започнали (въ началото на XIX вѣкъ) и храма, въ който тѣ почиватъ, да наричатъ „Свети Краль“.

Когато се приближавахъ къмъ храма, произведе ми лошо впечатление следната твърде грозна сцена. Улицата (сега „Кн. Клементина“) бѣ доста тѣсна. Всички кѫщи, и отъ дветѣ страни, каточели бѣха еврейски. Нѣколко еврейки сложили корита на самата улица, перѣха, едни дрехи, а други — мръсни постилци. При минаването на богомолцитѣ, ту една, ту друга издигаше постилъкъ и съ високъ смѣхъ го показваше на седящитѣ на среща й. Нечистотиитѣ се изливаха на улицата. Нека тукъ отбележа, че такива сцени се повта́ряха дори и следъ 1886 година. Тѣхъ ги прекрати градоначалникътъ Христо Басмаджиевъ [1].

стройката била почната въ 1528 година . . . Майсторъ на джамията билъ султанъ Сюлеймановиятъ архитектъ Коджа Синамъ. Тя и въ XVII вѣкъ обръщала внимание съ своето високо кубе, хубаво освѣтление и външна и вѫтрешна красота (к. м.); кубето било покрито съ олово. Харемътъ на джамията билъ много широкъ, а минарето й високо и симетрично“. Явно е, че и проф. Иширковъ, ако и старателно да събралъ всички сведения за разгледаната джамия, и ако и самъ да я нарича черна, не знае защо тя се е наричала черна, ако и да е била красива и външно и вѫтрешно, и ако и кубето й да е било симетрично и, следователно, да е произвеждало добро впечатление. Дали въ случая не е игралъ роля и робскиятъ, черниятъ безплатенъ трудъ (ангарията) на мѣстното население при построяването на джамията?

[1] Ето какво казва К. Иречекъ за еврейската махала, която се намирала въ центъра на града, дето се намирали и всички български черкви; „Най-лошата часть на града е еврейската махала въ самия неговъ центъръ. Отъ нейнитѣ тѣсни и вонещи улици съ криви слѣпи улички (турски (чикмакъ-сокакъ) безъ да щѣшъ бързашъ вънъ на чистъ въздухъ къмъ съседната катедрална черква, чието мѣсто се познава по покрититѣ съ олово кубета“ (Княжество България, часть II, стр. 36).

По онова време този храмъ бѣ заграденъ съ дървена стара и недобре поддържана ограда, задъ която имаше стари низки кѫщи. Сегашниятъ голѣмъ площадъ около този храмъ бѣ оформенъ много по-после, следъ години, и то постепенно. Нито външниятъ изгледъ, нито вѫтрешното разположение на храма бѣха такива, каквито сѫ сега. Тѣ добиха сегашния си видъ следъ възстановяването на храма после атентата, извършенъ отъ комуниститѣ на 16. априлъ 1925 год. Сега вѫтрешностьта на храма представлява едно цѣло, а по-рано тя бѣ разпредѣлена на три кораба. Стенитѣ ѝ, обаче, и тогава не бѣха изографисани, както не сѫ изографисани и днесъ. Когато влизахъ въ храма, чухъ да пѣе прекрасенъ хоръ, управляванъ, както по-после ми казаха, отъ учителя при класическата гимназия Н. Ив. Николаевъ. Литургията свърши безъ проповѣдь. Изъ храма излѣзохъ съ Спасъ Вацовъ. Минахме презъ сегашнитѣ улици „бул. Дондуковъ“ и „Търговска“. И дветѣ все още бѣха застроени съ стари двуетажни (долнитѣ етажи съ дюкяни) и едноетажни кѫщи. Излѣзохме на сегашния площадъ „Александъръ I“, който, разбира се, съ нищо не наподобяваше сегашния площадъ. Нищо отъ тогавашнитѣ стари грохнали турски здания тука вече не сѫществува. Даже дворецътъ, който азъ сега за пръвъ пѫть разгледахъ (разбира се, външнитѣ му стени), не е напълно сѫщиятъ. Източната му часть се пристрои по-после. Влѣзохме въ градската градина, която по нищо не приличаше на сегашната. На североизточната ѝ страна, срещу знаменититѣ по онова време хотелъ и кафене „Панахъ“, имаше едноетажно здание, което бѣше кафене (по-после въ него ставаха вечеринки и изложби на картини). Предъ кафенето имаше естрада за струненъ оркестъръ отъ ромънски цигани, и доста акации, които даваха добра сѣнка. Въ хубаво време подъ тѣзи акации се изнасяха маситѣ и столоветѣ отъ кафенето, гдето оставаха само нѣколко маси, главно за играещитѣ на карти. Въ това кафене седнахме ние съ Сп. Вацовъ.

Съ Сп. Вацовъ, началникъ на отдѣление при М-вото на нар. просвѣщение, азъ се запознахъ въ Габрово презъ августъ 1883 година, когато той, като министерски пратеникъ идва да произведе първия зрѣлостенъ изпитъ въ България. Случи се тъй, че още при първата среща ние се сближихме. Той обикна да се разхожда и разговаря съ менъ и да идва у дома, въ дома на баща ми. Единъ день баща ми го покани на обѣдъ, а когато зрѣлостнитѣ изпити се привършваха, той пожела да поканя у дома всички членове на зрѣлостната изпитна комисия на интимна беседа следъ вечеря. Азъ, разбира се, изпълнихъ желанието му. Когато пратихъ отъ Цариградъ първата телеграма съ молба да ми се даде учителско мѣсто въ Габрово, Сп. Вацовъ, който по онова време замѣстялъ отсѫтствуващитѣ отъ София главенъ секретарь и министъръ на народното просвѣщение, ми отговори съ частна телеграма, която гласѣше: телеграфирайте благовременно директно министру Каролеву Търново. Вацовъ (София, 8/20 юлий, 1884 год.). Сега при срещата съ него азъ си припомнихъ всичко това. А защото отъ разговоритѣ съ него въ Габрово знаехъ, че той още презъ 1881 година, като началникъ на отдѣление въ Министерството на народното просвѣщение, билъ командированъ временно да управлява и Софийската гимназия, решихъ да го замоля да ми преподаде наставления за управлението на гимназия. Ето защо, щомъ седнахме, азъ го замолихъ да поговоримъ за длъжноститѣ на гимназиалния директоръ. Преди да почне да говори по зададения му въпросъ, изплака ми се, че отъ 1. IX т. г. е уволненъ отъ длъжностьта началникъ и че сега е свободенъ гражданинъ, очакващъ учителско мѣсто въ София. Посъветва ме да се снабдя съ „Училищенъ сборникъ" („Училищното евангелие", както той го нарече), въ който задружно ще прочетемъ и обяснимъ нѣкои параграфи отъ „Инструкция за управлението на държавнитѣ учебни заведения".

Въ сжщия день вечерьта следъ вечеря дойде да ме намѣри у Каролева габровецътъ Василъ Дюстабановъ, който по онова време бѣше учитель въ Софийската класическа гимназия. Каза на Каролева, че е пратенъ отъ министъръ-председателя Петко Каравеловъ, да ме заведе при него на разговоръ.

Домътъ на П. Каравеловъ се намираше на сегашната улица „В. Левски", тамъ дето е сега голѣмото здание на Френско-Белгийската банка. Той бѣше стара, низка и малка постройка. Дворътъ му бѣше по-низко отъ улицата, та презъ малката дъсчена вратичка влизащитѣ се спущаха по 2 или 3 зидани съ камъни стжпала. Още при влизането ми се хвърли въ очи бедната обстановка на двора, въ който нѣмаше никаква украса. До входната въ дома врата се отиваше по единъ плочникъ отъ нееднакви и зле сглобени плочи. Понататъкъ отъ входната врата върху плочника видѣхъ ибрикъ и до него на плочата сапунъ. Личеше, че тука бѣха се мили. Надъ входната врата имаше навесъ, който бѣше доста старъ. Вжтре подътъ бѣше постланъ съ дъски, подържани извънредно чисто. Цвѣтътъ имъ показваше, че не бѣха много отдавна приковани. Вѣроятно, по-рано подътъ е билъ безъ дъски. Влѣзохме въ салонъ, прозорцитѣ на който бѣха обърнати на западъ. Покрай западната и северната стена имаше миндери, покрити съ тъкани български постилки, а до самитѣ стени възправени възглавници. На срѣдата имаше доста голѣма кржгла маса, покрита съ бѣла, българско издѣлие, покривка и нѣколко виенски, съ плетени седала стола. Салонътъ бѣ доста низъкъ и не особено голѣмъ. Той се освѣтяваше съ голѣма газена (керосинова) лампа, поставена на масата.

Дюстабановъ ме представи първомъ на Каравеловъ и после това на г-жа Каравелова, която ми произведе силно впечатление, както съ красотата си, тъй и съ елегантното си държане. „Сѣдайте“, бѣше поканата на Каравелова. Захвана се беседа за работитѣ и особено за училищнитѣ работи на Екзархията, който се продължи до късно следъ полунощь. Азъ бѣхъ много доволенъ, като чухъ Каравелова да каже, и то не единъ, а нѣколко пѫти, ще го (училищното дѣло въ Македония) подкрепимъ. Ще пратимъ работници и въ Цариградъ, и въ Македония, стига само Екзархътъ да иска. — На прощаване Каравеловъ ме запита, не бихъ ли се съгласилъ да остана въ София началникъ на отдѣление въ Министерството на народното просвѣщение. Разположенъ отъ досегашната приятелска беседа да говоря свободно, азъ отказахъ съ думитѣ: Мама нѣма да ми позволи. Тя ме вика въ Габрово да ме ожени. — На добъръ часъ, каза ми Каравеловъ. — Нека си призная, че уволнението на Вацова ми подсказа този отговоръ.

Беденъ турски градъ въ онова време още бѣше София. Нѣмаше възможность да се намѣрятъ подходящи помѣщения, нито даже за жилища, а камо ли за нуждитѣ на държавата. Истина е, че вече доста усилено се строеше, но можеше ли набързо да се задоволятъ всички нужди? Ето извадка отъ единъ официаленъ документъ отъ онова време. Следъ отказването на княза Александра Батембергъ отъ пълномощията презъ 1883 година, Министерството на Драганъ Цанковъ произвело на 27. V. и 3. VI. 1884 година избори за четвъртото обикновено народно събрание. На 6. VI. с. г. министъръ-председательтъ Драганъ Цанковъ поднесълъ на княза указъ за свикване това народно събрание на извънредна сесия на 25. VI. с. г. Въ доклада е казано: „да подпишите приложения тукъ указъ за свикването въ извънредна сесия новоизбранитѣ народни представители на 25 юний т. г. въ гр. Търново, по нѣмане засега помѣщение въ Столицата“ (подчертано отъ мене).

Отъ сведенията, съ голѣма готовность дадени ми отъ г. проф. д-ръ Сл. Загоровъ, главенъ директоръ на Статистиката, се вижда, че населението на София въ края на 1884 година, изчислено чрезъ коефициента на нарастването, като за основа се вземе броятъ на населението ѝ споредъ преброяването му въ края на 1880 година, е било 26,100 души. Не трѣбва, обаче, да се изпуща изъ предъ видъ, че и въ онова време населението на София се увеличаваше и чрезъ преселване въ София. Ето защо трѣбва да се приеме, че истинскиятъ брой на населението на София въ онова време е билъ малко по-голѣмъ. Припомнямъ си, че въ разговора ни и министъръ-председательтъ П. Каравеловъ помена, че София брои крѫгло 28,000 души.

Sofia il y a 54 ans

Par Stanimir St. Stanimirov

L'auteur de cet article M. Stanimirov, ancien professeur à l'École des Hautes Etudes de Sofia, transformée plus tard en Université de Sofia, nous donne les impressions de sa première visite de cette ville, au mois de septembre 1884. Ils ne s'étaient passés que 5 ans depuis que Sofia était choisie pour capitale du jeune Principauté bulgare. A ce moment-là elle gardait encore presque entièrement sa physionomie d'insignifiante ville orientale. A l'endroit où se trouve maintenant le grand parc de „Prince Boris“ s'étendaient des champs nus où paissaient de petits troupeaux de brebis. Là, où l'on voit aujourd'hui le bel jardin d'enfants, s'étalait un vaste marais, sur les glaces dulequel l'élite de Sofia faisait le pâtinage pendant l'hiver. Les premières constructions sur la partie sud-est du Boulevard „Tzar Ossvoboditel“ actuel, étaient une brasserie et une auberge. Pendant le mois de juin, la même année, on a posé là les fondaments de l'édifice du Parlement (Narodno Sabranié). Jusqu'à son achevement, le Parlement étaient convoqué ordinairement à Tirnovo, l'ancienne capitale bulgare, parce qu'à cette époque-là, il n'y avait pas, à Sofia, un bâtiment assez vaste pour rassembler tous les députés.

Une petite partie des rues de la ville était pavé de grosses pierres, tandis que les autres étaient sans aucun pavage. Presque toutes les maisons se composaient d'un rez-de-chaussée ou encore d'un rez-de-chaussée et d'un seul étage au-dessus, construites en bois et en clayonnage. Dans les rues et sur les places se trouvaient des tas de saletés. Le plus sale était le quartier juif, où l'on faisait la lessive dans la rue et y jetait les rinçures.

Le palais d'Alexandre de Battemberg, le premier prince bulgare, présentait une construction tout à fait ordinaire d'un seul étage. L'une des constructions les plus monumentales de Sofia d'alors était la cathédrale de Sveta Nédélia (Sveti Kral). Elle était entourée d'une vieille clôture du bois. A cette époque dans la ville il n'y avait que deux hôtels tout à fait ordinaires et quelques auberges, qui ne pouvaient pas abriter tous les voyageurs. Le président du Conseil d'alors, Petko Karavelov, avec qui l'auteur avait eu une conversation pendant son bref séjour, habitait une petite et vieille maison d'interieur bien simple, qui était située dans une cour plus basse que le niveau de la rue.

Si l'on fait comparaison entre la déscription de M. Stanimirov et la situation d'aujourd'hui, on peut constater tout de suite le progrès colossal que la ville de Sofia a fait pendant cet période de 54 ans au point de vue d'urbanisme et de culture matérielle et intellectuelle.

Привилегировани области въ Североизточна Странджа:

а) Вакъфъ на султанъ Мехмедъ ханъ; б) Хасекия; в) Владенията на Одринскитѣ Гаази Михаловци (Гаази Михалъ топраа).

отъ

Георги п. Аяновъ

Непосрѣдствено следъ турското завоевание и презъ самото робство въ Североизточна Странджа, или по-точно въ Малкотърновския край, сѫ се създали три вида владения или области, всѣка отъ които има своя история и отдѣленъ произходъ, като е притежавала известни малки или по-голѣми привилегии за населението, което я обитавало.

Тия привилегировани области, разположени отъ северъ на югъ сѫ били: Хасекията, Вакъфътъ на султанъ Мехмедъ ханъ победитель и Гаази Михалъ топраа или владенията на одринскитѣ Гаази Михалъ бейовци. Колкото оскѫдни и да сѫ даннитѣ, които имаме за тѣхъ, ще се опитаме да възстановимъ тѣхнитѣ граници и да посочимъ привилегиитѣ и задълженията, които имало мѣстното българско население.

Ще започнемъ съ вакъфското владение на султанъ Мехмедъ, за което притежаваме едно худудname[1] отъ 1812 год., запазено въ Малко-търновската община, въ което ясно сѫ очертани неговитѣ граници. Това обстоятелство ще ни помогне да опредѣлимъ по-лесно и по-точно границитѣ на другитѣ две области, граничащи на северъ и на югъ отъ него.

Въ това вакъфско владение е било заселено нѣкога М. Търново, поради което то се считало, че принадлежи къмъ покрититѣ имоти на светия вакъфъ на победителя султанъ Мехмедъ ханъ и зависи отъ съкровището на императорскитѣ вакъфи. Въ административно отношение то спадало къмъ Визенска кааза, Текирдагски санджакъ, Одрински вилаетъ.

Худуднамето е издадено по поводъ едно заявление отъ жителитѣ на с. Тирноваджикъ (М. Търново), за да се отстрани своеволната намѣса въ мерата и гората на жителитѣ на околнитѣ села: Курудере, Серегенъ, Инджекьой, Самоковджикъ (М. Самоковъ), Труля и Корфоколиби. По този случай билъ извършенъ огледъ на самото мѣсто отъ шериятски сѫдия и членоветѣ на административния съветъ на околията и въ присѫтствието на вещи лица и представители отъ заинтересованитѣ съседни села, въ резултатъ на който огледъ се установили следнитѣ граници:

---

[1] Hudud — граници, худудname — крепостенъ актъ за земя; отъ ар. hadd — очертаване, описване граници, мн. ч. hudud — граници. (П. М.)

Почва отъ Студената вода, върви по Малко Айдере и после по Голѣмо Айдере до Кутово, като върви достатъчно и мине рѣката, достига до Акче ташъ (мѣстностьта Каменътъ, срещу Граматиково, б. м.) оттамъ извива източно по Каланджанското бърдо и при Ченгене баиръ (в. Циганка, б. м.), извива по посока на Пиргопло, като минава по Саръ Иолъ и Боя бунаръ и отъ тамъ като мине рѣката (разбирай Рѣзовска, б. м.) и поеме балкана (Караманъ баиръ, б. м.), достига до Катъръ Иолъ (Катъръ пѫтека, б. м.) и като все върви по балкана достига до Ешекъ баиръ и презъ Каджъ бунаръ достига до Св. Марина и отъ тамъ на югъ до М. Самоковъ и по правия пѫть достига до Инджекьой, следъ това презъ Шарапъ йолъ и гробищата на Халилъ се спуща по р. Дупница, додето се влива въ Дерекьойската рѣка (Рѣзовска, б. м.), и отъ тамъ по Делиевска рѣка достига пакъ Студената вода (Соукъ су).

Следъ направениятъ огледъ, казва се въ худуднамето, било издадено решение отъ шериятския сѫдъ и протоколно постановление отъ административния съветъ, които документи, подпечатани отъ Текирдагски вакъфски управитель, били представени въ Министерството на вакъфскитѣ имоти и записани въ вакъфския регистъръ на името на казаното село, следъ което се издалъ настоящия актъ (худуднамето б. м.). Съгласно издадения султански ферманъ по този случай, на жителитѣ на М. Търново се позволява да владѣятъ горнитѣ имоти; гора, мера и земя, до когато плащатъ редовно и всѣка година опредѣления данъкъ отъ 2,000 акчета[1]), безъ да има право на намѣса никоя страна върху поменатитѣ имоти".

Въ така описанитѣ граници землището на М. Търново се простирало на юго-изтокъ до М. Самоковъ на около 45—50 клм. дължина при срѣдна ширина около 20—25 клм. Въ тия граници сѫ се включвали огромни за едно село пространства земя и мери и при това най-добритѣ гори и лѣтни високи пасища около Караманъ баиръ, Махиадитѣ и Лисово. Този фактъ ни говори, че нашиятъ край е билъ доста обезлюденъ отъ кърджалийскитѣ върлувания, когато се е издавало худуднамето (1812 г.). Но ако не се споменава друго село въ тая мера, това не значи, че краятъ е билъ съвсемъ пустъ. Отъ други източници знаемъ[1]), че въ сжщата мера е имало десетки М. търновски колиби, нѣкои отъ които впоследствие, между 1860—1870 г. сж се издигнали въ самостоятелни села, които сж се ползували безплатно отъ общата мера. Такива села сж били: Цикнихоръ, Горна и Долна Камила, Кладара, Мегалово, Маглавитъ, Велика и Керациново.

---

[1]) Малка сребърна пара; 40 акчета — 1 грошъ, а 2,000 акчета — 50 гроша. 1 грошъ = 40 пари или около 2 франка. 1 пара пъкъ е равна на 3 аспри. До реформитѣ въ Турция 1 аспра била равна на $^1/_{120}$ отъ гроша. (П. М.)

Относно привилегията, съ която се ползувало тукашното население, може да се сжди отъ самото худуднаме, което предвиждало само 2,000 акчета годишно въ полза на вакъфа. Този данъкъ билъ разхвърленъ на глава и е известенъ като харачъ (поголовенъ данъкъ). До срѣдата на миналия вѣкъ старото поколѣние не помни други задължения. Сегашнитѣ данъци се явили по-късно. Да се плаща такъвъ нищоженъ данъкъ срещу използуването на такава обширна мера, това е било една истинска привилегия за тукашното население.

Хасекията по произходъ изглежда да е най-старата привилегирована областъ въ нашия край. Ферманътъ, съ който се дарували нѣкои привилегии за тая областъ е билъ унищоженъ преди около 93 години, поради което за сега не знаемъ нѣщо по-положително за нейния произходъ както и за характера на тия привилегии. Нашитѣ заключения и сжждения ще правимъ само по запазени спомени и легенди.

За произхода на Хасекията сжществуватъ доста легенди. Споредъ една отъ тѣхъ, когато султанъ Мурадъ превзелъ крайбрѣжието на Странджа, обсадилъ и крепостьта Урдовиза при Атлиманъ. Владетелката на крепостьта, царица Мария, решила да я предаде доброволно при условие, че султанътъ ще ѝ подари толкова села отъ близката околность, колкото единъ бързоходъ конникъ ще може да обходи въ единъ день. Конникътъ заобиколилъ 17 села, които били подарени на царицата като „царска земя или Хасекия". Щомъ конникътъ се завърналъ отъ обиколката, коньтъ му издъхналъ отъ умора при Атлиманъ, отъ дето носи името си този заливъ. Споредъ другъ вариантъ издъхването на коня е станало при с. Визица, което село носело ужъ името на дъщерята на царицата — Вида или Виза.

Какво означава думата Хасекия? Споредъ една народна етимология, името произлиза отъ Ясакъ или Ясакъ ери, забранена земя, затворено мѣсто. Споредъ друго обяснение, което изглежда по-правдоподобно, хасеки е съставна дума отъ хасъ — чисто, държавно и яка — страна, мѣсто, и означава буквално чиста земя, царска, а въ случая освободена отъ задължения (данъци и пр.) т. е. привилегирована[1]).

---

[1]) Вж. в. „Македония", бр. 31, 3. VIII. 1871 г., Цариградъ.

Споредъ едно факийско предание, записано въ с. Факия отъ Балчо Нейковъ, чийто ржкописъ се се съхранява въ Народната библиотека, крепоститѣ въ странджански край се предали на турцитѣ доброволно, за да запази населението нѣкои привилегии[2]).

Д-ръ С. Табаковъ, като има предъ видъ тия предания и легенди и сжществующитѣ привилегии на хасекийскитѣ села, както и самия фактъ, че тая покрайнина е била българска преди идването на турцитѣ, е наклоненъ да свърже всичко това съ събития отъ българската история при падането на този край подъ турцитѣ[3]).

Всички тия легенди, факти и разсъждения, както и живо запазенитѣ спомени у населението сж едно ясно указание за насъ, че Хасекията крие въ себе си известни привилегии, дадени може би още отъ първитѣ султани, съ специаленъ ферманъ, пазенъ и предаванъ отъ населението отъ поколѣние на поколѣние. Последнитѣ пазитель на фермана е билъ Хаджи Стоянъ Лостюоглу отъ Звѣздецъ (Гьокъ тепе) М. търновско, убитъ около 1845 година отъ турцитѣ, за да унищожатъ фермана.

Споредъ запазени спомени, въ Хасекията сж влизали следнитѣ села и градове: Визица, Заберно, Калово, Конакъ, Гьокъ тепе (Звѣздецъ), Тъмна рѣка, Близнакъ, Евренозово, Моряне, Бръшлянъ, Граматиково, Мързово, Кости, Бродилово, Вургари, Ахтополъ и Василико (Царево).

Тия села, гледани на приложената карта, личи че, се включватъ въ една ясно очертана географска область между Босненското било на Странджа, а именно отъ Атлиманъ до Османъ баиръ, отъ северъ и отъ р. Велека, отъ югъ. Южната граница на Хасекията съвпада напълно съ северната граница на М. търновската мера, споредъ худуднамето, отъ което следва да заключимъ, че М. Търново, както и селата които впоследствие сж възникнали въ неговата мера, не сж влизали въ Хасекията. И много естествено, защото видѣхме, по-горе, че тѣ сж били на вакъфска земя.

М. Търново не е било въ Хасекията: това се вижда и отъ народнитѣ пѣсни въ този край. Въ една джелепска пѣсенъ Георги чорбаджи отъ М. Търново, говори на сина си,

---

Думата произхожда отъ hass = собствено, за собствено употрѣбление (на владѣтеля), императорски, царски, публиченъ; свещенъ, чистъ, несмѣсенъ и подобни. За съставность между hass и jaga както нѣкои мислятъ не може да се говори. Тур. дума jaga значи брѣгъ, страна (= фр. côte) область. направление. Частицата ki, gi въ hasseki, hassegi е персийско образувание за Nomina abstracta. (П. Миятевъ)

[2]) Проф. Ал. Т. Баланъ, Пер. сп., кн. 37—38.

[3]) Д-ръ С Табаковъ, История на гр. Сливенъ, стр. 464.

да не ходи по търговия въ Хасекията, защото е опасно, поради върлуването на разбойници:

Илчо ле, младо джелепче,
Илчо ле, Кукузелчето,[1]
Ми ходи в'Ясакията, —
тамъ има много хайдутке.
. . . .

Той не послушалъ баща си и заминалъ, но билъ убитъ отъ разбойници при извора Ковачъ, южно отъ хасекийското село Гьоктепе.

По запазени спомени, споредъ фермана, населението получавало държавна земя, бащиния, която била недѣлима и се предавала по старшинство.

Втора привилегия била, че турчинъ не е могълъ да минава презъ Хасекията съ подкованъ конь, нито възседналъ на него презъ селата. Легендата за Ковачъ говори, че ако се налагало минаването му, трѣбвало да разкове коня си при Ковачъ[2]).

Най-важната привилегия била, че не се плащало другъ данъкъ, освенъ „баджа парасж" или старобългарската димнина. За тукашното земледѣлско и пастирско население е било отъ особено значение да не плаща ушуръ и бегликъ и затова много държало за фермана. Интересенъ е следния фактъ за потвърждение на тая привилегия. Когато коначени, чието село лежи въ подножието на в. Босна, вземали впоследствие да работятъ земя северно отъ вододѣлното било, или съ други думи, задъ хасекийската граница, тия нови земи, цѣлата мѣстность, наричали и до по-ново време Ушурътъ, защото върху тая земя тѣ плащали десятъкъ (ушуръ), когато въ Хасекията такъвъ не плащали.

Както поменахме по-горе, убийството на Хаджи Стояна е било въ връзка съ унищожението на фермана. Спорътъ е, дали отъ турцитѣ е билъ убитъ той или отъ населението. Защото този бележитъ на времето си българинъ, презъ първата половина на 19 в., се бѣ издигналъ като голѣмъ бегликчия, който закупвалъ беглика на цѣли каази и санджаци. Казватъ, че за да може да закупва беглика и отъ Хасекията, той ужъ умишлено унищожилъ фермана[3]). За отмъщение населението подкупило негови приближени арнаути (тѣлохранители), които го убили. По-рано е билъ убитъ и синъ му Вълканъ при една чешма по пжтя за с. Скефъ, бургаско.

---

[1]) Отъ Кукузеловата махла въ М. Търново.

[2]) Ковачъ е голѣмъ карстовъ изворъ, южно отъ с. Звездецъ (Гьокъ тепе) до самата Рѣзовска рѣка, която е била граница на Хасекията.

[3]) По сведение отъ свещ. Христо Димитровъ, 82 г. род. отъ Звездецъ, сега въ Бургасъ и др.

Интересно е да прибавимъ, че имаме аналогиченъ случай за унищожаване ферманъ, който давалъ подобна привилегия, на Копривщица, Панагюрище и Клисура, на които селища кехаитѣ не плащали бегликъ отъ самото имъ основаване. Но когато и тукъ се издигалъ голѣмия бегличкия Хаджи Станю отъ Копривщица, той оженилъ сина си за дъщерята на Хаджи Драгоя, пазитель на султанския ферманъ и въ името на роднинскитѣ връзки успѣлъ да тури ржка на последния[1]).

А твърде е вѣроятно и самата държава да е премахнала тая привилегия, по чисто фискални съображения, като е въвела на общо основание събирането на беглишкия данъкъ.

За насъ, въ дадения случай, не е толкова важно да знаеме причинитѣ за унищожението на фермана, колкото да установимъ факта, че той е сжществувалъ и следователно е давалъ на населението изброенитѣ привилегии.

Отъ всичко изложено до тукъ ние сме съ убеждение, че Хасекията въ миналото е имала нѣкакви привилегии отъ рода на войнишкитѣ или дербенджийскитѣ. Въ това нѣма нищо странно и необяснимо. Всички приведени спомени и легенди не могатъ да не почиватъ на известенъ исторически фактъ. Тѣ не могатъ да се създаватъ отъ нищо. Щомъ турцитѣ сж създавали на много мѣста въ Странджа и другаде войнишки, дербенджийски села, рударски и вжглищарски центрове[2]), отъ чисто държавни нужди и съображения, нѣма нищо чудно, че сж дали известни права и привилегии на една часть отъ това немирно планинско население, въ този отстраненъ край, било за да го иматъ по този начинъ на своя страна или чрезъ него да подържатъ редътъ и сигурностьта въ тая хайдушка планина, или като скотовъдски край, който е доставялъ много добитъкъ за Цариградъ и за войската, или най-после като вжглищарски и горски центъръ, съ най-хубавитѣ гори, отъ които се изнасялъ всѣкакъвъ видъ материали презъ скелитѣ Атлиманъ, Караагачъ, Урдовица и др. за нуждитѣ на държавата.

За да ни бжде това по ясно, не трѣбва да забравяме обстоятелството, че турцитѣ, особено въ миналото, сж били съ здрави държавнически чувства. Държавната идея е била винаги ржководно начало на турскитѣ султани. Историята на Отоманската държава е пълна съ примѣри за проявена държавническа мждрость отъ страна на ржководнитѣ ѝ фактори. Затова, като отъ гледище на държавни нужди и съображения тѣ сж давали известни права и облаги, така и лесно ги отнемали въ името на сжщитѣ държавни интереси. Сжщото е станало и съ хасекийскитѣ привилегии. По това време, когато финансовитѣ нужди на държавата се увеличили поради постояннитѣ войни, нищо не прѣчело на властьта да обложи съ данъци на общо основание всички привилегировани села, градове или области, даже и вакъфи.

---

[1]) Н. Ослековъ. Юб. Сб. на Копривщица, стр 482—483.

[2]) Вижъ подробно въ моята книга „Странджа" стр. 166—182.

Въ заключение се слага въпроса: какви сж били задълженията на хасекийци, срещу тия малки или голѣми привилегии, които допущаме че сж имали? — Ако тия привилегии сж били отъ рода на войнишкитѣ или дербенджийскитѣ, явно е, че и задълженията имъ сж били отъ този родъ. У по-старото население сж запазени спомени, че тѣхнитѣ бащи и дѣди, ходѣли често като мекераджии съ войската; „На Варна хендекъ да копа, на Шуменъ слама да носи", или пъкъ сж били задължени да пазятъ кръстопжтищата и боазитѣ (проходитѣ), въоржжени обикновено съ особени криваци (сопи), обковани на края съ желѣза, подобни на старитѣ боздугани. Даже само тия да сж били задълженията имъ, пакъ сж предполагали известни малки привилегии.

Владенията на одринскитѣ гаази Михалбейовци

Малкотърновскиятъ край, въ границитѣ на бившата Малкотърновската кааза, е обхващалъ и часть отъ вакъфскитѣ села на Гаази Михалъ бей.

Основателитѣ на одринския вакъфъ сж били Гаази Михалъ бей и неговия синъ Хадъръ бей Гаази Михалъ оглу. Между тукашното население сжществуватъ най-разнообразни легенди за миналото и произхода на Гаази Михаловци. Нѣма да се спирамъ на тия легенди, защото въпросътъ за произхода на този бележитъ родъ е исторически уясненъ отъ научнитѣ издирвания на Йорданъ Трифоновъ[1]).

Споредъ мнението на този нашъ историкъ, прадѣдътъ на Михалъ бейовци е билъ единъ дребенъ византийски владѣтель на крепостьта Кирменкия, при политѣ на Малоазийския Олимпъ, на име Михаилъ, безъ да се знае точно народностьта му. При завоеванието на този край отъ турцитѣ, той имъ се предалъ безъ особена съпротива, приелъ исляма и подъ името Кьосе Михалъ бей, станалъ съратникъ на султанъ Османа (1300 — 1326) въ всичкитѣ му по-нататъшни походи и завоевания, поради което турцитѣ го считатъ като единъ отъ основателитѣ на тѣхната държава. Многобройнитѣ му потомци цѣли вѣкове сж се ползвали съ привилегиитѣ да заематъ висши военни длъжности, главно като командири на леката конница — аканджии и да ставатъ владетели на цѣли села и градове.

Единъ отъ далечнитѣ потомци на Кьосе Михалъ бей е билъ и одринския Гаази Михалъ бей, бележитъ турски полководецъ отъ началото на XV. в., чийто наследници, заради заслугитѣ на баща имъ, получили владения на много мѣста изъ българскитѣ земи. Къмъ тия негови наследници ще считаме, освенъ плѣвенскитѣ и ихтиманскитѣ Михалъ бейовци, но преди всичко одринскитѣ и които по-правилно е да наричаме, вмѣсто Кьосе Михалъ бейовци, както ги наричатъ нѣкои, Гаази Михалъ бейовци, понеже тѣхниятъ прямъ родоначалникъ е билъ Гаази Михалъ бей, чийто гробъ се намира въ една одринска джамия на негово име — Гаази Михалъ джамиси — северно отъ мостътъ на Тунджа, който сжщо носи неговото име: Гаази Михалъ Кюпрюсу. А споредъ Евлия Челеби (1651 год.) тукъ е имало и единъ ханъ, на името на Гаази Михалъ. Сжщиятъ турски пжтешественикъ ни говори, че на южната стена на джамията личало датата 1422 г. която може да се счита или като година на смъртьта му, или когато е издигната самата джамия. Споредъ другъ единъ надписъ въ джамията, тукъ е билъ и гроба на сина му Хадъръ бей, чието име днесъ е запазено въ една мѣстность (чифликъ) източно отъ града, по пжтя за Лозенградъ. Хадъръ бей се счита за сжщинския основатель на плѣвенския вакъфъ. Нѣкои предполагатъ, че Гаази Михалъ бей ималъ и вторъ синъ Махмудъ бей, основатель на ихтиманския вакъфъ[1]).

---

[1]) Вж. История на гр. Плѣвенъ. стр. 36—41 и 357—363. Сжщо Бълг. Ист. Библ., год. II, кн. III, стр. 212—229.

Сведения за одринскитѣ Гаази Михалъ бейовци ни дава С. Г. Раковски въ своя „Горски пжтникъ“ и П. Р. Славейковъ въ в. „Напредъкъ“ (бр. 20—21, 1874 год.), а въ последно време писа нѣщо за тѣхъ и П. М. Матеевъ — въ в. „Миръ“ бр. 10,798, 1937 год. Никой, обаче, отъ всички тия поменати автори, не посочва, кои сж владенията на Михалъ бейовци въ Одринско. Трудностьта произлиза отъ обстоятелството, че завещанието на основателитѣ на този вакъфъ не е достигнало до насъ, за да се види кжде какви имоти сж имали. Поради това налага ни се да ги потърсимъ по други пжтища.

Отъ досегашнитѣ мои проучвания се установява. че къмъ одринския вакъфъ на Гаази Михалъ бейовци сж се числили около 15—20 села, съ центъръ Бунаръ-хисаръ, отъ които следнитѣ 5 сж били къмъ бившата М. търновската кааза, а именно: Мокрошово, Паспалово, Карадере, Дерекьово и Чеглаикъ. Къмъ Лозенградска околия сж били: Пирокъ, Курия, Едига и Сазара, а къмъ Бунархисарска: самия градъ и селата: Курудере, Яна, Урумбеглий, Инджекьой, Инджеклеръ, Мандрица, Колиби и нѣкои други[2]). Карапетровъ ни съобщава, че и града Виза и околията сж били владение на Гаази Михаловци, безъ да ни посочва отъ кжде черпи тия сведения1). Ако това е вѣрно, броятъ на селата ще се увеличи.

---

[1]) Карапетровъ, Бележки по исторически паметници, сп. Б. сбирка, год. IV, кн. VII, стр. 730.

[2]) По сведение отъ стари М. търновци и бѣжанци отъ тия села.

Ние сѫдимъ, че изброенитѣ села сѫ отъ вакъфа на Гаази Михалъ, не само отъ тѣхнитѣ български обитатели, сега бѣжанци въ М. търновска и др. околии, но отъ тапиитѣ и сенетитѣ за тѣхнитѣ покрити и непокрити имоти, които сѫ издадени като владения на този вакъфъ и затова въ всички тия крепостни актове е казано изрично, че сѫ въ „Гаази Михалъ топраа" (земя), за отличие отъ имотитѣ въ държавна земя, за които е казано въ документитѣ, че сѫ ерази, мирие, държавно владение.

Населението отъ тия села не помни ясно да се е ползувало съ особени привилегии, но ако сѫдимъ по аналогия съ плѣвенскитѣ вакъфски села, за които Гаази Али бей издействувалъ отъ султанъ Баязидъ II известни привилегии отъ рода на войнишкитѣ, ще трѣбва да заключимъ, че и нашитѣ села не сѫ плащали другъ данъкъ, освенъ ушуръ (десятъкъ) отъ земедѣлскитѣ произведения, който презъ всички времена се е събиралъ въ полза на вакъфа. Отъ него държавата взимала само 15%, останалото се подѣляло между наследницитѣ и нуждитѣ на вакъфа за благотворителни цели.

Събирането на ушура е ставало чрезъ закупчици (мюлтезими), които го откупвали отъ Гаази Михаловитѣ наследници, чието седалище е било въ Цариградъ, или пъкъ ставало отъ назначени чиновници (субаши) отъ последнитѣ, респективно отъ тѣхния векилинъ (пълномощникъ) въ Бунаръ-хисаръ. И въ двата случая събраната храна се складирала въ селски хамбари (конаци), която после се откупвала отъ търговци на храни, които я препродавали на мѣстното непроизводително население или размѣняли съ добитъкъ, овце, които сѫщитѣ търговци продавали на цариградския пазаръ срещу добри печалби. Обикновено закупчици на ушура се явявали малкотърновскитѣ търговци: Дяковци, Чорбаджи Вълковци, Берберовци, Вълчо Георгиевъ и др.

Кои сѫ били мютевелии на този вакъфъ, населението не знае, защото то нѣмало нищо общо съ тѣхъ, само съ тѣхнитѣ векили въ Бунаръ-Хисаръ.

За сѫществуването на вакъфъ и до последно време ни говори и следния фактъ. Когато презъ време на турската реокупация следъ Балканската война (1913 год.) турцитѣ, съгласно Цариградския договоръ, трѣбваше да останатъ на начертаната граница по Караманското било, споредъ която къмъ М. търновска околия се предаваха още 16 села, между които и вакъфскитѣ: Мокрошово, Карадере, Паспалово, Дерекьово, Пирокъ, Чеглаикъ и Едига, — то тѣ съвсемъ произволно се отзоваха въ М. Търново. Въ сѫщото това време

---

3) Карапетровъ, цит. съч., стр. 733.

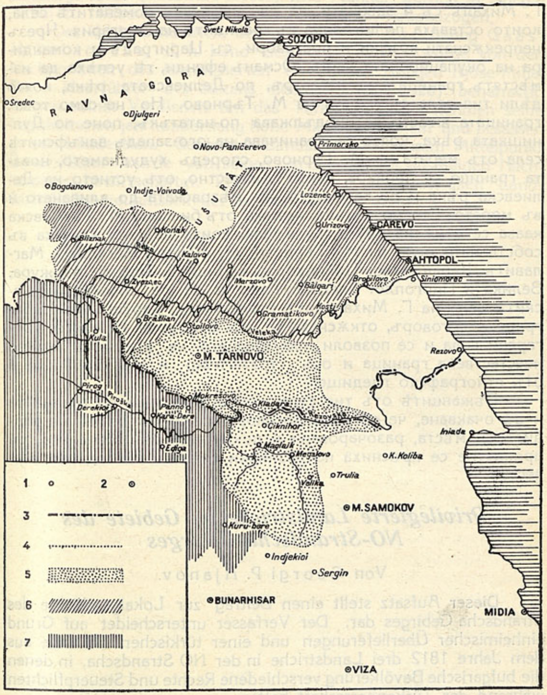
Sveti Nikola
SOZOPOL
RAVNA GORA
Sredec
Djulgeri
Novo-Paničerevo
Primorsko
UŠURÂT
Bogdanovo
Indje-Voivoda
Lozenec
Urizovo
CAREVO
Koriak
Bliznak
Reka
Kalovo
AHTOPOL
Siniomorec
Zvezdec
Merzovo
Bălgari
Brodilovo
Kosti
Gramatikovo
Brăšlian
Stoilovo
Veleka
Kula
M. TARNOVO
Rezovo
Pirog
Piroška
Derekioi
Mokreševo
Panno
Kara-Dere
Kiadere
Rezovska
Ciknihor
Iniada
Ediga
Maglaik
Megalovo
K. Koliba
Trulia
Velika
M. SAMOKOV
Kuru-bere
Indjekioi
Sergin
BUNARHISAR
MIDIA
VIZA
1
2
3
4
5
6
7

Привилегировани области въ Североизточна Странджа

1. Градъ, 2. село, 3. държавна граница, 4. границитѣ на областитѣ, 5. Вакъфъ на султанъ Мехмедъ ханъ, 6. Хасекията, 7. Земи на Одринскитѣ Гаази Михаловци

Privilegierte Landstriche im Gebiete des N. O. Strandscha-Gebirges

1. Stadt. 2. Dorf, 3. Staatsgrenze zwischen Bulgarien und der Türkei, 4. Landstrichesgrenze, 5. Wakuf des Sultans Mechmed Chan. 6. Chassekiata, 7. Land des Gaasi Michal

въ града пристигнаха двама представители на наследницитѣ на Г. Михалъ съ 4 адвокати, за да спасяватъ поменатитѣ села, които оставаха по договора въ границитѣ на България. Чрезъ непрекѫснати връзки и преговори съ Цариградъ и командира на окупационната часть, Османъ ефенди, тѣ успѣха да измѣстятъ границата по насеверъ, по Делиевската рѣка, която дѣли тия села съ мерата на М. Търново. Но не само това: границата вмѣсто да продължава по-нататъкъ, поне по Дупнишката рѣка, която разграничава на юго-западъ вакъфскитѣ села отъ мерата на М. Търново, споредъ худуднамето, новата граница се прокара, както е известно, отъ устието на Делиевска рѣка и по течението на Рѣзовската до вливането ѝ въ морето. Ето по такъвъ начинъ отъ бившата М. Търновска кааза се откѫсна друга група села, които по-рано влизаха въ собствената мера на М. Търново, а именно: Мегалово, Маглавитъ, Карациново, Цикнихоръ, Камилитѣ, Блаца, Маджура, Велика и Пиргопло. Следователно, за да се спасятъ вакъфскитѣ села на Г. Михаловитѣ наследници, наруши се Цариградски договоръ, откѫснаха се отъ България 16 чисто български села и се позволи прокарването на днешната крайно неестествена граница и отъ стратегично и отъ стопанско и отъ етнографско гледище.

Бѣжанцитѣ отъ тия села, които бѣха още по границата и въ очакване, че споредъ договора ще се завърнатъ въ роднитѣ си мѣста, разочаровани и покрусени отъ станалото, съ проклятие се пръсниха по различни села въ свободното отечество.

Privilegierte Landstriche im Gebiete des NO-Strandscha-Gebirges

Von Georgi P. Ajanov

Dieser Aufsatz stellt einen Beitrag zur Lokalgeschichte des Strandscha-Gebirges dar. Der Verfasser unterscheidet auf Grund einheimischer Überlieferungen und einer türkischen Urkunde aus dem Jahre 1812 drei Landstriche in der NO Strandscha, in denen die bulgarische Bevölkerung verschiedene Rechte und Steuerpflichten während der Türkenherrschaft hatten.

Der erste dieser Landstriche umfasste das Städtchen Malko-Târnovo und die südlich davon gelegenen Gegenden und war ein Wakuf (fromme Stiftung) des Sultans Mechmed Chan. Seine Bevölkerung entrichtete nur eine einzige Kopfsteuer (Charatsch), die zur Erhaltung der Moscheen und zu Wohltätigkeitszwecken diente.

Der zweite Landstrich wird Chassekiata genannt, der jetzt eine Siedlungslandschaft mit einer Anzahl Dörfer und zwei Städtchen darstellt. Er unterstand dem Sultan unmittelbar, somit galt er als Staatsdomäne. Seine Bevölkerung zahlte nur eine einzige

Steuer je Haus (Badschà-Parassà). Die Männer wurden in Kriegszeiten zu Hilfsdiensten der türkischen Heere herangezogen.

Der dritte Landstrich, bekannt unter der Bezeichnung Gaasi Mihal topraa, d. h. Land des Gaasi Mihal, wurde von den Nachkommen des islamitisierten christlichen Adligen Kjose-Mihal Bej — Heerführer des Sultans Ossman (1300—1326) beherrscht. Wegen seiner Verdienste um das Türkische Reich nahmen seine Nachkommen jahrhundertlang hohe Militärdienste ein und besassen grosse Ländereien. Genannter Landstrich mit seinem Mittelpunkt Bunar-Hissar wurde von seinen in Adrianopel ansässigen Nachkommen bewirtschaftet. Letztere erhoben 10% von allen Landwirtschaftserzeugnissen der Bevölkerung als Steuer.

Изчезналитѣ селища въ България

отъ

Гунчо Ст. Гунчевъ

Сегашнитѣ поселищни отношения въ страната ни, не сѫ били сѫщитѣ и въ миналото. Колкото повече се връщаме назадъ, толкова по-голѣми различия можемъ да откриемъ въ тѣхъ. Отъ една страна едни отъ тогавашнитѣ селища не сѫ били основани или пъкъ сѫ имали много по-различенъ обликъ отъ днешния, а отъ друга страна срѣщаме селища, които сега не сѫществуватъ. Всички тия промѣни въ поселищната картина съ течение на времето, сѫ отъ особено значение за проучване на културния ландшафтъ на дадена область. Тѣ сѫ работно поле на което се кръстосватъ усилията на историци и географи. Ако при проучването на изчезналитѣ селища, историкътъ, а при нѣкои случаи и археологътъ, ни дава представа за времето и причинитѣ, поради които е станало напущането на дадено селище, географътъ не се задоволява само съ това. Той го описва въ всѣко отношение, тъй както описва всички по-особенни явления въ ландшафта. Географътъ се стреми да схване и предаде географското при изчезналитѣ селища, а именно топографското имъ положение, видътъ и голѣмината имъ, разпредѣлението имъ въ цѣлата страна или въ отдѣлнитѣ ѝ географски области, както и да свърже процесътъ на запустяването презъ отдѣлнитѣ епохи, съ природнитѣ, стопански или политико-исторически отношения, които ни обясняватъ причинитѣ на това запустяване.

Българскитѣ земи, които още отъ най-дълбока древность се числятъ къмъ културния крѫгъ на Срѣдиземноморието, сѫ видѣли да се основаватъ, цъвтятъ и следъ това да пропадатъ редица градове и села, на чиито останки се натъкваме на много мѣста. Тия развалини, както изобщо и всички свидетелства за миналата дейность на човѣка, представятъ интересъ за географитѣ, които възстановяватъ миналия културенъ ландшафтъ. Колкото по-далече тѣ отиватъ по пѫтекитѣ на миналото, толкова обаче задачата имъ става по-мѫчна, защо се идва до граница, задъ която се простира чужда область — областьта на историцитѣ и археолозитѣ. Тази граница се намира по-близо или по далечъ отъ днешното време въ зависимость отъ специфичнитѣ условия на дадена страна или краище. По наша преценка българскиятъ географъ, проучвайки изчезналитѣ селища въ България, трѣбва да обхване цѣлата епоха на турското владичество и да стигне до Второто българско царство. Въ нѣкои области, както е случая съ Югозападна България, или по-точно съ нѣкои части отъ така нареченото отъ географитѣ на миналия вѣкъ, Мизийско плато, той може да си позволи да включи и Второто българско царство, защото имаме редица доказателства, че отъ тогава насамъ въ тѣхъ сѫществува непрекѫснатъ поселищенъ животъ.

Известни сѫ голѣмитѣ промѣни, които ставатъ въ нашитѣ земи, следъ като тѣ биватъ завладяни отъ турцитѣ. Последнитѣ, ако и да не измѣнятъ изцѣло етничната картина, внисатъ такива голѣми размѣствания въ нея, че тѣ и до днесъ не сѫ възстановени, въпрѣки, че имаме 60 години свободенъ животъ. Още въ първитѣ десетилѣтия на турското владичество нѣкои области отъ днешната територия на България загубватъ изцѣло българския си обликъ. Въ Източна България това сѫ: Дели-Ормана, Тузлука и низкитѣ части Източна Стара-планина, а въ Южна България — едва ли не изцѣло плодородната низина на Марица, както и Източнитѣ Родопи. Българскитѣ селища, както до тогава сѫ сѫществували въ посоченитѣ области, сѫ били почти изцѣло разрушени. На тѣхно мѣсто, или близо до тѣхъ, се издигатъ новитѣ селища на пришелцитѣ. Между българското население, което главно отъ последнитѣ 100—150 години насамъ, е започнало да разредява гѫститѣ тогава турски маси, може да се улови нѣкое предание или да се узнае за нѣкои предмети, намѣрени на мѣстата на изчезнали селища. Подобни белези на миналъ поселищенъ животъ ни особено приятно изненадаха преди три години въ севернитѣ отдѣли на Дели-Ормана, научавайки се за тѣхъ отъ българи, заселени тамъ преди 80—100 години.

Всѣка война, която турцитѣ сѫ водили въ разнитѣ краища въ обширната си държава, е давала като резултатъ разграбване, опустошаване или напълно изчезване на селища, както и размѣстване на населението имъ. Презъ време на войната съ противотурската коалиция, въ края на XVI. в., начело съ трансилванския князъ Сигизмундъ Баторий, споредъ едно лично писмо на участвувалия въ нея влашки войвода Михаилъ Витязулъ, отъ войскитѣ му били изгорени градоветѣ Видинъ, Плѣвенъ, Вратца, Флорентинъ и Орѣхово, а сѫщо така и 2,000 села между Дунава и София, като задъ Дунава били преселени 16,000 българи¹). Този примѣръ, съ който само ще се задоволимъ за сега, е доста красноречивъ,

---

¹) Ю. **Трифоновъ**. История на града Плѣвенъ до Освободителната война. София, 1933, стр. 59.

въпрѣки че броя на опустошенитѣ селища по всичко изглежда е преувеличенъ.

Но не само войнитѣ сѫ били причина за опустошаване на селища у насъ. Въстанията на българитѣ, вѫтрешнитѣ междуособици, като паметната кърджалийска епоха, масовото доброволно или принудително изселване, както и редица други природни, стопански и социални причини (наводнения, гладъ, пожари, несигурность край главнитѣ пѫтища, чума) сѫ сѫщо много допринесли за това.

Географското изучване на изчезналитѣ селища има за задача да ни разкрие, както природнитѣ условия при които тѣ сѫ се намирали, така сѫщо и историко-политическитѣ отношения при които сѫ живѣли и загинали. А това е отъ голѣмо значение при сравнителнитѣ поселищни проучвания, които обхващатъ както нови, така и стари, сега още сѫществуващи селища, съвременици на изчезналитѣ

Преди да разгледаме начинитѣ, по които трѣбва да стане изследването на изчезналитѣ селища, нека се спремъ за малко на понятието изчезнало селище.

При всѣко едно селище, схващано въ най-широката смисъль на думата, ние различаваме три съставни части: жители, кѫщи и землище. Тѣ стоятъ въ тѣсна връзка помежду си и съставятъ общность, която външно се изразява чрезъ собствено име, съ което се отдѣля отъ други подобни общежития. Ако, следователно, тия люде, които стопански използуватъ опредѣленъ кѫсъ земя, премѣстятъ кѫщитѣ си на друго мѣсто изъ него, имаме премѣстено, но не и изчезнало селище. Напустнатъ ли тѣ жилищата си за единъ не много дългъ периодъ и отидатъ далечъ отъ землището си, както често се е случвало презъ опасни времена, и следъ това се завърнатъ въ още запазенитѣ си кѫщи, имаме временно запустяване. Ако сѫщитѣ люде наново си поправятъ кѫщитѣ на сѫщого мѣсто или близо до него, притежавайки сѫщото землище, имаме възобновено селище. Дойдатъ ли, обаче, въ това землище съвсемъ други люде и възобновятъ или направятъ ново селище, което може дори да носи името на предното, считаме, че имаме ново селище, като предното броиме за изчезнало селище. Накратко казано: трѣбва да считаме за изчезнало това селище, при което общностьта между жители, кѫщи и землище е нарушена.

Тѣзи опредѣления важатъ не само за градоветѣ, селата и колибитѣ, но и за другитѣ видове селища, като отдѣлнитѣ дворове, осамотенитѣ ханове или мелници, въ които живѣятъ притежателитѣ имъ съ домакинствата си, манастиритѣ, които иматъ собствено стопанство и пр.

Изследвачътъ на миналитѣ поселищни отношения, който иска да даде по възможность по-пълна картина на стария културенъ ландшафтъ, ще трѣбва да отбележи сѫщо така и всички останки отъ човѣшка дейность, като крепости, манастирища, оброчища, изоставени стари пѫтища, крайпѫтни стражарски кули, стари рудници, кариери, тухларници, вараджийници, вѫглищарски жижници, останки отъ канали, бентове, мостове и пр.

Преди да започнемъ изучаването на изчезналитѣ селища, трѣбва да узнаемъ за сѫществуването имъ. Това става главно по два начина: 1) чрезъ обиколки въ изучваната область и установяването имъ на самото мѣсто, било направо, било чрезъ разпитване и 2) чрезъ проучване на всички паметници и писмени източници, въ които може да се срещне указание за тѣхъ. Вториятъ начинъ при нашитѣ условия абсолютно не задоволява, защото крайно оскѫдни сѫ изворитѣ отъ които могатъ да се взематъ податки отъ тоя родъ. Най-естествено е, да се съчетаятъ двата вида издирвания, както се прави това отъ всички съвременни изследвачи.

Добре е, да се почне изучването съ опознаване на писменитѣ източници. Ако бихме имали списъци на населенитѣ мѣста отъ миналитѣ вѣкове, както е това въ странитѣ живѣли при по-други условия, бихме могли направо отъ тѣхъ да почерпимъ указания, сравнявайки тогавашнитѣ съ сега сѫществуващитѣ селища. Такива списъци за съжаление има единствено отъ миналия вѣкъ насамъ, като въ тия отъ преди Освобождението сѫ изброени само по-важнитѣ селища, влизащи въ административнитѣ единици, на които се дѣлили тогава българскитѣ земи. Това ни принуждава да се обърнемъ къмъ други източници, въ които по разни причини се споменуватъ имена на селища. Нека започнемъ изреждането имъ съ така ценнитѣ за българската история грамоти на българскитѣ царе отъ Второто българско царство. Отъ известнитѣ до сега седемь грамоти и едно царско писмо (на Страшимира Видински до брашовянитѣ) най-много имена на селища се срѣщатъ въ грамотитѣ на: Константинъ Асеня, дадена на Виргинския манастиръ при Скопие, на Иванъ Александра, дадена на манастира Св. Никола въ покрайнината Мраката (Радомирско) и на Иванъ Шишмана, дадена на Рилския манастиръ. Между редицата имена на селища, които и сега още сѫществуватъ, въ тѣхъ се споменуватъ и вече изчезнали селища, като Бутель, Кондово, Дръстрене, Черенецъ Житомитскъ, Варвара, Гаганъ, Бъзово и др.

Изчезнали понастоящемъ селища се споменуватъ и въ нѣколкото известни до сега подправени грамоти, както и въ уставитѣ или поменицитѣ на манастиритѣ. Важни въ това отношение сѫ светогорскитѣ манастири, както и Рилския и Бачковския манастиръ. Въ типика на последния има много имена на сегашни селища, които тогава сѫ били имена на мѣстности. Сведения за изчезнали селица могатъ да се намѣрятъ и въ другата църковна книжнина, напримѣръ въ житията на нѣкои светии, като това на Михаилъ Воинъ, въ което се поменува родното му мѣсто — изчезналото село Потукъ (Казанлъшко). Между припискитѣ по черковнитѣ и религиозни книги отъ миналитѣ вѣкове, сѫщо така се споменуватъ несѫществуващи вече селища.

Много важни въ това отношение сѫ турскитѣ документи (фермани, завещания, сѫдебни книги, заповѣди и пр.). Въ завещанието на Карлѫ Али бей се споменува за изчезналото село Сушица, предшественикъ на днешния градъ Карлово, за с. Тарики-Павликянъ и др. Въ завещанието на плѣвенския първенецъ Гаази Али бей се споменуватъ изчезналитѣ села Бѣлоколинъ, Лозеница, Офшанъ, Новоселци, Росица и др

Интересни въ това отношение сѫ пѫтеписитѣ на старитѣ пѫтувачи минали по главнитѣ пѫтища, по които Цариградъ се е сношавалъ съ западнитѣ държави. Тѣ представятъ важенъ източникъ за миналото на нашитѣ селища, защото даватъ подробности, които не можемъ да намѣримъ при никой отъ другитѣ видове извори. Въ тѣхъ има сведения и за вече изчезнали селища. Отъ тия стари пѫтеписи узнаваме, че по диагоналния пѫть между Пиротъ и Одринъ е имало: с. Халкали (предшественикъ на с. Сливница), с. Търнава, с. Клисура (до Трояновитѣ врата), с. Вирово и др. Подобни известия можемъ да намѣримъ и у турскитѣ пѫтешественици отъ XVII. вѣкъ Евлия Челеби и Хаджи-Калфа. Последниятъ ни дава сведения между другото и за изчезналитѣ градове — Поимия въ Северо-западна България и Червенъ на р. Русенски Ломъ, за с. Чилингиръ (Русенско) и др.

Въ трудоветѣ на научнитѣ изследвачи, които почватъ да кръстосватъ Балканския полуостровъ следъ тридесетѣхъ години на миналия вѣкъ, като Буе, Каницъ, Викенелъ, Хохщетеръ, Лежанъ и др., сѫщо така можемъ да намѣримъ указания за селища запустѣли презъ последнитѣ стотина години.

Особено богатъ изворъ въ това отношение представятъ всички стари карти. Даденото въ тѣхъ почива на податки отъ разни пѫтеписи или на скрито правени наблюдения отъ топографски школувани люде, главно офицери. По тия карти често има имена на селища, които вече отдавна сѫ престанали да сѫществуватъ. Причината за това е, че тѣ сѫ си взаимствували една отъ друга, по-новитѣ отъ по-старитѣ естествено. Въ тѣхъ можемъ да срѣщнемъ изчезнали селища като градъ Червенъ, градъ Поимия, село Хуталичъ (на р. Осъмъ), с. Лигурово и с. Търнава (Софийско), с. Чилингиръ (Русенско) и др.

При топографското снимане на България, което руситѣ сѫ направили презъ 1877 — 1879 г., сѫ означени и запустялитѣ презъ време на Освободителната война селища, чиито разавалени кѫщи още сѫ се натрапвали на окото.

Колкото и да е млада нашата географска книжнина, но и въ нея, а именно въ старитѣ описания на отдѣлни области или селища могатъ да се намѣрятъ известия за несѫществуващи вече населени мѣста. Така въ известното *Описаніе на Татаръ-Пазарджишката каазѫ* на Стефанъ Захариевъ, се споменуватъ изчезналитѣ преди 50—60 години села Доганово, Еленере, Емирлии, Джаферлии, Форцово, Паланка и др.

Изследвачътъ, който желае по-системно да се занимае съ изчезналитѣ селища въ дадена область, ще трѣбва да проучи сѫщо така, дали указания за нѣкое отъ тѣхъ не сѫ дадени вече въ историческитѣ, археоложкитѣ или антропогеографскитѣ изследвания, ако такива сѫ правени въ нея. Въ нѣкои отъ книгитѣ въ ценната редица — *Материали за археологическата карта на България,* издавана отъ Народния археологически музей, сѫ обнародвани сведения за изчезнали селища, като на приложенитѣ карти е означено сѫщо и мѣстоположението имъ. Такъвъ е случаятъ съ трудоветѣ на П. Мутафчиевъ и К. Шкорпилъ. Въ образцовия трудъ на Юрданъ Трифоновъ — *История на града Плѣвенъ до Освободителната война,* се споменуватъ редица изчезнали села въ Плѣвенско, като: Ябланица, Долна Гривица, Маньово, Къбелъ, Демиръ-кьой, Сливякъ, Чепинци и др. Сѫщото намираме и въ кнагата на Д-ръ С. Табаковъ — *История на градъ Сливенъ,* гдето се даватъ имената на редица изчезнали селища: Гергевецъ, Таузли, Бутово, Новачка, Раково и др. Въ антропогеографскитѣ проучвания на покрайнини, като *Кюстендилското крааще* и *Каменица* на Йорд. Захариевъ, *Бурелъ* на покойния Крумъ Дрончиловъ, *Чепино* на Ив. Батаклиевъ и др., сѫщо така сѫ дадени, где по-малко, где по-подробни сведения за изчезналитѣ селища.

Съ всички тия указания не се изчерпва ни най-малко въпроса за писменитѣ извори, които трѣбва да ни напѫтятъ къмъ изчезналитѣ селища, тъй като ние разгледахме само най-важнитѣ категории отъ извори, съ нѣколко примѣра при всѣка една отъ тѣхъ. Безспорно е, че откриването на всички писмени указания е дълга и продължителна работа. Желателно би било, преди да се пристѫпи къмъ системно проучване на изчезналитѣ селища въ България, да се обнародватъ всички указания за тѣхъ, разпръснати въ така разностраннитѣ източници, за които бѣ дума, за да станатъ достояние на по-широкъ кржгъ. По този начинъ изследовательтъ, който ще се наеме съ проучването имъ въ дадена область, ще е предварително осведоменъ за много отъ тѣхъ, та по-лесно ще може, както на самото мѣсто, така и чрезъ разпитване на околното население, да събере всичко, което ги засѣга.

Извънредно рѣдко отъ писменнитѣ източници може да се узнае точното мѣстоположение на изчезналото селище. То трѣбва да се търси, до колкото това е възможно, чрезъ постепенно стѣсняване на кржга около него. Първомъ се опредѣля въ коя административна единица спада, после въ коя нейна часть, между кои села и пр. Знаемъ ли тия села ние можемъ, чрезъ разпитване, да опредѣлимъ точно и самото мѣстоположение. Колкото по-скоро е станало изчезването, толкова повече се знае за него. Понѣкога могатъ да се намѣрятъ, при скоро изчезналитѣ селища, стари люде, които сж живѣли въ тѣхъ. Много важно е да се разпита въ всички околни села какво се знае за дадено несжществуващо вече село, като чрезъ критично съпоставяне се установи кое е измислено и кое е вѣрно. За нѣкои изчезнали села, освенъ сухитѣ факти, могатъ да се чуятъ и интересни легенди за причинитѣ на запустяването имъ. Така жителитѣ на с. Горна-Ръжана въ Краището разправятъ за изчезналото въ землището имъ село, че било разрушено за отмжщение отъ самовили, тъй като единъ овчарь отъ него осквернилъ покритото имъ съ цвѣтя игрище, като подхвърлилъ тамъ заклано куче[1]).

Една отъ най-важнитѣ задачи на всѣки изследвачъ на изчезнали селища, е да установи, какви материални останки отъ нѣкогашния поселищенъ животъ могатъ да се намѣрятъ. Найчесто това сж следи отъ жилищата на човѣка, като останки отъ стени или пъкъ трапчинки, които биватъ по-малки, когато сж изкопавани за изби, или по-голѣми, това се отнася главно за Дунавска България, когато сж служили като уземни кжщи. Безспорно е, че изследвачътъ трѣбва да има известна школовка и да различава древния и срѣдновѣковния строежъ отъ тоя на новото време. Обикновено останкитѣ отъ масивни стени, за които населението не знае нищо конкретно, биватъ означавани като градище, кале, кула, дзидини и пр. Тия имена, общо казано, свидетелствуватъ, че въпроснитѣ развалини, споредъ схващането на самото мѣстно население, не принадлежатъ къмъ поселищната фаза, къмъ която се числятъ тѣхнитѣ селища. Наричатъ ли се обаче тия останки или мѣстностьта, въ която тѣ се намиратъ: Селище, Село, Старо село, Пустосель, Юртище, Юртлукъ и пр. можемъ съ голѣма вѣроятность да приемемъ, че тѣ сж отъ последнитѣ столѣтия насамъ, т. е. че стоятъ въ връзка съ сегашнитѣ поселищни отношения.

Най-добре и най-дълго се запазва при едно изчезнало селище цървата, и то не само защото е по-здраво изградена, но и за това, че като свето мѣсто, християнитѣ не сж смѣяли да го рушатъ и взиматъ материалитѣ за другъ градежъ.

---

[1]) Йорд. Захариевъ, Кюстендилското краище, стр. 296.

Ако съ течение на времето църквата се събаряла съвсемъ, слагало се на мѣстото ѝ кръстъ и тя се обръщала на оброчище. На него се събиратъ на опредѣленъ день отъ годината, обикновено въ деня на тоя светия, чието име тя е носила. Такъвъ е случая, напримѣръ, съ черковата (Шарената черкова) на старото събрано село Вакарелъ. Отъ последното столѣтие насамъ върху развалинитѣ на много стари черковища или манастирища, както често ги означава населението, се издигатъ параклиси. Подобенъ случай имаме при изчезналото село Халкали, между Сливница и Опицвѣтъ (Софийско).

Въ връзка съ църквата, въ миналото сж стоели и гробищата. Тѣ сжщо могатъ да бждатъ материаленъ доказъ за изчезнало селище, когато не стоятъ въ досегъ съ никое отъ сжществуващитѣ селища. Отъ изчезналото презъ края на XVIII. вѣкъ село въ долината на Башовица (Бѣлоградчишко) и сега стои църквата, съ полусъборенъ покривъ, като около нея сж разпръснати много надгробни кръстове, нѣкои съ четливи надписи отъ XVII. и XVIII. вѣкъ¹).

При разрушенитѣ градски селища, въ които винаги е имало по-масивни постройки, се намиратъ често добре запазени основи на сгради, части отъ стени, та дори и цѣли постройки, както е случая съ напуснатия около XV. в. градъ Червенъ на р. Русенски Ломъ, въ който още се издигатъ запазени стени отъ катедралната черкова, отъ крепостьта, една кула и пр. Неговото име продължава да живѣе не само въ името на малкото село Червенъ, което се намира въ подножието на стария градъ, но и въ титлата Доростоло-Червенски митрополитъ, която на законно основание носи митрополита на градъ Русе. Тоя градъ се въздига следъ залѣза на Червенъ, като неговъ прѣкъ наследникъ.

Ако мѣстото на изчезналото селище е съвсемъ заравнено и се обработва, то ние често можемъ да видимъ по краищата на нивитѣ останки отъ глинени сждове, отъ керемиди, отъ зидани камъни и пр. И тука се налага чрезъ разпитване да се установи дали тамъ не сж намѣрени и други предмети, като: огнища, пепелища, изтъпкано мѣсто за харманъ и пр. Понѣкога една добре изградена чешма, както е случая съ така наречената „Юртлукъ чешме“ не далечъ отъ с. Гагово (Поповско), остава като свидетель за изчезнало село²). Много често могатъ да се видятъ на мѣстото, гдето се е намирало то, плодни дървета. При старото селище на село Мосулъ въ Краището и до сега стояли 30 едри планин-

---

¹) Църквата и нѣколко кръста сж изобразени отъ В. Атанасовъ въ труда на Р. Поповъ — Пещерята Миризливка (Издание на Народ. археол. музей № 26, София, 1933), стр. 7.

²) Срв. К. Шкорпилъ. Описъ на старинитѣ по течението на р. Русенски ломъ, (Материали за археологическата карта на България, кн. I), София, 1914 г., стр. 75.

ски круши, които се берѣли общоселски отъ жителитѣ на произлѣзлитѣ отъ него прѣснати махали[1].

И други нѣкои белези изъ землищата на сегашнитѣ села могатъ да ни напжтятъ къмъ изчезнало селище. Събирането на нѣколко пжтеки или пжтища въ мѣсто, гдето сега нѣма никакви постройки, не е случайна работа, а добро указание да търсимъ тамъ разтурено село. Често пжти всрѣдъ кжсъ необратваема земя се намиратъ белези отъ синури или слогове на ниви, които несъмнено трѣбва да ни накаратъ да се замислимъ. Но при нѣкои случаи и самата форма на землищата на сегашнитѣ села, може да ни подкаже, че къмъ тѣхъ е присъединена отчасти или изцѣло земята на запустѣло село.

Извънъ църквитѣ, били тѣ запазени, полуразрушени, възобновени или превърнати на оброчища, отъ старото селище може да сж останали и други сгради, въ които се живѣе или извършва нѣкоя стопанска дейность. Такъвъ е случая съ изчезналото неотдавна село Тремощница (Светиврачко), гдето е била останала само една кжща, стопанисвувана като отдѣленъ дворъ, но отбелязвана отъ статистиката като отдѣлно село. При преброяването въ края на 1920 г., тамъ е намѣренъ само единъ житель, а при това отъ 1926 г. — двама жители. Това безспорно е било най-малкото село въ България. По едно интересно съвпадение, то се е намирало близо до Мелникъ — най-малкия и при това съ постоянно намаляващо население български градъ, който въ края на 1934 г. е ималъ само 548 жители. Отъ изчезналото село Чилингиръ (Русенско) има още останали две воденици, карани отъ Бѣли Ломъ, които и сега се наричатъ Чилингиръ или Чилингирски воденици[2].

Следи отъ изчезнали селища се намиратъ често и изъ околнитѣ населени мѣста. Това могатъ да бждатъ не само предмети или, както по-често се случва, църковни вещи, но и цѣла група население, заселило се вкупомъ и за нова обособено въ отдѣлна махала. Така въ гр. Плѣвенъ известната Маньова махала носи това име, защото е основана отъ преселници отъ изчезналото село Маньово[3]. Доброшката махала въ Разградъ се нарича по несжществуващото вече село Доброво[4]. Жителитѣ на изчезналия срѣдновѣковенъ градецъ Щипонъ, които се преселили въ Ихтиманъ въ отдѣлна махала, се казватъ и сега щипончене[5].

Ако направимъ прегледъ на причинитѣ за запустяване на населенитѣ мѣста, бихме могли да различимъ две основни групи: разрушени селища и изоставени селища.

---

[1] Йорд. Захариевъ, пос. съч., стр. 346.
[2] К. Шкортилъ, пос. съч., стр. 97.
[3] Юрд. Трифоновъ, пос. съч., стр. 94.
[4] К. Шкортилъ, посоч. съч., стр. 80.
[5] К. Иречекъ, Кн. България, II, ч. стр. 111.

Въ първата група влизатъ всички населени мѣста, които чрезъ нѣкое неочаквано събитие и противъ волята на жителитѣ си, сѫ били разрушени. Въ втората група влизатъ тия селища, за запустяването на които самитѣ жители сѫ допринесли, напускайки ги по разни причини. Това напускане може да бѫде доброволно, както най-често е ставало и принудено, когато е изисквано отъ по-горни власти. Въ нашитѣ земи презъ турското владичество, броятъ на разрушенитѣ селища е билъ далечъ по-голѣмъ отъ тоя на изоставенитѣ. Следъ Освобождението е тъкмо обратното. Като изключимъ не многото села изгорени презъ Освободителната война, всички други изчезнали вече селища, а тѣхниятъ брой 185, добитъ възъ основа на списъцитѣ на Дирекцията на статистиката, не е малъкъ, сѫ изоставени доброволно отъ жителитѣ си.

Най-важнитѣ причини за разрушаване на селищата, а именно войнитѣ, вѫтрешнитѣ междуособици, разбойническитѣ нападения, въстанията, ние споменахме вече. Къмъ тѣхъ трѣбва да прибавимъ чумата, която принудила много села да промѣнятъ мѣстото си, като нѣкои сѫ запустѣли изцѣло. Такъвъ случай имаме съ три изчезнали вече селища въ землището на днешното село Брѣстъ (Кюстендилско). Друга поруха, чието значение е далечъ по-незначително, е глада. Четири малки селца въ землището на с. Долня Любата въ Краището, споредъ преданието били запустяли, защото почти всичкитѣ имъ жители, презъ извънредно люта зима измрѣли отъ гладъ. Останалитѣ живи образували сегашното село съ това име[1]).

Но и природнитѣ стихии сѫ слагали край на нѣкои селища. Редица села въ Видинско и Кулско, разположени въ долиннитѣ равнища на рѣкитѣ, е трѣбвало да се премѣстятъ по-високо, за да се опазятъ отъ буйнитѣ води, които прииждатъ въ кишави години. Село Скеле (Скелето), което се намирало на самия брѣгъ на Дунава, на около 3 клм. отдолу Видинъ, се е разпръснало изцѣло, понеже често било заливано отъ високитѣ му води. Не само изобилието, но и отсѫствието на вода може да стане причина за разтурване на едно населено мѣсто, както това се случва въ карстовитѣ области.

Доброволното изоставяне на селищата става обикновено по стопански причини. Недостатъчната или неплодородната земя, недостигътъ на паша за добитъка сѫ най-честитѣ причини за това. Изселването на тия населени мѣста се извършва постепенно, домакинство следъ домакинство и трае често десетилѣтия. Най-много изселвания отъ тоя родъ имаме въ планинскитѣ мѣста. Въ Срѣдна Стара-планина се наброяватъ редица изоставени колибарски селища, будното и предприемчиво население на които, е чувствувало тамъ стѣснени възможноститѣ си за стопанско преуспѣване.

---

[1]) Йорд. Захариевъ, посоч. съч., стр. 339.

Презъ време на турското робство властитѣ често сж принуждавали жителитѣ на отдѣлнитѣ махали или дворове да ги напуснатъ и се събератъ въ едно по-голѣмо купно селище или обратното, не имъ давали да се пръснатъ, ако сж искали това. Тази проява е отбелязана главно въ покрайнинитѣ, отличаващи се съ малки и разхвърлени колиби като Бурелъ, Краището, въ Стара-планина около Искърския проломъ и пр. Това е правено за да могатъ по-лесно да се събиратъ разнитѣ налози, които сж тѣжели върху населението, а сжщо така да не може то да указва помощь на хайдути, а по-късно — на комити.

Къмъ принудено изселенитѣ селища трѣбва естествено да причислимъ и случаи, като тоя съ селата Горно-Уйно и Рибарци (Кюстендилско), чиито подронени отъ пороища землища, не само че не могатъ да изхранятъ населението имъ, но и много допринисатъ за затрупване на плодороднитѣ земи на котловинното равнище на Кюстендилската котловина. Една часть отъ жителитѣ имъ е настанена вече въ с. Зайчино-Орѣше (Новопазарско), а другата часть предстои да бжде изселена.

Следващата важна задача на изследвача на изчезналитѣ селища, е да установи, следъ разтурването на дадено село, каква е сждбата на населението и на землището му.

Жителитѣ на едно изчезнало населено мѣсто може да сж измрѣли — било отъ чума, отъ гладъ или отъ насилствена смърть. Тѣ може изцѣло и вкупомъ да сж напуснали селото и да сж основали ново, което да носи името на старото село, както познаваме такива случаи при бесарабскитѣ и южнорускитѣ български села, или пъкъ всички да сж се преселили въ друго село. Най-често жителитѣ на разтуреното селище се настаняватъ въ нѣколко села. Отъ изчезналото село Нова-Махала (Шуменско) напримѣръ, има изселници въ Турция и въ селата Ѧбоба, Доброплодно, Макакъ и Мжтница.

Особено важно е, за проучване на развитието на поселищнитѣ отношения у насъ, да се проследи дали старото изчезнало село не е дало начало на дворове, махали или колиби, станали отъ своя страна ядки на нови селища, въ които общия произходъ да се е забравилъ изцѣло или отчасти, и жителитѣ имъ да се чувствуватъ като нѣщо отдѣлно. Подобенъ е случая, както съ малката покрайнина Вакарелъ, която подробно сме проучили, така и съ другитѣ пръснати селища въ Ихтиманска Срѣдна гора (Очуша, Бѣлица, Василицитѣ).

Отъ значение е сжщо така да се знае, при разтуренитѣ села съ смѣсено население, где сж отишли жителитѣ отъ всѣка народность.

Издирването на голѣмината и на сегашното притежание на землището на едно отдавна изчезнало селище е трудна задача, при която обикновено могатъ да се съберать данни, недостатъчни или почиващи на предположения. При скоро изчезналитѣ селища тази задача е много по-лесна. Когато жителитѣ на изчезналото населено мѣсто сж се преселили вкупомъ въ друго близко селище, тѣ запазватъ обикновено земитѣ си, които автоматически се причисляватъ къмъ землището на последното. Такъвъ е случая съ Щипонъ. Преселятъ ли се обаче въ две или повече села, отъ които имотитѣ имъ не стоятъ далече, всѣко семейство ги запазва за дълго. Прокарването на точна граница между землищата на тия села става, поради това, трудна задача. Изсели ли се населението внезапно и далече, безъ да има възможность да продаде земитѣ си, както често се е случвало въ миналото, тѣ или се разграбватъ отъ околнитѣ села, или сж ставали частно владение на нѣкой ага, или пъкъ сж били провъзгласявани за обществени земи. Около Освобождението и следъ това много землища на изселилитѣ се по-малки турски села, сж били закупвани изцѣло отъ турци или българи и обръщани на чифлици. Такива случаи е имало много въ Южна Добруджа, главно въ Балчишко и Добричко, има и отъ ново време въ Еленско и Хасковско. Землището на бившето татарско село Демиръ-кьой (Плѣвенско), сега се стопанисва отъ Държавния заводъ за добитъкъ „Клементина". Подобенъ е случая и съ землището на разтуреното село Нова-махала (Шуменско), което е присъединено къмъ това на държавния заводъ „Кабиюкъ". Земитѣ, които сега се използуватъ отъ аеропристанището и конезавода „Божурище", сжщо така сж били владяни отъ изселили се презъ 1877 г. въ Турция татари и черкези. Днешното село Божурище е било наново заселено, като махала на близкото село Гурмазово.

Като завършекъ на разглеждането на по-важнитѣ особености на изчезналитѣ селища, нека споменемъ и за така нареченитѣ привидни изчезвания. Най-честиятъ случай отъ тѣхъ е когато две селища се слѣятъ, като едното вземе името на другото. Близъкъ примѣръ въ това отношение имаме съ присъединяването на бившото село Подуени къмъ градъ София, извършено официално презъ 1895 г. Сливане на две съседни и сближени чрезъ нарастване населени мѣста, въ едно селище, имаме много у насъ. Село Бѣлчево (Старозагорско) е получило това име следъ събирането наедно на деветѣ съседни села Арабъ-махале и Суютлий; сжщото е съ селата Ешикашлии и Урджуларъ (Пазарджишко) слети подъ име Лозно, съ селата Свинаръ и Муткурово (бивше Черикорво), които получаватъ името Садовецъ (Плѣвенско) и пр.

Ако нѣкое село много отдавна е смѣнило името си, та спомена за това е напълно или почти заличенъ, може да допуснемъ, че имаме работа съ изчезнало село. Така покойниятъ проф. Ив. Д. Шишмановъ бѣ помислилъ, че село Хаджи-Караманъ, което се срѣща въ старитѣ пѫтеписи, е нѣкое изчезнало село. Оказва се обаче, че това е старото име на днешното село Робертово, отъ Новоселска околия, наричано до 1894 г. Бариево.

Отъ всичко изложено до сега, ако и бѣгло, проличава колко важно е проучването на изчезналитѣ селища, за да можемъ да добиемъ представа за развоя на поселищнитѣ отношения въ дадена областъ, като опознаемъ различнитѣ фази презъ които тѣ сѫ преминали и надникнемъ въ основнитѣ промѣни, които сѫ ставали въ поселищнитѣ картини презъ разнитѣ епохи. Това е кръгъ отъ въпроси, който отъ разни гледища интересува както географитѣ, така и историцитѣ. Въ нѣкои отношения той представя интересъ и за други учени, за икономисти, социолози, етнографи, езиковеди — изследвачи на мѣстнитѣ имена и пр. Изследването на изчезналитѣ селища може обаче да има и практическо значение. При добре проучена и приведена вѫтрешна колонизация, която така да сгрупира народнитѣ ни маси, че тѣ най-подходяще да се използуватъ за стопанското и културното развитие на държавата ни, задача, която отдавна чака реда си, изучването на изчезналитѣ селища би могло да ни даде нѣкои ценни указания. Ако напримѣръ една мѣстность, поради общи географски или стопански причини е напусната, то за препорѫчване е да не се заселва пакъ. Защото, много примѣри доказватъ това, новото селище не ще се задържи дълго време. Едно благоприятно мѣсто, обаче, винаги се е заселвало отново, въпрѣки, че нови бури могатъ да унищожатъ това, което човѣшката рѫка е създала. Подобно на легендарната птица фениксъ, отъ пепелищата на тия унищожени селища сѫ се раждали нови, за да служатъ като блѣскавъ доказъ, че понѣкога географскитѣ условия сѫ по-силни отъ вѣчно промѣнящитѣ се политико-исторически отношения.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Кратъкъ въпросникъ за изследване на изчезналитѣ селища въ България

Уводъ

Настоящиятъ въпросникъ, както и предхождащата го статия, иматъ за задача да обърнатъ вниманието на всички люде у насъ, които проявяватъ интересъ къмъ поселищнитѣ изучвания, върху изчезналитѣ селища въ отечеството ни. Тия несѫществуващи вече населени мѣста могатъ да бѫдатъ предметъ на самостойно издирване, но могатъ да се изучватъ и въ връзка съ всестраното антропогеографско изследване на една покрайнина. И въ единия и въ другия случай, желателно би било, при излагане на общитѣ заключения, да се свържатъ изчезналитѣ съ сегашнитѣ селища. Трѣбва преди всичко да се разясни, кои селища сѫ сѫществували по сѫщото време, когато изчезналитѣ сѫ били обитавани, кои сѫ още по-стари, ако това може да се освѣтли, кои по-нови и пр.

По този пѫть поселищно-географскитѣ изучвания добиватъ по-голѣма дълбочина, тъй като ще почнатъ да се очертаватъ по-ясно, както миналитѣ, така и сегашнитѣ поселищни периоди. Мѣстната история ще може сѫщо много да спечели, защото въ мъртвитѣ развалини тя ще намѣри важни свидетелства за отражението на голѣмитѣ исторически събития върху населението на даденъ край.

Съ тая статия и съ краткия въпросникъ къмъ нея, ние слагаме начало на разглеждането на по-важнитѣ въпроси, които трѣбва да легнатъ въ основата на всѣко поселищно-географско проучване. Надѣваме се, че това ще се отрази благотворно върху недостатъчно школуванитѣ изследвачи на нашитѣ селища, които се нуждаятъ отъ всестранни упѫтвания, преди да пристѫпятъ къмъ работа. Въ отсѫтствието на подобни трудове ние виждаме една отъ най-важнитѣ причини за многото неиздържани работи върху нашитѣ селища. Авторитѣ имъ, нѣмайки научна подготовка, нито съответна книжнина, която всестранно да ги осведоми, следватъ кривитѣ пѫтеки на собствената си находчивость, които обикновено иматъ малко общо съ широкитѣ пѫтища, които научната методичность очертава.

Това упѫтване може да бѫде полезно преди всичко при скоро изчезналитѣ селища, за които лесно могатъ да се събератъ сведения. Естествено, малко ще да сѫ случаитѣ, когато ще може задоволително да се отговори на всички поставени въпроси. Да се отбележи, обаче, единствено името и мѣстото на едно изчезнало селище, е само по-себе си заслуга. По-късно, нови изследвачи, по-щастливи въ изследванията си, ще могатъ да допълнятъ първитѣ указания. Важно е да се сложи веднъжъ началото. Новитѣ изследвания ще дойдатъ, безъ за това дори да се полагатъ особени грижи.

Въпросникътъ, както и статията ни, сѫ изработени съ огледъ на условията въ българскитѣ земи. При разграничаване на отдѣлнитѣ групи въпроси, полезна ни бѣ много таблицата, приложена къмъ книжката на M. Walter — Die abgegangenen Siedlungen (Karlsruhe, 1927.).

I. Име

Да се даде точното име (или имена), съ които се нарича изчезналото селище отъ населението на околнитѣ населени мѣста. Ако се срѣща въ писмени източници или карти, да се посочи какъ е означено тамъ. Ако населението не пази името на изчезналото селище, да се отбележатъ имената на мѣстностьта (мѣстноститѣ), въ които то се намира.

II. Положение

Да се опредѣли положението на изчезналото селище по отношение на нѣкоя по-лична орографска единица (рѣчна долина, възвишение и пр.), по отношение на околнитѣ селища, на пжтищата и пр.

Въ землището на кое сегашно село спада? Не е ли точно или близо до границата на землищата на две или повече села?

III. Книжовни известия

Да се дадатъ всички писмени сведения за селището, когато то още е сжществувало. Ако обаче тѣ сж много, достатъчни сж само тия отъ тѣхъ, които сж отъ значение за живота и развитието му. Да се посочи, ако това е възможно, кога за първи пжть и кога за последенъ пжть се споменува като сжществуващо селище, а сжщо така кога и где за първи пжть е означено като запустяло селище.

Да се отбележи въ кои карти е нанесено.

IV. Останки

Да се опише какви останки има още на мѣстото на изчезналото селище, били тѣ единични сгради (църква, отдѣленъ дворъ) или трапища, части отъ стени, гробища, плодни дървета и пр.

Какви предмети сж намѣрени тамъ (да се опишатъ, нарисуватъ или фотографиратъ) и у кого сж тѣ, ако се пазятъ. Това е важно защото, при много случаи, възъ основа на тѣхъ може да се опредѣли времето презъ което е сжществувало селището. Важни въ това отношение сж кжсоветѣ отъ глинени и керамични издѣлия.

Да се отбележатъ сжщо всичкитѣ имена на мѣстности около изчезналото селище, защото чрезъ тѣхъ, въ много случаи, могатъ да се добиятъ указания за населението, което ги е обитавало, за поминъка му и пр.

Сбито да се отбележатъ преданията и легендитѣ, съ вариантитѣ имъ, които се разправятъ за изчезналото селище.

V. Видъ, форма и голѣмина

Къмъ кой видъ (типъ) можемъ да причислимъ изчезналото селище (градъ, село, колиби, отдѣленъ дворъ и пр.)?

Възъ основа на останкитѣ може ли да се опредѣли формата на селището (купно, разпръснато, редично и пр.)?

Ако не може броя на населението да се опредѣли чрезъ разпитвания или писмени източници, да се направи опитъ за това възъ основа на кѫщитѣ, ако разбира се, числото имъ може да се установи приблизително отъ останкитѣ (трапища, стени и пр.).

Да се даде, доколкото това е възможно, площьта, която е заемало селището.

VI. Народность на населението

Къмъ каква или какви народности сѫ принадлежали последнитѣ жители? Знае ли се да сѫ ставали преди това промѣни; да е имало другородци или друговѣрци или пъкъ жителитѣ да сѫ промѣняли вѣрата си?

VII. Участь на жителитѣ и землището

Да се изследва где сѫ отишли жителитѣ на изчезналото селище, като се дадатъ по възможность по-пълни и сбити сведения. Въ новитѣ си селища пазятъ ли тѣ или потомцитѣ имъ нѣкаква видима връзка съ старото село, изразена например ъ, въ името на махалата, въ която живѣятъ, въ прѣкора, който носятъ или пъкъ владѣятъ часть отъ землището му и пр.

Каква е била сѫдбата на землището отъ напущане на селището, та до днешно време. Основано ли е върху сѫщото землище или само върху часть отъ него ново селище?

VIII. Причини за запустяването

При изследването причинитѣ за запустяването, да се посочи по-опредѣлено дали тѣ сѫ отъ природенъ, стопански или политико-исторически характеръ. Не може ли това да се разясни, да се дадатъ предполагаемитѣ причини, а ако и това е невъзможно да се означи, че тѣ сѫ непознати.

Какви предания и легенди се разправятъ като причина за запустяването, за сѫдбата на жителитѣ и пр.

XI. Време на запустяването

Ако не е възможно да се опредѣли точно времето на запустяването, възъ основа на нѣкои отъ писменитѣ или устни източници, да се направи това приблизително, посрѣдствомъ всички събрани сведения. При този случай особено полезна може да се окаже аналогията съ други запустѣли или пъкъ разрушавани и възобновени близки села.

Disappeared Settlements in Bulgaria

by G. Gunčev

The Bulgarian lands which even in the very ancient days had belonged to the cultural circle of the Mediterranean had witnessed the foundation of a number of towns and villages, their flourishments and their vanishment. Investigations of those disappeared settlements is a ground for good work where the efforts of hristorians and geographers intersect. The geographers have the opportunity to go more deeply into the problem. The latter having in mind the informations of history and archiology go still further into the matter in their efforts to throw light on the geographical side of the disappeared settlements. They consider their topographical situation, their type and bigness, their distribution in the whole country or in the different geographical districts They connect the process of their desolation during the diffent epochs with the natural, historical, economical, and political relations and explain the reason for their desolation. Investigations of that kind are of great importance in the comperative studies of settlements in common: that is new and old, recent and still existing which had been contemporaries of the disappeared settlements. Anyhow, the Balkan Peninsula and in particular the Bulgarian lands have past quite an uneasy historical life.

In the course of time one nation had taken the place of another nation; or nations had lived mixed up together. That is a reason for the change of the settlements picture up to the present days. Only in towns placed in favorable geographical situations the settlements life has continued its existing from the very biginning to the present day. Owing to the reasons mentioned above, we find out that the studies of disappeared settlements which had been grouped up in villages usually inhabited by Bulgarians, should cover up mainly the ages of the Turkish yoke (1396—1878) during which the formation of the present settlements relations had taken place. In very few places, mainly the mountainous districts of Bulgaria, the population has remained the same from the settlement of the Slavs (V and VI A. D.) to the present day.

After a few common definitions of the disappeared settlements and their variations in this article we shall discuss the most important categories of writen sources from which informations might be taken in connection with the disappeared settlements. This is an important question because an exact list of all inhabited places of Bulgaria we have only from the Independence (1878) on.

The best way of researching the disappeared settlements is as we combine the two ways together, that is either getting acquainted with the written sources and visiting consequently the places where those settlements could be proved to have had existed or inquiring about them on the very spot.

With a number of examples we point out what kind of remains of the disappeared settlements could be found with us; they are churches (ruined, partly preserved or restored or wholy preserved), walls from buildings or their hollowness, churchyards, faucets, orchard trees and other traces of cultivated land, roads and others. In some places we have rest-settlements; that are very often only a farm yard and sometime an inhabitable mill.

The great transpositions of the population in the days of the Turkish yoke connected with the disappeared settlements had been caused by political and historical reasons (wars, bandits, wilfulness of authorites, the oppression of the Turkish leader and others). After Bulgaria gained her independence 185 settlements disappeared. As we leave aside the voluntary emigrated Turkish inhabitants all the rest had disappeared because of natural and economic reasons.

It is important to trace out whether the inhabitants of a disappeared settlement had founded near by or further in the country some new farms, hamlets or villages. Present studies prove that it is a common phenomenon with us.

Very interesting, too, is the study of the territory of the disappeared settlements. In some cases the territory of one settlement is been added automatically to the territory of one or more villages as soon as the inhabitants move there. In other case it has been occupied by the people living near when the inhabitants of the disappeared village had gone too far and had abandoned it. Sometimes in the days of the Turkish yoke the territory has been appropriated by some Turkish notables. After Bulgaria had been freed, a better law has been established and the anarchy abolished. At present the people of a village emigrating sell their lands either to the people of neigboring villages or to peasants who have come from far districts with the intention to settle there. The above mentioned cases concerns mainly the emigrating Turks from the lowlands. In other cases private persons buy the whole territory and establish new farms The State, too, takes some of the territories where either state agricultural model farms are instituted or experimental stations or forestry grounds.

Except those realy disappeared settlements their are many others that seemed to have disappeared. The most common case is when two settlements unite and the one takes the name of the other or both accept a new name.

By investigating the disappeared settlements one gets an inpression of the development of the settlements relations in a given district, gets acquainted with the different periods during which the settlements had past through and penetrates into the fundamental changes which had taken place in the settlements picture during the ages.

At the end of this article as a supplement is given a short series of questions — a guide for studies of disappeared settlements in Bulgaria.

ИЗЪ ТУРСКИТѢ АРХИВИ

Единъ турски ферманъ въ връзка съ Чипровското въстание и разрушението на Чипровци

Преводъ отъ ***В. Шановъ***

Бележки отъ ***Йорд. Захариевъ***

За бележитото минало на Чипровци (Кипровецъ) презъ XVI. и XVII. в. историцитѣ у насъ сѫ улеснени твърде много съ домашни документи, писани тогава въ България (Чипровци), отъ българи католици, добили твърде голѣмо за времето си образование въ Лорето и Римъ, и затова оставеното отъ тѣхъ носи печатъ на висока култура. Часть отъ тия писмени известия видоха бѣлъ свѣтъ презъ 1887 г. въ сбирката на българина францисканецъ Евсевий Ферменджинъ „Acta Bulgariae Ecclesiastica“, печатана въ Загребъ въ изданието на Югославянската академия „Monumenta Slavorum Meridionalium“. Друга часть бѣ открита презъ 1911.—1912. година въ Държавния австрийски архивъ въ Виена отъ покойния професоръ Н. Милевъ, която, заедно съ издаденитѣ документи отъ Ферменджина, му послужи да напише своята книга „Католишката пропаганда въ България презъ XVII. вѣкъ“, гдето, покрай историята на пропагандата, даде и нѣщо отъ историята на Чипровци, въ който градъ бѣ седалището на Софийския католишки архиепископъ и кѫдето дълго време бѣ подготвяно населението за въстание противъ турската власть. Последното избухва презъ есеньта на 1688 г. и завършва най-печално за взелитѣ участие въ него села въ Берковско, Пиротско и Видинско, като турската мъсть най-страшно се излѣла върху „цвѣтето на България“ — Кипровецъ, който билъ сринатъ до основи. Най голѣма часть отъ населението му била избита, една часть, главно католици, успѣла да вземе на време Балкана и, бѣгайки на северъ, преминала Дунава, като се настанила изпърво въ Влашко, после, следъ около 50 годишно скитане, окончателно се заселила въ с. Винга (Банатъ), гдето и днесъ мнозина знаятъ своя чипровски произходъ.

За сѫдбата на плененитѣ при разгрома чипровци, каквито е имало, а сѫщо и за тая на разпръсналитѣ се безредно и по части изъ Западна Стара-планина, и досега нищо положително не е установено. Предположението, че пленените били колонизирани негде въ Източна България, около Елена и Котелъ, си остава и днесъ само предположение, неподкрепено съ нѣкакви документи, макаръ и да сѫществуватъ такива въ държавната турска архива отъ това време. Доказателство е ферманътъ, който турскиятъ историкъ Ахмедъ Рефикъ е помѣстилъ измежду 99-тѣ документи на неговата „България подъ турско владичество“ (Стамбулъ, 1933 г.) и който по-долу се дава въ преводъ. Ако нашитѣ турколози имаха възможность да надникнатъ свободно въ държавната турска архива, биха освѣтлили много и много въпроси изъ българската история презъ време на петвѣковното робство.

Отъ този ферманъ се учимъ, че по време на въстанието Чипровци и нѣкои околни села били лична султанска собственость (хасъ) съ опредѣленъ годишенъ данъкъ, внасянъ направо въ личната султанска каса; че Чипровското въстание не е било дѣло само на четиритѣ католишки села (Чипровци, Копиловци, Желѣзна и Клисура) и близкитѣ до тѣхъ нѣколко православни, а и на други такива изъ днешна Северозападна България и Пиротско, щомъ като въ фермана се споменуватъ запустѣли села „поради настѫплението на кяфиритѣ“ въ Видинско (Мирковци и Словикъ), въ Пиротско (Рахово) и Берковско (Слявникъ и Брагоровци); че до 1701 г. поменатитѣ села, заедно съ четиритѣ католишки, сж стояли невъзобновени; че, и да се минали толкозъ години отъ въстанието, ненавистьта къмъ въстаницитѣ, особено срещу чипровчани, ще да е била още голѣма, щомъ като властьта презъ 1700 г. не позволява на случайно спасилитѣ се и избѣгали въ други покрайнини въстаници да се завърнатъ въ старитѣ си огнища, — а такива трѣбва да е имало: въ фермана за тѣхъ се нарежда да имъ се състави списъкъ, за да бѫдатъ настанени впоследствие на друго мѣсто. Тѣхнитѣ стари села се даватъ на трансилванци и маджари (вѣроятно на нѣкои отъ хората на маджарина графъ Текели, който съ турска войска и свои сънародници съсипва Чипровци), които презъ време на войната (австрийската и въстанието) служили „вѣрно и честно“ на султана, като се запрещава, обаче, отъ сега нататъкъ (1700 г.) „да се примѣсватъ между тѣхъ, подъ какъвто и да е предлогъ, лица отъ другитѣ раи“. Новозаселницитѣ маджари и трансилванци ставатъ привилегировани раи и, заради заслугитѣ имъ къмъ турската държава, султанътъ имъ подарява земитѣ отъ Чипровския хасъ.

Обаче, заселяването, населяването на запустѣлитѣ села не могло да стане споредъ нареждането на фермана, защото, като били обходени, види се, отъ пратеници на заинтересованитѣ, видѣло се, че „земята е планинска и камениста“, негодна за земедѣлски поминъкъ. Ето защо на другата година е изпратенъ новъ ферманъ до Берковския кадия, комуто се съобщава, че на маджаритѣ и трансилванцитѣ се опредѣлятъ други села извънъ Чипровския хасъ. Тъй както сѫ именувани отъ тѣхъ днесъ не сѫществува нито едно, освенъ село Рахово, днешното Ореовица, разположено близо до с. Темско, на северъ отъ градъ Пиротъ (Югославия), за което изрично е казано въ фермана, че отстои на десеть часа далече отъ Чипровци, както това е и въ действителностьь.

Отъ съдържанието на втория ферманъ сега вече знаемъ, че Чипровци съ останалитѣ три католишки села — водачитѣ на бунта — сѫ стояли пусти до 1702 г. Следъ това не е известно, колко още години е продължавало това положение, но вѣроятно не по-малко отъ още десетина години, щомъ като възобновителитѣ на Чипровци, Копиловци и Желѣзна (Клисура не е възобновявана), кога дошли да се заселятъ, намѣрили мѣстата на изгорѣлитѣ селища обрасли съ гѫсти гори, въ които мечки се въдили.

Ето превода на фермана:

Постановление до кадията въ Берковица:

Щомъ като е установено, че раитѣ отъ Чипровско, Нишки окрѫгъ, лична султанска собственость (хассъ), съ годишенъ доходъ три товара и осемдесеть хиляди акчета се отмѣтнаха отъ пѫтя на подчинението и въстанаха, вследствие което тия раи бѣха окончателно унищожени и че отъ тогава и до днесъ селата имъ стоятъ разрушени, а и при нѣколкократното щателно преглеждане, не се указа да има въ тия села, които и по настоящемъ сѫ празни и разрушени, нито единъ рая, то заповѣдвамъ да се заселятъ въ Чипровскитѣ хассови земи 712-тѣ души пехотинци и 526-тѣ души кавалеристи трансилванци и маджари (ерделлю ве маджаръ курсуларж), заедно съ тѣхнитѣ домочадия, които известно време се навъртаха около Бѣлградъ и Темешваръ, а по настояще сѫ дошли въ Никополъ, като сѫ напуснали преди нѣколко години своето отечество, съ желание да се приютятъ подъ покровителството на великата ми империя. Сѫщитѣ презъ време на войната ни служиха вѣрно и честно. Предъ видъ на това, необходимо е да се състави единъ списъкъ отъ страна на тѣхнитѣ началници (капуданларж) за да не се примѣсятъ въ тѣхъ, отъ днесъ нататъкъ, лица отъ другитѣ раи и да се настанятъ всичкитѣ въ толкова села на казания хассъ, колкото сѫ необходими за тѣхното заселване, като имъ се раздѣлятъ земитѣ, по взаимно съгласие, споредъ тѣхното състояние.

Следъ като се установятъ границитѣ на раздаденитѣ имъ въ достатъчно количество земи, необходими за тѣхното земедѣлие и поминъкъ, сѫщо така да се опишатъ и останалитѣ празни земи въ тоя хассъ.

Въ случай, че въ тоя хассъ се намиратъ настанени раи, дошли отъ други нѣкои мѣста, или пъкъ отъ ония стари раи, които бѣха избѣгали презъ време на тѣхното въстание, сѫщо така, съгласно шарията да се състави и за тѣхъ единъ списъкъ, за да бѫдатъ настанени въ последствие на друго подходяще мѣсто, съгласно царския ми ферманъ, който ще последва.

Отъ казанитѣ хора (новитѣ поселници) за срокъ отъ петь години, да не се събира поземеленъ данъкъ, който имъ се подарява; обаче, следъ петь години, съ Божа воля, какъвто поземеленъ данъкъ ще имъ се опредѣли, ще плащатъ само тоя опредѣленъ данъкъ. Освенъ тоя данъкъ отъ тия хора, като привилегировани, да не се събиратъ никакви други установени и неустановени данъци. Отъ сега нататъкъ между тѣхъ да не се примѣсватъ, подъ какъвто и да е предлогъ, лица отъ другитѣ раи. Тѣхнитѣ привилегии не минаватъ върху никакъвъ другъ рая и, ако нѣкои отъ тѣхъ (раитѣ) искатъ да се заселятъ (тамъ) да не казватъ, щомъ като се заселятъ, че и ние сме отъ привилегированитѣ, а ще си плащатъ всичкитѣ данъци, сѫщо както другитѣ раи, настанени въ земитѣ, въ които искатъ да се заселятъ.

Тѣ (новитѣ поселници) ще се черкуватъ въ сѫщитѣ черкви, останали отъ по-рано въ казанитѣ земи на ония села, гдето ще се настанятъ. Тия (черкви), които клонятъ на разрушаване, ще могатъ да си ги поправятъ, съгласно постановленията на шерията, съ моя свещена заповѣдь. За въ бѫдеще тѣ да не строятъ нови черкви. Тѣхнитѣ свещеници сѫщо така се ползуватъ съ привилегии. При погребение, вѣнчавки и при други тѣхни обряди, които изпълняватъ, никой да не имъ се бърка, нито да имъ иска нѣкакви пари. Да не се заставятъ насила да приематъ мохамеданската религия, та, чрезъ свидетели, да казватъ предъ сѫдията, че азъ насила станахъ мюсюлманинъ.

Всѣки единъ отъ тѣхъ е пъленъ стопанинъ на земитѣ и постройкитѣ, градени съ свои срѣдства, върху мѣстата, раздадени споредъ тѣхното състояние въ предѣлитѣ на тоя хассъ и ще ги притежава докато умре, като плаща установения върху неговия дѣлъ поземеленъ данъкъ. Следъ неговата смърть тия имоти се прехвърлятъ върху наследницитѣ му и никой нѣма право, противно на шерията и царската ми заповѣдь, да му се бърка и да предизвиква.

Недоразуменията и дѣлата, възникнали помежду имъ, да се разглеждатъ и разрешаватъ по взаимно съгласие, а въ случай, че не се споразумѣятъ, тия дѣла да се разглеждатъ и решаватъ, съгласно шерията, отъ съседнитѣ сѫдии. Било сѫдиитѣ, било управителитѣ (мютеселлими), било войводитѣ, подъ никакъвъ предлогъ, да не отиватъ и обикалятъ между тѣхъ. Нито изъ пѫтищата въ тия околности, нито пъкъ въ тѣхнитѣ села да не се появяватъ бунтове. Въ случай че се появятъ такива бунтове, (причинителитѣ) да бѫдатъ наказани, споредъ степеньта на тѣхното престѫпление. Обаче, когато се разследватъ такива случаи, никой да не бжде онеправданъ несправедливо чрезъ затриване.

Тѣ могатъ да търгуватъ свободно и спокойно въ великата ми империя като, на законно основание платятъ мито само веднажъ и, следъ като се снабдятъ съ позволително, да не се тормозятъ съ искане повторно мито отъ сжщитѣ стоки, нито бачъ, нито нѣкакви други неустановени данъци. Понеже тѣ притежаватъ моята свещена заповѣдь, то, да не отиватъ въ тѣхнитѣ мѣста чужди поданици. Когато заминатъ по търговия въ нѣкоя страна на великата ми империя и се случи нѣкой отъ тѣхъ да почине, то (въ тѣхнитѣ имущества) да не се бърка нито държавното съкровище, нито пъкъ шерията, а да се предадатъ на тѣхнитѣ наследници.

Тѣ назначаватъ помежду си лице да имъ гледа работитѣ, съ негово съгласие, посрѣдствомъ стареитѣ, когото желаятъ, безъ да му се плаща нѣщо. Понеже тѣ ще живѣятъ честно и почтено, то, между тѣхъ да не се появява никакво предателство. При тия условия и задължения тѣ ще бждатъ покровителствувани и закриляни въ казанитѣ земи и отъ никого не ще бждатъ обезпокоявани безъ причина и противъ моята Височайша повеля. Тѣхниятъ поземеленъ данъкъ ще бжде строго установенъ и ще се внася отъ самитѣ тѣхъ въ личното ми съкровище. Следъ като бждатъ настанени въ казанитѣ земи при тия условия, когато се случи да воювамъ, тѣ сж длъжни да ми служатъ и воюватъ, заедно съ началницитѣ си и знаменосцитѣ, давайки на петь души по единъ карабинеръ (тюфекъ-сидазъ), като имъ се дава отъ държавата само прехраната.

При тия условия, като мои императорски благоволения, подарявамъ имъ земитѣ въ казания хассъ, за да ги владѣятъ, като имъ вржчвамъ императорското ми отличие и да бждатъ настанени въ селата на казанитѣ земи чрезъ мюбаширина ... Богъ да увеличи неговата мощь, като бждатъ зарегистрирани поименно въ самитѣ имъ мѣста.

Тефтерътъ, въ който ще бждатъ вписани селата, гдето се настаняватъ, съ тѣхнитѣ граници и предѣли, да се предаде на поменатия мюбаширинъ, за да го изпрати въ столицата на славната ми държава. Понеже за издаването на свещената ми заповѣдь е издалъ решение лично главния ми счетоводитель Мустафа, то, настоящиятъ ми ферманъ се издава да се постжпи съгласно неговото решение.

Издаденъ къмъ края на м. Зилкаде 1110 г. (1700).

При заглавната часть на тоя ферманъ личи следнята забележка: „Тая свещена заповѣдь е зарегистрирана вѣрно, съгласно поправката". А по-доле е отбелязано, че на Берковския кадия е изпратенъ новъ ферманъ съ дата — срѣдата на м. Реби-ул-еввелъ 1111 г. (1701), въ който ферманъ е казано:

„Понеже селата на Чипровския хассъ сѫ разположени въ планинско и каменисто мѣсто, което не е годно за земедѣлие, то, за казанитѣ хора ще бѫдатъ достатъчни за заселване земитѣ и орницитѣ на следнитѣ села: Рахово, находяще се въ Пиротска нахия, Нишки окрѫгъ, отстояще на разстояние 10 часа отъ казаната мѣстность (Чипровско), селото Слявникъ[1]) Берковска нахия, заимското село Брагоровли, находяще се въ сѫщата нахия и сѫщия окрѫгъ, което сѫщо е празно, както и въ селата: Мирковци и Словикъ отъ Видинския хассъ, находящи се въ Видинския окрѫгъ, които села, поради настѫплението на кяфиритѣ (невѣрницитѣ), сѫ праздни и разрушени“.

Ein türkisches Ferman über den Aufstand und die Zerstörung von Čiprovci

Übersetzung von V. Schanov

Bemerkungen von Jord. Zachariev

Im Herbste des Jahres 1688 brach im nördlichen Teile der westlichen Balkangebirges ein Aufstand gegen die Türken aus. Er ist unter der Bezeichnung Aufstand von Čiprovci in die Geschichte eingegangen, weil an der Spitze die Bischofsstadt Ciprovci stand. Daran nahmen ausser den katholischen Bulgaren, die damals in dieser Gegend wohnten, auch die orthodoxen Bulgaren teil. Aus dem Ferman (hoher Sultansbefehl) geht hervor, dass die beim Aufstand zerstörten Siedlungen im Jahre 1700 noch nicht wieder aufgebaut worden waren. Ihre Gemarkungen werden durch ihn zur Besiedlung durch Magyaren und Transsylvaniern abgetreten. Dies sind aller Wahrscheinlichkeit nach Soldaten des magyarischen Grafen Tekely, der auf türkischer Seite zur Niederwerfung des Aufstandes von Čiprovci gestanden hat. Das Land hat ihnen jedoch nicht gefallen und so wurden sie in anderer Gegend untergebracht.

Aus diesem Ferman ist deutlich zu ersehen, was für ein Schicksal Čiprovci und die anderen am Aufstand beteiligt gewesenen Dörfer ereilt hat. Sie sind mehrere Jahre lang verwüstet geblieben, ein Umstand, der bis heute nicht sicher aufgeklärt war. Nach dem blutig niedergeschlagenen Aufstand flüchtete die überlebende Bevölkerung. Die katholischen Bulgaren zogen zunächst nach der Walachei und später nach dem Banat, wo ihre Nachkom-

---

[1]) Имената на селата сѫ записани, както ги намираме въ турския текстъ.

men noch heute siedeln. Die orthodoxen Bulgaren flüchteten oder wurden nach Ostbulgarien in die Gegenden von Elena und Kotel umgesiedelt. Dieser Umstand ist noch nicht einwandfrei geklärt.

Die Veröffentlichung dieses Fermans hat auch eine zeitgenössische Bedeutung, da in diesem Jahre die 250. Wiederkehr des Aufstandes von Čiprovci gefeiert wird, einer der wichtigsten Äusserungen in den unaufhörlichen Kämpfen der Bulgaren gegen das türkische Joch.

Румелия и Босна

Географски описалъ

Мустафа бенъ Абдуллахъ Хаджи Калфа

Отъ нѣмското издание на Йосефъ фонъ Хамеръ превелъ
и снабдилъ съ обяснителни бележки

Стоянъ Аргировъ

Предговоръ

Мустафа бенъ Абдуллахъ Хаджи Калфа, наричанъ между ученитѣ турци повечето съ името Кятибъ Челеби, великиятъ полисторъ на османитѣ, е роденъ въ Цариградъ презъ м. февруарий-мартъ 1609 г., гдето и умрѣлъ, едва четиридесеть и шесть годишенъ, на 6 октомврий 1657 г. Още 14 годишенъ той е билъ причисленъ къмъ корпуса на избранитѣ (силихдаре), къмъ който е принадлежалъ и баща му; сжщевременно е постжпилъ като ученикъ и въ тъй нареченото анадолско смѣтководно бюро (анадолу мухасебе калеми). Отъ 1033—1045 (1623/24—1635 г.), съ две кратки прекжсвания, той е прекаралъ съ царската войска въ Мала-Азия, на източната граница. Отъ 1033—1038 (1624 до края на 1628 г.) взелъ е участие въ първия походъ срещу въстаналия Абазъ паша и срещу персийцитѣ (обсадата на Багдатъ), както и въ втория и третия походъ срещу Абазъ паша (обсадата на Ерзерумъ) и се върналъ едва въ началото на декемврий 1628 съ войската въ Цариградъ. При връщането отъ Багдатъ баща му се поминалъ въ Мосулъ презъ августъ 1626 г.; по сжщото време той е получилъ служба въ контролното бюро на коннитѣ войски (сувари башъ мухабеле калеми). Въ началото на м. шевалъ 1038 (края на май 1629 г.) за втори пжть той е потеглилъ съ войскитѣ на Хосрефъ паша срещу Персия и се върналъ едва въ срѣдата на 1041 (края на 1630) въ Цариградъ. Най-после взелъ е участие въ голѣмия персийски походъ презъ годинитѣ 1043—1045 (септемврий 1633—края 1635), воденъ лично отъ Мурадъ IV; докато войската зимувала въ Халебъ (1633—1634 г.), той отишълъ на хаджилъкъ въ светитѣ мѣста (отъ тамъ и прозвището му Хаджи). Следъ завръщането си въ Цариградъ (началото на раджабъ 1045 = декемврий 1635 г.), той, съ наклонность къмъ науката още отъ малъкъ, решилъ отъ тукъ нататъкъ да се предаде изключително на книжовна работа. За това решение на Хаджи Калфа повлияло отъ една страна обстоятелството, че поради оставени му наследства отъ нѣколко мѣста, станалъ притежатель на значително състояние, а отъ друга страна повлияли проповѣдитѣ на турския ученъ и голѣмъ ораторъ Кади-заде ефенди. Отъ своята служба въ контролното бюро той се отказалъ на 1055 (1645 г.), понеже му било отказано заслуженото възнаграждение и станалъ помощникъ на своя учитель Кади-заде ефенди въ неговото училище. Три години по-късно, поради застѫпничеството на своитѣ покровители, той получилъ службата на вторъ калфа въ споменатото контролно бюро и отъ тогава почналъ да се нарича Хаджи Калфа.*)

Хаджи Калфа, който се отличавалъ съ лекото си перо, е написалъ презъ кѫсия си животъ 22 биографски, библиографски, исторически и географски трудове. Най-голѣмото му и главно съчинение по което и днесъ е най-вече познатъ въ турската книжнина е Джиханнума — Огледало на свѣта, което съдържа подробно описание на Азия, вънъ отъ нѣкои предварителни понятия по астрономическа география, исторически прегледъ и географски карти. То е издадено на 1145 (1732 г.) отъ печатаря Басмаджи Ибрахимъ въ Цариградъ.

За нѣкакво географско описание обаче на Европейска Турция въ турскитѣ научни крѫгове и въ турската литература нищо не се е знаяло. Па и самъ Хамеръ въ своето дългогодишно престояване въ Цариградъ и грижливи издирвания въ турскитѣ библиотеки и архиви не е успѣлъ да намѣри нищо. И само по една случайность, когато се е ровилъ въ ценната рѫкописна сбирка на графъ Венцеславъ Ржевуски въ Австрия, той е попадналъ на единъ турски рѫкописъ, писанъ въ по-голѣмата си часть собственорѫчно отъ Хаджи Калфа, който е съдържалъ вънъ отъ споменатата по-горе печатана география на Азия, още и едно описание на беглербеглицитѣ Румелия и Босна, очевидно единъ откѫслекъ на мѣста доста непъленъ и неопредѣленъ. Пълната липса на каквито и да било помагала за тѣзи страни подтикнало Хамера да издаде на нѣмски това географско описание на беглербеглицитѣ Румелия и Босна,**) толкова повече, че на турски то не е печатано.***)

---

*) Думата калфа, както знаемъ, и до днесъ се употрѣбя въ български езикъ съ значение на помощникъ на майстора въ който и да било занаятъ.

Кратка автобиография Хаджи Калфа оставилъ въ две свои книги. Вж. Mordtmann, J. H.. Hadji Khalifa Mustafa b. Abdullàh въ Enzyclopaedie des Islam, Bd. II, S. 217 - 218, отъ гдето сѫ черпани и горнитѣ сведения.

К. Иречекъ, не зная по какви данни, поставя като година на Хаджи Калфовата кончина 1648. (Пѫтувания по България 241), а Ст. Новаковић, въ цитирания по-долу неговъ съкратенъ преводъ на Румелия и Босна, 1068 (1655—56).

**) Rumeli und Bosna geographisch beschrieben von Mustafa ben Abdalla Hadschi Chalfa. Aus dem türkschen übersetzt von Joseph von Hammer. Wien, Verlag des Kunst — u. Industrie — Comptoirs, 1812. 8⁰.

***) Днесъ вече се знаятъ повече рѫкописи отъ Румелия и Босна на Хаджи Калфа: 1) рѫкописътъ на Виенската държавна библиотека № 1278 (който ще да е навѣрно рѫкописътъ на графъ Рже-

Споредъ Хамера тукъ за първъ пжть се явява едно изчерпателно политическо разпредѣление на Европейска Турция на санджаци, за което Büsching дава много оскждни сведения.*) Разпредѣленията и наименуванията върху европейскитѣ карти като България, Македония, Сърбия, Добруджа и пр. турцитѣ не познаватъ като географски дѣления. Тѣ знаятъ само беглербеглици и санджаци, населявани отъ разни народности, като българи, сърби, гърци, татари и пр. Беглербеглицитѣ (губернаторства, намѣстничества) сж подраздѣлени на санджаци (окржзи), санджацитѣ на кадълъци (сждебни околии). Имало е 4 европейски беглербеглика: Пеща, Темешваръ, Босна и Румелия, отъ които Хаджи Калфа ни описва само последнитѣ два. Румелия, споредъ авторитѣ на кануннаметата (османскитѣ сборници отъ закони), е била раздѣлена само на 24 санджака, споредъ Хаджи Калфа, обаче, на 26; Босна споредъ първитѣ на 6, споредъ нашия авторъ на 8. Хамеръ смѣта, че и дветѣ дѣления сж вѣрни, защото границитѣ на санджацитѣ презъ разнитѣ времена сж се мѣнили, като нѣкои отъ тѣхъ ту сж били съединявани, ту наново разпокжсвани. Отъ осемтѣ босненски санджака, които Хаджи Калфа най-напредъ ни изброява, той следъ това ни описва по отдѣлно само 5; сигурно за другитѣ три не ще да е ималъ данни. По-обстоенъ е при описанието на румелийскитѣ санджаци. Одринъ — столицата на султанитѣ той ни описва като самостойна единица.

Отъ где е черпилъ Хаджи Калфа своитѣ сведения и къмъ кое време тѣ спадатъ? На този въпросъ е мжчно да се отговори съ положителность, защото нито авторътъ ни споменува нѣщо за това,**) нито пъкъ отъ други извори може да се узнае нѣщо. Ст. Новаковичъ, който на 1892 г. издаде единъ съкратенъ преводъ на Румелия и Босна***), като е изоставилъ въ него санджацитѣ които нѣматъ връзка съ сръбскитѣ земи и история, мисли, че като най-сигуренъ изворъ, отъ който Хаджи Калфа е черпилъ сведения за своя трудъ ще да сж били работитѣ на високия държавенъ чиновникъ Айни-Али, който между другото, по заповѣдь на великия везиръ Муратъ-паша презъ времето на султанъ Ахмедъ I (1603—1607), е изработилъ списъкъ на вой-

---

вуски; 2) ржкописитѣ въ Цариградскитѣ библиотеки на Рахибъ паша, на Кутубхане - и умуми и въ сбирката на манастира Мевлеви въ галата. Вж. Enzyklopaedie des Islam, Bd. II, S. 217.

*) За подѣлбата на царството на санджаци и беглербеглици вж. и бележкитѣ на Benedetto Ramberti, Delle cose de Turchi. Venegia 1541.

**) Когато говори за острова Негропонте (Евбея) той впрочемъ споменува за нѣкакво съчинение „Бахрие“, сиречь историята на морската война, отъ гдето черпилъ сведения за него. Може би въ това съчинение да е имало данни и за други санджаци.

***) Хаджи Калфа или Ћатиб-челебија, турски географа XVII века о Балканском полуострову. С помоћним бележкама и објашњењима приложио Ст. Новаковић. У Београду, у Држ. штамп. 1892 (—Споменик Српске Краљ. Акад. VIII).

нишкитѣ окрѫзи и на войницитѣ въ цѣлото царство, та по този начинъ билъ съставенъ и единъ прегледъ на хасоветѣ, тимаритѣ и зияметитѣ или държавнитѣ имоти отъ всички видове и по всички вилаети и санджаци, който е запазенъ и до днесъ. Вънъ отъ това въ Цариградъ, като срѣдище на царството, всѣкога е било лесно да се намѣрятъ хора отъ всички страни на полуострова, които да попълнятъ известни сведения, или да съобщатъ нови. Досежно времето, къмъ което се отнасятъ сведенията на Хаджи Калфа, Новаковичъ заедно съ французина Belin (Essai sur l'histoire économique de la Turquie) смѣта, че Отоманската монархия заедно съ завоеванието на голѣми държави е усвоявала и тѣхнитѣ политически, икономически и административни институции, като ги е приспособявала къмъ своитѣ народни особености, та и административното дѣление, което Хаджи Калфа описва въ първата половина на XVII вѣкъ е много по-старо отъ това време. Следъ завоеванието, безъ съмнение, сѫ ставали известни измѣнения, не особено значителни, така напр. въ времето на Сулейманъ I Завоевателя (1520—1566), когато е живѣлъ и великиятъ историкъ Нишанджи баши Джелалъ-Заде (†1567), който е написалъ описъ или статистика на царството, или малко по-късно въ времето на Селимъ II (1566—1573), отъ чието време сѫ запазени сборници отъ финансовитѣ закони на царството.

Досежно турскитѣ имена въ Хамеровия преводъ на Хаджи Калфа азъ се съмнявамъ, че всички сѫ вѣрно предадени въ нѣмска транскрипция, особено славянскитѣ имена. Който познава особеноститѣ на турския правописъ, знае колко е мѫчно правилно да се транскрибира едно чуждо име написано на турски, ако не знаемъ предварително какъ се то изговаря. Грѣшкитѣ сѫ неизбѣжни. Хамеръ бележи въ предговора си, че правописа на турскитѣ имена е предалъ по нѣмския изговоръ. Обаче въ превода му намираме за звука **х** ту **ch** ту **h**, за **ч** и дж ту **tsch**, **dsch**, ту **cs**, **ds**, за **ц** ту **cz**, ту **z**. (напр. Csyrgovacz, Zibru), **s** трѣбва да се чете ту като **с** ту като **з**, **t** ту като **т**, ту като **д** и т. н.

Интересътъ у насъ къмъ „Румелия и Босна" на Хаджи Калфа изникна откато узнахме отъ трудоветѣ на К. Иречека и други учени, какъвъ богатъ изворъ тѣ представляватъ не само за историята на голѣма часть отъ нашитѣ градове, но и за историята и географията на цѣлия Балкански полуостровъ. А Хамеровиятъ преводъ, печатанъ преди 125 години, не се намираше, той днесъ е библиографска рѣдкость. Това обстоятелство отъ една страна, а отъ друга непълниятъ сръбски преводъ на Ст. Новаковичъ, който преведе, както вече споменахъ, само това, що представя само интересъ за сръбската история, отъ друга, наложи издаването на „Румелия и Босна" на български тъй, както ги намираме описани въ Хамеровия преводъ на Хаджи Калфа. Къмъ по-скорошното издаване на българския коментиранъ преводъ бѣхъ подканянъ отъ нѣколко страни и отдавна,*) ала поради служебни и др. задължения захванатата работа преди много години едва сега излиза на бѣлъ свѣтъ.

---

*) Вж. и оценката на Д. Матовъ на Новаковичовия преводъ на Хаджи Калфа въ Бълг. Прегледъ, год. I, (1894), кн. 10, стр. 138. — На 1901 г. П. Ивановъ направи въ сп. Задруженъ трудъ, год. II, (1901), кн.

Българскиятъ преводъ на Хаджи Калфа представя точно и пълно издание на превода на Хамера, заедно съ всички добавки на последния. Къмъ отдѣлни селища, които днесъ сѫ изчезнали или се срѣщатъ подъ други имена, па и другаде, сѫ добавени съ дребенъ шрифтъ обяснителни бележки и тълкувания, едни отъ които сѫ излѣзли отъ перото на Ст. Новаковичъ въ неговия преводъ (това навсѣкѫде е посочено), други сѫ мои. Повечето Новаковичови тълкувания сѫ ценни още и за това, че сѫ правени съ помощьта на българския историографъ К. Иречекъ, както това самъ Новаковичъ на много мѣста изтъква*). На мѣста азъ не съмъ съгласенъ съ тълкуванията на Новаковича и давамъ свои догадки и обяснения.

Хамеровата нѣмска транскрипция отъ турски на мѣстнитѣ имена е предадена съ тлъста кирилица, до нея въ скоби съ разрѣдка стои Хамеровото четене и на последно мѣсто съ курина днешното название на селището споредъ мене. Задъ селища, които днесъ не съмъ могълъ да намѣря въ картитѣ поставилъ съмъ [?].

Разстоянията между градоветѣ Хаджи Калфа по тогавашенъ турски обичай отбелязалъ най-вече съ дни, вмѣсто съ мили, което дава невѣрното впечатление, че той ни описва свое пѫтуване.

Покрай турскитѣ години, каквито на много мѣста се срѣщатъ у Хаджи Калфа, азъ съмъ поставилъ въ скоби и християнскитѣ години, като си послужихъ съ изработенитѣ за тази цель таблици на ген. К. С. Протичъ въ „Годишњица Ник. Чупића X“, стр. 60—71.

Ст. Аргировъ

1—2 новъ съкратенъ преводъ на български отъ Новаковичовия сръбски съкратенъ праводъ на Хаджи Калфа, който засяга само българскитѣ селища, попаднали по недоразумение у Новаковича. Той преведе и цѣлия Новаковичовъ уводъ.

*) Въ Новаковичовия преводъ има разбира се и тенденциозни и некритични бележки, като напр. цитатитѣ отъ Pavet de Courteille, Histoire de la compagne de Mohacz par Kemal pacha Zadeh (Paris 1839) за София че била l'une des principales villes du pays de Laz (Лазъ, обяснява Новаковичъ, е Сърбия), или за Пловдивъ, че билъ l'une des plus anciennes villes de la Servie и пр. Не само Кемалъ паша заде, ами и самъ Хаджи Калфа бърка българи съ сърби, като казва напр., че въ едно село на брѣга на езеро Ланса (Лѫгадинско), живѣели гърци, сърби и власи, или че въ планинитѣ на Костуръ живѣели сърби и власи За това смѣсване на българи съ сърби и обратно дори и отъ руси вж. издаденото на 1890 г. отъ Н. Сырку „Описаніе Турецкой имперіи составленное русскимъ, бывшемъ въ плѣну у турокъ въ XVII вѣкѣ“ (Изд. Имп. Прав. Палестинскаго Общества), стр. XXII, 28,72.

Едрене́ (Одринъ)

Голѣмъ градъ и великолепно търговско мѣсто на 44 градуса дължина и 42 ширина. Най-дългиятъ день е 15 часа и 1 минута, най-кжсиятъ — 8 часа и 14 минути. Пжтьтъ между Одринъ и Цариградъ се взима презъ лѣтото следъ 5 или 6 падала, презъ зимата следъ 8 или 9. Одринъ лежи 95 мили северозападно отъ Цариградъ Понеже градътъ до 760 (1358—59) г. отъ хеджра е принадлежалъ на невѣрницитѣ, то и неговата история преди превземането му не е позната на османскитѣ историци. Следнитѣ редове сж извлѣчени отъ книгата Енизолъ-мозамиринъ, въ която Мохлисъ-Абдоръ-Рахманъ отъ Одринъ е описалъ историята на своя роденъ градъ. Споредъ него князъ Сюлейманъ паша победительтъ превзелъ най-напредъ околнитѣ мѣста, а следъ неговата смърть султанъ Мурадъ-Газиханъ си е турналъ на 762 (1360—61) г. отъ хеджра за задача превземането на града. Той изпратилъ тамъ своя пълководецъ Лалашахинъ паша, а самъ се заловилъ за превземането на Ески-Баба. Грьцкиятъ одрински военноначалникъ излѣзълъ на срѣща на този паша въ долината Саслждере, билъ е битъ и се оттеглилъ въ крепостьта Тогава султанътъ поделъ самъ обсадата. Грьцкиятъ командантъ избѣгалъ презъ нощьта по тъкмо що придошлата рѣка Марица въ Еносъ и на другата заранъ градътъ капитулиралъ. Султанътъ избралъ Димотика за своя столица, а оставилъ горесноменатия паша въ Одринъ. Полека лека градътъ все по-разхубавявалъ съ постройката на нови сгради и на 768 (1366-67) г. отъ хеджра, когато билъ съграденъ стариятъ сарай, билъ избранъ за столица. Сега градътъ брой 160 махали и е почти толкова голѣмъ колкото и Цариградъ. Тукъ се сливатъ тритѣ рѣки Тунджа, Марица и Арда. На брѣга на Тунджа се издига една четирижгълна крепость съ по една кржгла кула на всѣки жгълъ. Първата отъ тѣзи кули е срещу джамията Ючъ Шерфели, другата срещу Йелли Боргасъ. Третата е близо до вратата Герме Капи, 40—50 крачки отъ крепостьта, на брѣга на Тунджа, споена съ нея съ една стена, гдето се намира споменатата врата Герме Капи. Тази кула служи за резервоаръ. Четвъртата кула е затворъ. Освенъ тѣзи четири голѣми жгълови кули, по всички страни на крепостнитѣ стени има още 12 кули и 11 врати. 1. Кулле капи до кржглата кула, която се намира до джамията Ючъ Шерфели. 2. Вратата на Али пашовата чаршия срещу улицата, гдето сѫ книжаритѣ. Орѫжейниятъ складъ на крепостьта се намира тамъ на близо. 3. Топкапи срещу Агачъ Пазаръ е отворена въ времето на султанъ Мурадъ победительтъ. Тамъ близо се намира тополѣярницата. 4. Кафескапи близо до нѣкогашния Кафесъ или женско жилище срещу Михалъ кьопри. 5. Кечеджиларкапи, вратата на кечеджиитѣ (работници на козяци). 6. Казанджиларкапи, вратата на казанджиитѣ. 7. Малката врата Герме капи, наречена още и Опринъ капи. 8. Минасъ капи, отворена срещу джамията Даролхадисъ. 9. Тауккапи или пилешка врата, гдето сѫ се продавали прочутитѣ по тлъстината си одрински пилета. 10. Игнеджиларкапи, игларскитѣ врата, близо до битпазаръ, се е наричала нѣкогашъ Цариградската врата. 11. Ортакапи, срѣдната врата, срещу центъра на Алипашовата чаршия, наречена тъй по името на Семусъ Алипаша, който на 972 (1364–65) г. отъ хеджра издигналъ тази покрита чаршия. Покривътъ почива върху камени сводове. Тя има шесть врати и се простира отъ Куллекапи дори до Игнеджиларкапи. Папукчийската чаршия има сѫщо такива сводове и е била съградена заедно съ безистена за плодове въ времето на султанъ Мурадъ III. Освенъ туй Одринъ има още други два безистена. Единиятъ, по срѣдата на града, вакъфски имотъ на старата джамия, е издигнатъ отъ султанъ Челеби Мохамедъ. Другиятъ нарицанъ изобщо стариятъ безистенъ, сѫщо тъй вакъфски имотъ, е съграденъ отъ султанъ Мурадъ победительтъ. Новиятъ сарай на брѣга на Тунджа е издигнатъ на 856 (1452) г. отъ хеджра заедно съ чаршията на докторъ Беширъ Челеби отъ султанъ Мухамедъ II, който е превзелъ Цариградъ. Този докторъ е описалъ сарая въ особенъ трактатъ. Въ него се разказва следното: веднъжъ въ горещъ лѣтенъ день докторътъ се облѣкълъ съ двоенъ кожухъ и при все това пакъ му било студено. Султанътъ го попиталъ за причината на неговия студъ, а той отговорилъ, че ще да има навѣрно нѣкой твърдъ камъкъ и нѣкоя змия наблизо, защото тѣ по този начинъ указватъ своето действие върху човѣшкото тѣло. Захванали да копаятъ и наистина намѣрили една скала и една змия, а подъ скалата извиралъ бистъръ изворъ. Изворътъ и до день днешенъ се нарича изворъ на живота. Близо до споменатия сарай има и другъ единъ на брѣга на Тунджа, наричанъ стариятъ сарай, съграденъ отъ султанъ Селимъ. Стената между двата е издигната отъ камъкъ тепърва на 1021 (1612—13) г. отъ хеджра, по заповѣдь на султанъ Ахмедъ; тогава е била съградена и джамията на сарая и единъ кьошкъ върху споменатата стена, отъ гдето султанътъ въ петъчни дни е обичалъ да наблюдава тържествената процесия въ джамията. Другъ единъ кьошкъ е билъ издигнатъ отъ султанъ Мурадъ на 1043 (1633—34) г. отъ хеджра върху една могила близо до поляната на сарая.

Джамиитѣ въ Одринъ

Одринъ има 40 джамии, отъ които 9 сж съградени отъ султанитѣ. Най-голѣмата и най-хубавата е джамията на султанъ Селимъ II. Нейниятъ майсторъ е използувалъ тук всичката придобита опитность при съграждането на двѣтѣ цариградски джамии Шехсадеганъ и на султанъ Сюлейманъ, като е употрѣбилъ при това разни архитектонически художествени издѣлия, тъй че тя и до днесъ е първата и най-хубавата джамия на свѣта. Защото макаръ да има и други съ сжщата голѣмина, обаче ни една нѣма такова кубе както нея. Най-голѣмото кубе въ Цариградъ е, както е известно, туй на Ая (Света) София, а кубето на султанъ Селимовата джамия е съ два лакта по-голѣмо. Понеже осемтѣ отдѣления на джамията сж пристроени близо до самитѣ стени, то и пространството по срѣдата е по-голѣмо. Четиритѣ минарета, отъ които се възнасятъ молитви къмъ Аллаха, сж твърде високи и гиздави, всички досущъ еднакви, и всѣко едно отъ тѣхъ съ по три викала. Върху две отъ тѣхъ се възлиза по 3 стълби. Източното минаре на 992 (1584) г. отъ хеджра е било съборено отъ грѣмъ, и следъ туй наново издигнато. Сжщата сждба го е постигнало и на 1023 (1614) г. отъ хеджра. Строенето на джамията се захванало на 975 (1567 – 68) г. отъ хеджра и се свършило на 982 (1574—75) г. При тази джамия има едно медресе или висше училище, чийто директоръ носи почетната титла Реиз-ол-Медерисинъ.

Джамията на султанъ Баязидъ II, на брѣга на Тунджа близо до сарая, има едно кубе и две минарета и е свършена на 893 (1487 - 88 г.) отъ хеджра. Къмъ нея принадлежатъ една болница, трапезария за бедни, едно медресе, баня и воденицитѣ, които се намиратъ на шестсводния мостъ надъ Тунджа.

Джамията на султанъ Мурадъ II, въ центъра на града, позната подъ името Ючъ-Шерфели т. е. съ три викала, има 9 по-голѣми и по-малки кубета. Първитѣ майстори сж положили за нейнитѣ външни и вжтрешни украшения най-голѣма грижа и изкуство. Харемътъ на тази джамия (тъй се нарича мѣстото за моление, съградено по образецъ на джамията въ Мека) е първиятъ въ османскитѣ държави тъй построенъ. Понеже е много широкъ влиза се вжтре презъ 3 врати. Отъ 4-тѣ минарета едно има 3 витлообразни стълби*).

---

*) Бѣл. Тази тройна стълба щѣше да остане тъмна на преводача, както е неясна може би и на читателитѣ, ако да не бѣше се самъ възкачвалъ по нея на 1802 г. Цѣлото кухо пространство на минарето е тъй изкусно изпълнено съ 3 витлообразни стълби, които вървятъ една връзъ друга и една до друга, че 3 лица могатъ сжщевременно да се възкачватъ по тритѣ стълби къмъ минарето, безъ едното да знае за другитѣ, ако тѣ съ викане не се обаждатъ помежду си. (Хамеръ).

дно друго има 2 викала. Градението на тази джамия се е заанало на 941 (1534—35 г.) и едва 10 години по-късно се е роизнесла първата молитва. Тя има 2 медресета и 2 трапеарии за беднитѣ.

Джамията Мурадье, издигната отъ сжщия султанъ, който е съградилъ и предната джамия, има 2 кубета и едно минаре отъ цвѣтни фаянсови тухли. Понеже тази джамия е съградена собствено за ордена Мевлевисъ, нему се дава и храна отъ трапезариитѣ за бедни, които принадлежатъ къмъ нея.

Джамията Даролхадисъ, сиречь кжща на преданията, е издигната на 838 (1424—35 г.) отъ сжщия султанъ на брѣга на Тунджа, съ едно кубе и едно минаре, първомъ като училище за разпространение на устнитѣ предания на пророка, следъ туй обърнато на джамия. Предъ михраба, сиречь предната страна, обърната къмъ Мека, се намиратъ гробницитѣ на османскитѣ князе Хасанъ и Орханъ Челеби.

Старата джамия е захваната следъ поражението на Илдъръмъ, когато е царувалъ въ Одринъ емиръ Сюлейманъ, следъ неговата смърть продължена отъ брата му Муса Челеби, и свършена на 816 (1413—14 г), когато султанъ Мухамедъ е билъ неограниченъ владѣтель. Тя има отвжтре 9, отвънъ 5 кубета, ала безъ всѣкакъвъ харемъ, и 2 минарета, отъ които едното е съ две викала. Горната часть е привършена на 1020 (1611 — 1612) г. отъ Рамазанъ Ага отъ Филибѐ (Пловдивъ).

Джамията на Илдъръмъ ханъ въ махалата съ сжщото име, на брѣга на Марица, съ кубе, що почива върху 4 свода, е съградена на 802 (1399—1400 г.) заедно съ една царска трапезария за бедни, и се нарича още и Кубели джамия.

Джамията на крепостьта, вжтре между нейнитѣ стени, е на нѣкогашна черква, която завоевательтъ султанъ Мохамедъ разрушилъ и преобърналъ на джамия съ две подѣления и 6 кубета. По срѣдата ѝ има изворъ, въ който проститѣ хора иматъ голѣма вѣра. Освенъ тази джамия въ крепостьта има и друга една, преобърната отъ черква и позната подъ името Челеби джами, безъ минаре и съ една врата. Тя носи името на Модерисъ Челеби.

Освенъ споменатитѣ въ Одринъ има още 31 джамии, отъ които следнитѣ сж най-забележителнитѣ:

Джамията на Михалбегъ, на брѣга на Тунджа, съградена на 825 (1421—22 г.) съ една болница и една трапезария за бедни.

Джамията на Сюлейманъ паша, везиръ на султанъ Баязидъ, на брѣга на Тунджа.

Джамията на Касъмъ паша, везиръ на султанъ Мухамедъ завоевателя, на брѣга на Тунджа, съградена на 883 (1478—79 г.). Основательтъ ѝ е погребанъ въ нея.

Джамията на Селимъ Челеби, покрита съ едно кубе и съградена на 867 (1462—63) г.

Джамията на госпожа Айша, дъщеря на султанъ Мухамедъ завоевателя, съградена на 873 (1468—69) г. и покрита съ едно кубе.

Джамията на Махмудъ паша, везиръ на завоевателя, наричана и Ташлъкъ джами, покрита съ едно кубе.

Джамията на Ситти Султанинъ, дъщеря на Сюлейманъ Сулкадри, жена на султанъ Мохамедъ, покрита съ едно кубе и свършена на 887 (1482—83) г.

Джамията на докторъ Лари на битъ пазаръ, съградена на 920 (1514—15) г. отъ хеджра, съ едно голѣмо кубе, заобиколено отъ 11 малки.

Одринската Моселла, сиречь отвореното мѣсто за моление, което се намира близо до султанскитѣ градини, е устроено отъ султанъ Мурадъ II.

Одринъ брои всичко на всичко 24 медресета или висши училища, 3 читалища за четене на корана, 10 тюрбета или мавзолеи, въ които горятъ свѣщи и 28 параклиса (савие), въ 9 отъ които се молятъ въ петъчни дни, и то въ следнитѣ:

Въ параклиса на Шеихъ Шеджра на брѣга на Тунджа,
„ „ Садикдеде въ Кечеджийската чаршия,
„ „ Гюлшени Етмекджизаде, нареченъ тъй отъ основателя му,
„ „ Диздаръ Саде,
„ „ Шеихъ Карамани,
„ „ Шеихъ Фасоллахъ,
„ „ Мезидбегъ,
„ „ Али Паша,
„ „ Шеихъ Мезудъ.

Освенъ това тукъ сѫ и гробницитѣ на набожнитѣ мѫже Хаджи Баба, Анабаджи и Османъ Баба, при които идатъ на поклонение; гробницата на последния е издигната отъ султанъ Баязидъ, който построилъ и жилища за дервишитѣ и абдалитѣ, покрити съ олово. Одринъ има 18 хана или жилища за търговци. Най-видни сѫ: ханътъ на Ростемъ паша, който е и най-голѣмъ; ханътъ на Мустафа паша; Куршумлиханъ, вакъфъ на една джамия на султанъ Мурадъ II, ханътъ на Халилъ паша, който погиналъ при превземането на Цариградъ; двата хана на Мохамедъ паша, отъ които единиятъ е близо до сарая, другиятъ близо до банята; най-после ханътъ на Ахмедъ паша Етмекджизаде на кръстопѫтя между 7-тѣ пѫтя.

Освенъ тѣхъ има още и 8 робата или кервенсараи, въ които могатъ да слизатъ пѫтници. Най-голѣмиятъ е въ махалата Айша-хатунъ отъ Етмекджизаде бегъ.

Одринъ е ималъ нѣкогашъ 33 бани, отъ които 11 сѫ сега западнали, а 22 сѫ още запазени.

Одринъ лежи почти по срѣдата между Черно и Бѣло море и Балкана. Отъ тази планина извиратъ Тунджа, Марица и Арда, които се съединяватъ при Одринъ. Марица е най-голѣмата и най-полезната отъ тѣзи 3 рѣки. Тя извира 5 падала надъ Одринъ, близо до Самоковъ, отъ една планина, веднага кара 9 воденици, пои пловдивскитѣ сеидби и одринскитѣ градини.

Тунджа сжщо извира 4 падала далечъ отъ Одринъ въ Балкана, кара 7 воденици, върви къмъ Одринъ и минава презъ султанскитѣ градини и нѣколко махали на града и следъ това се влива въ Марица.

Изворътъ на Арда е по-близо, тя е малка рѣка, която кара 4 воденици и тече тъй силно, че обикновено скоро разваля построенитѣ върху нея воденици. Нейната вода е лека и приятна и за това повечето се употрѣбя за пиене отъ одринскитѣ първенци, Тя се съединява близо до Одринъ, при селището Ески Марашъ, съ Марица, а една миля по-долу, между градинитѣ на града. се раздѣля пакъ отъ нея; кръшва по източната страна на Миричаиръ — мирийскитѣ ливади (държавни ливади) и пакъ се съединява при малката крепость Илбеги Бергуси. Коритото на Арда е каменисто, на Марица пѣсъчливо, а на Тунджа глинесто. Край брѣговетѣ на тѣзи рѣки сж разположени около Одринъ 450 градини; макаръ че тѣ текатъ въ прохлада подъ сѣнкитѣ на тѣхнитѣ дървета, тѣ не имъ даватъ доброволно нито капка вода, която се черпи съ мжка съ помощьта на долапи. Къмъ края на зимата обаче тѣ често излизатъ отъ коритото си и наводняватъ най-близкитѣ махали. Презъ царуването на Селимъ II повече отъ 400 кжщи сж били унищожени отъ подобно наводнение. Повечето отъ градскитѣ градини сж се простирали нѣкогашъ, горе долу до 1000 г. отъ хеджра, до хубавата мѣстность Хисарлъкъ. Следъ туй обаче въ войнитѣ тѣ сж запустѣли и сега се простиратъ на югъ до Топсокакъ.

Споменатиятъ Хисарлъкъ е чудесно, хубаво мѣсто за разходка. Пълно е съ гюлища, и гюловата вода е единъ отъ най-главнитѣ търговски артикули на града. Па и дюлитѣ сж прекрасни; отъ тамъ и познатия стихъ:

Едрене е хубавъ, гиздавъ градъ,
Що равенъ нѣма въ цѣли свѣтъ;
Жителитѣ му не сж тъй богати,
Та поднасятъ само дюли тѣ красати.

Надъ споменатитѣ 3 рѣки водятъ 5 моста, а именно: близо до новия сарай Сераджхане кьопри или седларскиятъ мостъ, издигнатъ на 855 (1451) г. отъ хеджра отъ Шехабеддинъ паша върху 10 свода. Вториятъ близо до джамията на султанъ Баязидъ е съ два свода. Третиятъ при джамията на Илдъръмъ Баязидъ е останалъ отъ времето на невѣрницитѣ. Султанъ Сулейманъ го е подновилъ на 951 (1544—45) г. отъ хеджра. Близо до него и до гробницата на Сефершахъ има единъ мостъ съ два свода, направенъ на 1010 (1601—02) г. отъ хеджра. Следъ него иде Михаловиятъ мостъ, до джамията съ сѫщото име, на 1050 (1640—41) г. отъ хеджра наново подновенъ отъ бостанджи баши Мустафа паша. По-нататъкъ е мостътъ на Етмекджи-заде Ахмедъ паша съ 7 свода, издигнатъ на 1025 (1616) г. отъ хеджра. И най-после иде единъ каменenъ мостъ въ султанската градина. Освенъ тѣхъ има още 8 дървени мостове. Макаръ че градътъ да е снабденъ съ толкова много вода, при все това султанъ Сулейманъ е докаралъ и друга вода по водопроводъ, който минава надъ голѣма долина и снабдява съ вода не само много бани и джамии, ами 52 шадравани и 16 публични чешми. Въ сѫдебно отношение Одринъ заема второ мѣсто следъ Цариградъ. 40 околни кадълъци и градчета, за които ще се спомене по нататъкъ въ описанието на Румелия, зависятъ отъ него.

Румелийски земи

Споредъ старата (източна) география Йонанъ или Гърция, която се намира въ климата Румъ, се дѣли на две части: на Анатолия (отъ онази страна) и Румелия (отъ тази страна). Последната обема по-голѣмата половина, именно земята, що лежи северно и западно отъ Цариградския каналъ (Босфора), тъй че румелийскитѣ земи се дѣлятъ на три части: първо отъ земитѣ, що лежатъ край Дунавския брѣгъ, второ отъ тѣзи край Бѣло море, като Солунъ и Морея, и трето отъ земитѣ срещу Пеща и Босна. Ние ще преминемъ сега презъ разнитѣ санджаци, като излѣземъ отъ Цариградъ и като завърнемь най-напредъ на дѣсно къмъ Виза, Къркъ-Килисе (Лозенградъ) и Силистра.

Анатолия (Анадолия, Анадолъ) е гръцка дума и значи изтокъ; и отъ най-старо време, много преди нахлуването на турцитѣ, Мала Азия се нарича Анатолия или Анадолия, понеже е на изтокъ отъ Цариградъ и Босфора. Румелия пъкъ е последниятъ отзвукъ отъ името на източно-римското царство. Гражданитѣ на Византийската империя служебно, въ титлитѣ на царе и патриарси се наричали ромеи, сиречь римляни (Ρωμογενής или най-често Ρωμαῖος) дори и тогава, когато вече никой отъ тѣхъ не е знаялъ латински, та да пазятъ славното римско име. И своя гръцки езикъ тѣ наричали ромейски, което и до день днешенъ не е още изчезнало. Самата страна се нарича и у самитѣ византийски автори Романия... Не е чудно, че съ сѫщото име, съ което западниятъ романски свѣтъ е наричалъ въ народния говоръ Византийското царство, сж си служили и славянитѣ на Балканския полуостровъ. Това име е запазено и до день днешенъ и въ България. Иречекъ въ своитѣ „Пжтувания по България“ (стр. 133) пише: „И до день днешенъ е запазенъ споменъ за старитѣ гръцко-български граници въ топографскитѣ названия. Планинцитѣ около Ихтиманъ и Вакарелъ, въ Срѣдна Гора, въ Търновско, около Трѣвна и Елена, както и въ Котленско, наричатъ Тракийското поле Романя, а жителитѣ му романци (женитѣ романки). Въ Трѣвна Малка Романя се нарича краятъ около Нова и Стара Загора, Голѣма Романя по-нататъшното поле къмъ Ямболъ и къмъ Марица“.

Турцитѣ, съ завладяването на Византийската империя, усвоили отъ населението и отъ старитѣ византийски книжа и названието ѝ Романия подъ формата Румъ за владѣнията въ Мала Азия и съ прибавката или — Румили (земята Румъ) за владѣнията въ Европа. Споредъ Хаджи Калфа подъ Румелия се разбира цѣлия Балкански полуостровъ, освенъ Босна и Рашка (Нови-пазарски санджакъ) и освенъ Влашко и Молдова. (Нов.).

I.

Санджакъ Виза

Виза, на пѫтя за Кърккилисе (Лозенградъ), на източния склонъ на една скалиста планина. Отпредъ ѝ се простира плодородна равнина. Хубавъ градецъ, далечъ 3 деня пѫть отъ Цариградъ. Крепостьта е била превзета отъ султанъ Мурадъ на 770 (1368—69) г. отъ хеджра. Тя сега е развалена и Виза има само 2 джамии, една трапезария за бедни, една малка чаршия и малка рѣкичка. Тукъ става много вкусенъ кромидъ. Къмъ този градъ припадатъ кадълъцитѣ Чорли (Чорлу), Боргасъ (Люле-Бургасъ), Бунаръ-Хисаръ, Чаталджа и Серай.

Чаталджа, единъ день пѫть отъ Цариградъ, въ една равнина заградена на западъ отъ една планина, има две джамии, едно медресе и една баня. Рѣката Карасу, що иде отъ Инджигисъ (Инджесъ), пои градинитѣ, отъ които една е султанска*).

Инджигисъ (Инджесъ), на близо до планината Чаталджа, малъкъ градецъ съ баня и джамия. Той е билъ превзетъ на 774 (1377—73) г. отъ хеджра отъ султанъ Мурадъ; крепостьта е сега запустѣла. Инджигисъ (Инджесъ) лежи при малката рѣка Карасу и има хубави разходки. На близо въ една планина могатъ да се видятъ много стари паметници и пещери, които съ голѣма мѫка сѫ издълбани въ скалитѣ*). Едни отъ тѣхъ вървятъ наредъ една до друга, други на катове една върху друга, трети се съобщаватъ помежду си като изкуствени жилища. Къмъ едни водятъ стѫпала издълбани въ камъка, къмъ други може да се изкачи човѣкъ само съ помощьта на стълба. Виждатъ се още следитѣ на единъ водопроводъ, по който, въ времето на невѣрницитѣ, се е докарвала тукъ вода. Тѣ се намиратъ на една висока планина, на чийто връхъ има поляна, наричана Къркие, гдето свършватъ тѣзи скалисти пещери. Тукъ се намира и една скала, на която е издълбана фигурата на едно момиче и гробътъ на единъ набоженъ човѣкъ, гдето околното население дохожда на поклонение.

---

*) Разстоянието отъ Цариградъ е 9 часа. На северъ и западъ се издигатъ планини. Една отъ двѣтѣ джамии, съградени отъ Ферхадъ паша, е по срѣдата на града, близо до мегдана; другата е отъ Али паша на източния край на градеца, близо до султанската градина. Мѣсто за разходка е градината, която носи името на Абди паша съ басейнъ и алеи. Друго едно прохладно, приятно и сѣнчесто мѣсто за разходка се нарича Кърдкдере (Хамеръ).

И отъ тази страна има разходки, които принадлежатъ къмъ града, 9 извора, аязмо или света вода, наричано аязмото при двата моста, и една естрада издълбана въ планината, позната подъ името дългото невѣстино легло, на което скалата служи за стрѣха. Близо до Инджигисъ (Инджесъ), въ една долина, отъ една разпукната скала, се прецежда презъ месецъ августъ вода, която действува много разслабително. Къмъ края на лѣтото много хора дохождатъ тукъ да пиятъ отъ нея и да я употрѣбятъ като есенна кура.

Гореспоменатата малка рѣка Кара су, сиречь черната вода, извира близо до селото Карасакалъ, сиречь черната брада, въ една много приятна мѣстность, съединява се единъ малъкъ потокъ, който иде отъ селото Кордилъ, върви къмъ Инджигисъ (Инджесъ) и Чаталджанската равнина и се влива следъ това въ морето при Буюкъ Чекмедже близо до Цариградъ.

Макаръ че е малъкъ потокъ, презъ зимата нараства на цѣла голѣма рѣка, причинява наводнения и може да се минава само по мостове.

Серай (Сарай), въ равнина, на голѣмина колкото Инджигисъ (Инджесъ), далечъ 2 деня пѫть отъ Цариградъ; има една джамия, една баня и малка рѣкичка. Носи името си отъ сарая или двореца, който на 944 (1537—38) г. отъ хеджра издигналъ тукъ Аясъ паша. Лежи между Виза, Силиврия и Чаталджа.

Чорли (Чорлу), третата станция отъ Цариградъ за Одринъ, въ една голѣма равнина, богата съ посѣви, ала слабо насадена съ дървета. Наоколо се намиратъ кадълцитѣ Силиврия, Боргасъ (Люле Бургасъ) и Виза. Отъ тукъ до Цариградъ има $46^1/_2$ мили. Най-дългиятъ день тукъ е 15 часа и $5^1/_2$ минути, най-кжсиятъ 8 ч. и $14^1/_2$ м. Султанъ Мурадъ Побѣдительтъ превзелъ и унищожилъ крѣпостьта на 763 (1361—62) г. отъ хеджра. Има една джамия, медресе, трапезария за бедни, ханъ и тържище. Сиренето на Чорлу е прочуто.

---

*) Още ни единъ пѫтувачъ не е споменалъ за тѣзи пещери, а тѣ заслужаватъ толкова повече да бѫдатъ препорѫчани на тѣхното внимание, защото, споредъ указанието за мѣстностьта, тѣ не ще се намиратъ много далече отъ пѫтя, що води отъ Одринъ за Цариградъ. [Хамеръ].

Боргасъ (Бургосъ, Чаталъ Боргасъ, Люле Бургасъ), четвъртата станция на пжтя отъ Цариградъ за Одринъ. Нарича се още и Чаталъ Боргасъ (за отлика отъ много други мѣста съ сжщото име, въ основата на който лежи гръцката дума πυργος). Градътъ е капитулиралъ презъ султанъ Мурадъ, когато той на 774 (1372—73) г. отъ хеджра превзелъ Инджигисъ. Сега крепостьта е развалена. Атикъ Мохамедъ паша е издигналъ тукъ една джамия, училище и трапезария за бедни. Близо до джамията се намира баня и малка чаршия. Около града всичко е нивя, а най-близкитѣ кадълъци сж Чорлу, Ески Баба, Бунархисаръ.

Бунархисаръ, надъ Къркскилисе (Лозенградъ), малъкъ градецъ и кадалъкъ, далечъ 3—4 деня пжть отъ Цариградъ. Има една баня, една джамия и единъ хубавъ изворъ, който се излива по срѣдата на града въ единъ видъ басейнъ. Султанъ Мурадъ Победительтъ го е превзелъ на 770 (1368—69) г. отъ хедждра и съборилъ следъ това крепостьта. Най-близкитѣ гранични кадълъци сж Виза, Боргасъ (Люле Бургасъ) и Къркилисе (Лозенградъ).

Положението му не е вѣрно опредѣлено отъ Хаджи Калфа. Той се намира на ю. и. отъ Лозенградъ. Въ Atlas de l'Empire ottoman на J. J. Hellert отъ 1838 г. е отбелязанъ само като Бунаръ.

Русокастро

Дусъ Касри, [?] градецъ и кадълъкъ, 5 деня пжть далечъ отъ Цариградъ. Наоколо се намиратъ кадълцитѣ Хатунили, Каринабадъ (Карнобатъ) и Ахьоли (Анхиало — Поморье).

Хатунили [?], принадлежи сжщо тъй още къмъ санджака Виза, 7 деня пжть далечъ отъ Цариградъ. Наоколо се намиратъ Янболи (Ямболъ). Дусъ Касри, Каринабадъ (Карнобатъ); и Айдосъ (Айтосъ) е въ този край.

II.

Санджакъ Къркилисе

Къркилисе (сиречь четиридесеть черкви, Лозенградъ), на пжтя за дунавскитѣ брѣгове; голѣмъ градъ въ каменистъ край. Отъ Цариградъ до тукъ сж потрѣбни 5 деня пжть. Той има санджакбей и сѫдия, много джамии и бани и единъ голѣмъ ханъ, гдето се спиратъ търговци и пѫтници. Покрайнината е изобилна съ дървета, но има липса на вода. Крепостьта е била превзета на 770 (1368—69) г. отъ султанъ Мурадъ Победителя. Околни кадълъци сѫ Одринъ, Ески баба (Баба Ески) и Бунархисаръ и следнитѣ принадлежащи къмъ санджака околии:

Ески Баба (Баба Ески), петата станция на пѫтя отъ Цариградъ за Одринъ, малъкъ градецъ безъ стени околовръстъ, кадълъкъ, който граничи съ кадълъцитѣ Хаскьой (Хасково), Хафса (Хавса), Боргасъ (Люле Бургасъ), Одринъ; има една джамия, баня и малка чаршия.

Хафса (Хавса) между Ески Баба (Баба Ески) и Одринъ, позната станция безъ крепость; малъкъ градецъ. Нѣкоя си жена Хафса издигнала тукъ разни богоугодни заведения, та и градътъ получилъ нейното име. Синътъ на Мохамедъ паша Касимъ бей съградилъ тукъ на 985 (1577—78) год. една джамия, трапезария за бедни и нѣколко хана, гдето пристигналитѣ пѫтници се нахранватъ. Освенъ тая джамия има още една, наричана джамията на Абдоселламъ, и единъ старъ ханъ.

Хаскьой (сиречъ коронно село — Хасково) се нарича тъй, защото е било между коронннитѣ (държавнитѣ) имоти на Атикмахмудъ паша; пѫтя отъ Цариградъ до тукъ се взима за 5 деня. Когато отивате къмъ Одринъ, то се намира отъ къмъ планината, и Хафса (Хавса) спада въ неговия кадълъкъ.

Наблизо сѫ и кадалъцитѣ Къркилисе (Лозенградъ) Одринъ, Ески Баба (Баба Ески). Тукъ има една джамия на споменатия везиръ Махмудъ паша. Банитѣ, които се намиратъ близо до нея, всѣка година се посещаватъ отъ много свѣтъ. На 1020 (1611—12) г. нѣкои отъ най знатнитѣ жители на Одринъ, именно казълбашътъ Хасанъ Ага и черпанлиятъ Османъ Ефенди издигнали върху нѣкои отъ тѣзи топли извори малки стрѣхи. Границата на изтокъ на тѣзи два санджака, сиречъ на Виза и Къркилисе (Лозенградъ) е Черно море дори до Ахьоли (Анхиало), който се брои вече въ санджака Силистра.

Мидия, градецъ, и Боргасъ (Бургасъ), пристанище като прѣдното, спадатъ въ кадълъка Еюбъ, вънъ отъ Босфора.

Курудере (на северъ отъ Бунаръ Хисаръ), село, единъ день пѫть отъ Виза, на края на познатата Балканска верига (Хемусъ), която иде отъ венециянската и босненска граници и свършва при Черно море. Отъ споменатото село е отдалечено на единъ день пжть селото Чаглаикъ, край брѣга на морето.

Село Чаглаикъ на брѣга на морето днесъ не се намира. Въ картата на Австрийския воененъ картографски институтъ намираме такова село, наричано сега и Чаирликъ, на с. з. отъ Малко-Търново.

Боргасъ (Бургасъ, Пиргосъ) се стига за единъ день пжть по море отъ Цариградъ. Той е първото пристанище вънъ отъ Босфора въ Черно море. Единъ день по-нататъкъ по сухо минава се край селото Бана (днешното Лжджакьой ?), а втора станция е следъ това Мисиври (старата Месемврия), близо до Ахьоли (старото Анхиало) граница на Силистренския санджакъ.

III.

Санджакъ Силистра

Силистра (Дристра), голѣмъ градъ на дунавския брѣгъ, въ равнина, граница отъ къмъ Молдова и Влашко; понеже този градъ е най-добриятъ отъ всички, разположени край Дунава, избранъ е за главенъ градъ на санджака. Тукъ е седалището на беглербея на околния санджакъ, който защищава ислямскитѣ граници. Градътъ има малка крепость, 5 джамии, 2 бани и много градини. Когато султанъ Мурадъ превзелъ на 777 (1375—76) г. Никополъ, Силистра се предала безъ бой. Околни кадълъци сж Русчукъ, Тирнава (Търново), Хирсова (Хърсово). Пжтятъ отъ Цариградъ до тука се взима за 10 деня.

Русско

Къмъ санджака Силистра принадлежатъ следнитѣ кадълъци: Ахьоли (Анхиало—Поморье), ~~Дусъ касри~~, Айдосъ (Айтосъ), Каринабадъ (Карнобатъ), Разградъ, Гюлградъ (Калиакра), Хирсова (Хърсово), Паравди (Провадия), Шумна (Шуменъ), Килия, Акъ-херманъ (Акерманъ).

До сега изброихме разнитѣ кадалъци отъ Цариградъ до Кърккилисе (Лозенградъ). Следъ Кърккилисе (Лозенградъ) се минава Балкана и се влиза въ окржзитѣ Силистра и Добруджа. Първа станция е градецътъ

Умурфакихъ (Факия), 6—7 деня пжть далечъ отъ Цариградъ. Най-близки кадълъци сж: Айдосъ (Айтосъ), Мисиври (Месемврия), Ахьоли (Анхиало — Поморье).

Умурфакихъ въ картата на Австрийския воененъ картографски институтъ 1 : 300,000 стои подъ това име; въ картата 1 : 200,000 на сжщия институтъ — подъ името Факия, както и днесъ се нарича.

Ахьоли (Ἀγχιαλη, Анхиало-Поморье), на брѣга на Черно море, принадлежи къмъ кадълъка Мисиври (Μεσημβρια, Месемврия). Понеже морската вода тукъ лесно се преобръща въ соль*), устроени сж голѣми солници, чийто годишенъ приходъ възлиза на 40 юка аспри. Той е далечъ 7 деня пжть отъ Цариградъ.

Мисиври (Месемврия), разположенъ върху единъ вдаденъ въ Черното море провлакъ, 8 деня пжть отъ Цариградъ. Най-близо до нея сж Ахьоли, Варна, Айдосъ.

Айдосъ (Айтосъ), седмата станция на пжтя за Силистра, на 769 (1367—68) г. капитулиралъ предъ султанъ Мурадъ. Върху близкия топълъ изворъ султанъ Сюлейманъ издигналъ голѣмо кубе. На есень тукъ се събира много свѣтъ, и въ града става голѣмъ панаиръ. Многото развалини сочатъ, че Айтосъ ще да е билъ нѣкога виденъ градъ. Най-близки кадълъци сж: Ахьоли, Каринабадъ, Варна. Отъ Айтосъ пжтьтъ се раздѣля на две. Единиятъ отива къмъ Паравади (Провадия), а другиятъ къмъ Каринабадъ, тъй че брѣгътъ на Черно море остава въ дѣсно. По него сж разположени и следнитѣ кадълъци:

Варна въ окржга, който се нарича Добруджа, добруджанска Тартария, 9 деня пжть отъ Цариградъ, единъ день отъ Месемврия. Най-близки кадълъци сж Мангалия и Екерне́.

Гюлградъ (Калиакра), далечъ 2 часа отъ Балчикъ, малка крепость съ едно свето мѣсто, гдето дохаждатъ на поклонение, наричано Сарисалтикъ.

За Гюлградъ К. Иречекъ въ „Пжтувания по България“, стр. 845, ето какво казва: „Името Гюлградъ, бележено въ толкова карти отъ началото на нашето столѣтие, е съвършено непознато въ цѣлата покрайнина; по недоразумение то е произлѣзло отъ турското Килагра = Калиакра, може би отъ локалната форма Килагра-да, приблизително като Карнобатъ отъ Карново (вж. подъ това име). Турцитѣ наричатъ този планински носъ Геларе́ или Челигра, българитѣ Геларето“.

Въ картата на J. J. Hellert отъ 1838 г. носътъ Калиакра е отбелязанъ и като Гюлградъ, а въ картата на Австрийския воененъ географски институтъ 1 : 300,000 само като Гюлградъ.

---

*) Не е собствено морската вода, която се усажда тукъ въ соль, ами нѣколко солени извори, чиято вода се впуща въ солницитѣ, върху което преводачътъ (Хамеръ) съ собственитѣ си очи се увѣри. Почти всички извори въ Анхиало сж повече или по-малко солени. Гледката на града съ солницитѣ, съ многото струпани по височинитѣ вѣтърни воденици, е твърде живописна.

Екерне́ (Екрене), на добруджанския брѣгъ, допира се съ кадълъцитѣ Варна, Балчикъ, Хаджи-Оглу-Базаръ (Хаджи-оглу — Пазарджикъ, Добричъ).

Мангалия, градецъ и кадълькъ близо до морския брѣгъ. Пѫтя отъ Цариградъ до тукъ се взима за 12 деня. Единъ день пѫть е отъ Балчикъ. Най-близки кадълъци сѫ: Бабатагъ (Бабадагъ), Текфургьоли (Текиръ гьолъ). По-нататъкъ отъ Мангалия, до самия брѣгъ, е разположена Кустенджа (Кюстенджа), а отъ тукъ има една станция до Карахерманъ (Кара хирманъ), гдето Хасанъ паша издигналъ крепость. Отъ Кара-хирманъ се смѣта единъ день пѫть до Бабатагъ (Бабадагъ), който е заобиколенъ отъ планини. Отъ Цариградъ за Бабатагъ (Бабадагъ) се смѣтатъ 13 деня пѫть. Околни кадълъци сѫ: Исакчи (Исакча), Тулджа (Тулча), Текфургьоли (Текиръ гьолъ).

Бабатагъ (Бабадагъ) се намира на шосе и съ своето положение посрѣдъ планини, ако и заобиколенъ съ блата, е недостѫпенъ проходъ. Градътъ има 22 махали, 5 джамии. 2 бани; когато султанъ Баязидъ превзелъ тукашния край, за негова защита той при прохода издигналъ градъ. Споредъ народното предание пръвъ потикъ за основанието на града дало обстоятелството, че султанъ Баязидъ на ловъ по този край се заблудилъ въ една пещера, която разгледана по-отблизо се указала хубава каменна баня. Той заключилъ отъ туй, че този край ще да е билъ нѣкогашъ твърде населенъ и решилъ да основе тукъ градъ. Той издигналъ една джамия и медресе и населилъ околностьта съ татарски колонии, на които простилъ данъцитѣ, за да повдигне града. По този начинъ изникналъ цъвтещъ градъ, чиито улици били постлани съ камъни. Градътъ е отдалеченъ 6—7 часа отъ Черно море и тъкмо толкова и отъ Дунава. Негово пристанище е Кара-херманъ. Повече отъ селата на този кадалъкъ страдатъ отъ липса на вода; тѣ развъждатъ рогатъ добитъкъ и овце, па и пчеларството дава добъръ поминъкъ.*)

„**Бабатагъ,** е разположенъ на 42 градуса дължина и 45 градуса ширина, между планини въ една блатиста мѣстность. Султанъ Баязидъ украсилъ града съ съграждането на една покрита съ олово джамия. Освенъ нея тукъ има и джамии на мнозина везири, и нѣколко бани. Въ военно време Бабадагъ е повечето зимна квартира на великия везиръ. Тукъ нѣма течна, а само кладенчова вода, която трѣбва да стои нѣколко часа преди да се употрѣби. Единствениятъ шадраванъ на Юсуфъ паша въ западната часть на града при политѣ на планината, има нѣколко пръста вода за пиене. Този везиръ прекаралъ именно водата на извора Емеклъкъ, единъ часъ далече отъ града, по трѫби въ града и я раздѣлилъ между нѣколко фонтана. Пролѣтьта въ този градъ е извънредно приятна и цвѣтна, кѫщитѣ пространни и весели, а славеитѣ съ своитѣ пѣсни отъ гѫстолистнитѣ дървета вливатъ спокойствие въ сърдцата. Поля и хълмове сѫ облѣчени въ зеленъ атласъ; жителитѣ обаче сѫ прочути по туй, че тѣ се лѣнятъ да се молятъ и по своя мързелъ изобщо, като проспиватъ своето време дори до късно пладне. Тѣ се занимаватъ съ грабежъ, като устрояватъ на пѫтницитѣ засади задъ дървета и храсталаци, макаръ че на отворено поле 10 отъ тѣхъ бѣгатъ предъ двама пѫтника. Тѣхниятъ мързелъ отива толкова далечъ, че когато е имало тукъ лагеръ, предпочитали сѫ да просятъ дърва отъ солдатитѣ, отколкото сами да отидатъ въ гората за дърва, съ каквито съседнитѣ планини сѫ пълни. Градътъ носи името си отъ нѣкои си набоженъ човѣкъ Баба, който лежи заровенъ на върха на планината, що се издига до самия градъ, и за когото жителитѣ разправятъ разни чудеса. Близо до града има голѣмо езеро, което е въ съобщение съ Черно море. При езерото, върху една могила стърчатъ развалинитѣ на стара крепость, наричана Енизале, което име носи и разположеното долу ново село“.

---

*) За допълнение на горното описание на Бабадагъ ние превеждаме отъ печатаната въ Цариградъ история на Реизъ-Ефенди Васифъ следната топографическа бележка за него. Тя се намира въ II часть на историята му, стр. 77. (Хамеръ).

Бел. Преводачътъ (Хамеръ), който преди 5 години мина отъ тукъ, напраздно търси развалинитѣ на стария Томи, както и въ Добруджанска Тартария града Томисваръ, който се срѣща въ повечето карти, макаръ че въ цѣла Добруджа нѣма подобенъ градъ.

Градътъ ще да се е наричалъ по-рано само Баба, както се споменува у B. Walter de Michaele отъ 1599 г. (Papius Ilarianu, Tesaurulu I), че билъ опожаренъ, както и Исмаилъ, на 1594-5) г. отъ маджари, казаци и власи начело се Кирали въ борбата си съ турцитѣ.

Тулджа (Тулча), малъкъ градъ въ Добруджа на мѣстото гдето се сливатъ двата рѫкава на Дунава, единъ день пѫть по-нататъкъ отъ Бабадагъ, далечъ 14 деня пѫть отъ Цариградъ, малъкъ кадълъкъ, който спада още въ Добруджа, заобиколенъ отъ Исакча и Бабадагъ. Отъ тукъ се стига за единъ день до устието на голѣмия източенъ рѫкавъ на Дунава.

Исмаилъ (Исмаилъ Гечиди, Исмаиловиятъ бродъ, Исмаилъ), голѣмъ градъ съ крепость на Дунавския брѣгъ, 15 деня пѫть отъ Цариградъ, съ около 8000 кѫщи, населени повечето отъ хриястияни. Дунавъ тукъ се дѣли на повече малки рѫкави, при единъ отъ които е разпложено селото Селна — най-крайната граница на Силистренския санджакъ, защото всичко, що се намира по-нататъкъ спада къмъ санджацитѣ Очаковъ, Килия и Ак-херманъ. Сега нека се върнемъ пакъ къмъ Айтосъ. Отъ тукъ за единъ день се отива до

Паравади (Провадия), чиято крепость превзелъ на 789 (1387) г. Яхябегъ, синътъ на Тимурташъ паша, единъ отъ емиритѣ на султанъ Мурадъ. Отъ Паравади се смѣта единъ день до Хаджи-Огли-Базаръ (Добричъ), Шумна (Шуменъ), Каринобадъ (Карнобатъ). Паравади (Провадия) е разположенъ между две скалисти планини, които се издигатъ като стръмни стени. Презъ срѣдата на града минава малка рѣкичка, надъ която е построенъ мостъ. Тукъ има нѣколко джамии и бани. Надъ града дори до върха на планината се простиратъ развалинитѣ на една крепость отъ врѣмето на невѣрницитѣ. Разстоянието между двѣтѣ планини, между които е разположенъ Паравади (Провадия), е само $1/2$ миля. По планината се намиратъ скали съ голѣми желѣзни халки, та жителитѣ мислятъ, че тази планинска долина е била нѣкога си морски проливъ, като Босфора, и че тѣзи халки сѫ служили за закачване на корабитѣ. Най-близко пристанище на Паравади (Провадия) е Варна, която е далечъ единъ день пѫть отъ тукъ.

Баснята, че долината е нѣкогашна морска тѣснина се разправя и въ известни мѣста въ Карнобатско и Шуменско. Иречекъ, Пѫтувания по България, стр. 856.

Татарбинаръ (Татаръ бунаръ сиречь Татарски кладенецъ) единъ день пѫть отъ Исмаилъ съ крепость, съградена отъ Канаанъ паша.

Бендеръ, крепость на брѣга на Днестъръ.

Хаджи-Огли-Базаръ (Базарджикъ, Хаджи-оглу Пазарджикъ, Добричъ), градъ и кадълъкъ въ Добруджа, далечъ една станция отъ морето и 2 отъ Дунава.

Текфургьоли, близо до предния кадълъкъ, далече 11 деня отъ Цариградъ. Околни кадълъци сѫ Чардакъ и Бабатагъ.

Безъ съмнение, това не ще да е друго освенъ днешниятъ Текиръ гьолъ.

Чардакъ, градъ въ Добруджа срещу Дунавския брѣгъ; далечъ е отъ Цариградъ 13 деня пѫть. Тукъ наоколо сѫ кадълъцитѣ Исакчи, Тулджа, Бабатагъ. Главниятъ пѫть върви отъ Бабатагъ за Силистра презъ Исакчи, тъй че Тулджа остава на дѣсно.

Много вѣроятно е, че Чардакъ ще да е Черна вода, щомъ като съседенъ кадълъкъ е Текфурголи (Текиръ гьолъ).

Исакчи (Исакчи Гечиди, Исаковъ бродъ, Исакча), прочутъ бродъ на Дунава, на края на Добруджа, която тукъ Дунава дѣли отъ Молдова. Пѫтьтъ отъ Цариградъ до тукъ се взема за 14 деня. Когато султанъ Османъ на 1029 (1619-20) г. потеглилъ срещу Полша, накаралъ да направятъ мостъ, по който войската минала за 40 дни, а следъ превземането на Хотинъ пакъ по него се върналъ. Той издигналъ тукъ крепость, баня и молебенъ домъ. Отъ тогава се усилило процъвтѣването на града и наоколо се направили градини. Понеже тукъ Дунава по-лесно се минава отъ гдето и да е другаде, презъ този градъ много отколе сѫ минавали молдовани, татари. унгарци. Тѣзи които пѫтуватъ за Молдова, плуватъ прѣко; тѣзи обаче, които отиватъ по-нататъкъ къмъ горнитѣ Дунавски брѣгове. обрѫщатъ на западъ и вървятъ край брѣга, срещу течението, и стигатъ за 4 деня въ Силистра. Помежду се намиратъ градоветѣ Мачинъ и Хирсова (Хърсово).

Старото име на Исакча е Обрущица, у B. Walter de Michaele отъ 1599 г. (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I) Облочица, която заедно съ други крайдунавски градове била опожарена отъ Кирали съ маджари, власи и казаци въ борбата съ турцитѣ. Турското име произлизало отъ гроба на нѣкой си мюсюлмански светецъ: Исакъ баба тюрбеси. Иречекъ, Пѫтувания по България, стр. 855, бел. 13.

Мачинъ, на Дунавския брѣгъ въ Добруджа, единъ день пѫть отъ Исакчи, съ баня и джамия.

Хирсова (Хиршово, Хърсово), на Дунавския брѣгъ, въ Добруджанската равнина, единъ день пѫть отъ Мачинъ; има баня, крепость и джамия.

Силистра е далечъ отъ тукъ край брѣга на Дунава 20 часа. Срещу Мачинъ на Дунавския брѣгъ е разположенъ.

За Дръстеръ срещаме у B. Walter de Michaele отъ 1599 г. (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I), че той билъ седалище на санджакбега, голѣмъ и хубавъ градъ, прочутъ по търговията си. На 1594(5) г. билъ нападнатъ въ борбитѣ си съ турцитѣ отъ маджарски наемници начело съ Кирали, оплячкосанъ и опожаренъ. Сѫщо било нападнато и току що споменатото Хърсово, било ограбено, ала крепостьта се запазила. Мѣстоположението му е съвършено погрѣшно опредѣлено у Хаджи Калфа, който го е смѣсилъ съ Браила.

Ибрахилъ (Браила, Ибрахимъ Гечиди, Аврамовъ бродъ), влашки градецъ, който спада обаче къмъ Силистра. Той е разположенъ на Дунавския брѣгъ, крепостьта обаче е по-нататъкъ въ вѫтрешностьта, тъй че тя страда отъ липса на вода и следователно не може да издържи една обсада. Намира се на единъ день пѫть на северъ отъ Айдосъ (Айтосъ).

Споредъ цитирания по-горе при Силистра авторъ на 30 февруарий 1595 г. Браила е била превзета отъ сжщитѣ войски. Разстоянието му не е вѣрно опредѣлено у Хаджи Калфа.

Каринабадъ (Карнобадъ), превзетъ на 770 (1368-69) год. отъ султанъ Мурадъ. Отъ Цариградъ до тукъ трѣбватъ 8 деня. Най-близко сж кадълъцитѣ Ахьоли (Анхиало-Поморье), Ислемье (Сливенъ) и Айдосъ (Айтосъ).

Българското име на Карнобадъ, употрѣбяно отъ околнитѣ селяни и отъ близкитѣ планинци, гласи Карново. Турцитѣ наричали града съ околностьта Карин-ова - Карновско поле, както се чете въ османскитѣ хроники. Сегашната официалиа форма Карнобатъ или Карнобадъ е произлѣзла отъ турската локална форма, образувана съ приставката да: Карин-ова-да, сиречь въ Кариново. Иречекъ, Пжтувания по България, стр. 745.

Шумна (Шуменъ), изговаряно обикновено Шумла, въ Добруджа; голѣмъ градъ разположенъ върху единъ хълмъ. Крепостьта е била превзета съ капитулация на 789 (1387) г. отъ Али Паша, синъ на Хайрединъ паша, везиръ на султанъ Мурада; има една джамия, баня и малка рѣка. Отъ тукъ до Цариградъ се смѣтатъ 9 деня. Гранични кадълъци сж Паравади (Провадия), Караагачъ и Ески-джумая. Въ Шуменския окржгъ има една голѣма, стара, запустѣла стена отъ времето на невѣрнитѣ, която е обгръщала по голѣмо пространство, отколкото е повърхностьта на Цариградъ, тъй че много поля и планини сж обхванати въ нея. Тя е била яка и широка стена, остатъци отъ която още се намиратъ. Това сж четвъртити камъни, които жителитѣ сега употрѣбятъ за своитѣ сгради*).

---

*) И върху Шумна историята на Васифъ (ч. II стр. 210) съдържа следнитѣ бележки:

„Шумна, старъ градъ разположенъ на склона на единъ хълмъ. Крепостьта е била превзета на 789(1387) г. съ капитулация отъ Хайрединъ паша Заде Али паша, везиръ на султанъ Мурада. На 1059(1649) г. везирътъ Киая Шерифъ Халилъ Ефенди издигналъ една хубава джамия, която богато надарилъ съ вакъфи. Близо до града подъ крепостьта има едно много приятно мѣсто за разходка, наречено Тагбинаръ (планински кладенецъ). Тукъ дохождатъ лѣтно време жителитѣ да дишатъ чистъ въздухъ и да се наслаждаватъ отъ приятната прохлада на водата. Понеже тази вода кара и градскитѣ воденици, жителитѣ нѣматъ грижа за ржчни и конски мелници. Околностьта е насѣта съ всѣкакъвъ видъ градини, па и въ самитѣ кжщи се намиратъ градини, изпъстрени съ разнообразни цвѣтя. Въздухътъ е лекъ и красавицитѣ на града дълбоко се загнѣздватъ въ сърдцата на чужденцитѣ; макаръ отначало, когато се е установилъ тукъ гарнизонъ, жителитѣ били плахи като сърни, скоро обаче тѣ сж спечелили сърдцата на

Караагачъ, въ Добруджа, на дѣсно отъ Шуменъ въ една равнина; градецъ и кадълъкъ. Една малка тинеста рѣкичка на име Карасу минава край него. Отъ тукъ се отива за 9 деня въ Цариградъ. Хирсова (Хърсово) е далечъ отъ тукъ единъ день пѫть, Силистра два деня. Всичко туй спада къмъ Силистренския окрѫгъ. Около Шуменъ има още два други окрѫга, именнно окрѫгътъ Дели Орманъ, който обгръща много села, между Шуменъ, Силистра и Разградъ. Тѣзи села нѣматъ никакви градини. Следъ туй окрѫгътъ Кирли Ова (Герлово), чиято централна точка е градътъ Османъ Базаръ, и който граничи отъ една страна съ политѣ на Балкана, отъ друга съ Шуменъ. Тукъ ставатъ прекрасни череши, малко лозя; има много овошки. Жителитѣ се поминаватъ повечето съ изработване на кебета и груби сукна, наричани аби.

Не зная дали Хаджи Калфа мисли днешното село Караагачъ близо до желѣзопѫтната линия Варна — Провадия — Шуменъ, което е не само на дѣсно отъ Шуменъ, ала на дѣсно и отъ Провадия. Разположено е край едно блато. Рѣкичка Карасу не ми е известна тѫдѣва.

войницитѣ, тъй че повечето отъ тѣхъ завързали тѣсни връзки, и следъ заминаването на гарнизона толкова много сѫ съжелявали за този градъ, че сѫ намразявали собственото си отечество. Когато е билъ превзетъ градътъ, той е броялъ най-много триста кѫщи, сега съ усиленото разцъвтѣване 4-5000 кѫщи".

Туй описание на Шуменъ, както и гореспоменатото на Бабадагъ, сѫ единственитѣ географски описания, които се срещатъ въ историята на Васифъ. Тѣзи два града трѣбва да сѫ обръщали особенно внимание на историка, като обикновени зимни квартири на турската армия. Шуменъ въ войнитѣ срещу Австрия, Бабадагъ въ походитѣ срещу руситѣ. И двата сѫ разположени край политѣ на планини. Единиятъ има излишъкъ, другиятъ липса на добра вода; единиятъ е съ твърде здраво, другиятъ съ твърде нездраво мѣстоположение. Жителитѣ на първия ни се рисуватъ отъ Васифа като твърде любезни хора, жителитѣ на втория като мързеливци и пладнешки разбойници. Процъвтѣването на Шуменъ, дори до последно време, все се е усилвало и още доста се крепи, Бабадагъ отдавна вече все повече и повече запада и сега е почти съвсемъ пропадналъ.

И двата града сѫ прочути по гробницитѣ на знаменити мѫже. Въ Бабадагъ лежи свети Баба, който следъ смъртьта си е правилъ чудеса. Въ Шуменъ почива въ разкошна гробница многозаслужилиятъ на османското царство като великъ адмиралъ и великъ везиръ Чезаирли Хасанъ паша, който презъ живота си е показалъ чудеса отъ храбость. Преводачътъ самъ е разгледалъ тѣзи два забележителни града за новата военна история на турското царство, когато той замина за Цариградъ, последниятъ на отиване, първиятъ на връщане (Хамеръ).

Хирсова тукъ не ще да е Хърсово на Дунава, северо-източно отъ Силистра, щомъ като споредъ Хаджи Калфа той е отдалеченъ само единъ день пжть, а Силистра два деня. Вѣроятно това ще да е днешното с. Вресово въ планинския край северно отъ Айтосъ, (което сжщо спада, споредъ Хаджи Калфа, подъ Силистра) при изворитѣ на Хаджидере. Споредъ преданието нѣкога било градъ, подчиненъ на Ямболъ, съ 17 казанджийски дюкяна, и се наричало първоначално Хърсово. Вж. Иречекъ, цит. съч. 754.

Или пъкъ посоченото разстояние у Хаджи Калфа не ще да е точно, ако той мисли за Хърсово на Дунава.

Околностьта на Върбица съ 20 малки турски села се нарича Герлово (тур. Кирли-ова, Карлова). Котленци твърдятъ, че името първоначално гласѣло Герилово. Дубровчанинътъ Павелъ Джорджичъ на 1595 г. споменува покрай Добруджа и Дели-Орманъ като трета часть на източна България покрайнината Горилово, която, каже, е по-малка отколкото двете останали, но е по-гжсто населена и то отчасти отъ голѣмъ брой войнствени християни и има по-голѣмо изобилие на земни произведения, особено овощия, жито и вино. Иречекъ, ц. с. 885.

Добруджа се нарича покрайнината, която се простира надъ Силистра край Дунавския брѣгъ отъ една страна и брѣга на Черно море отъ друга до Айтосъ, чиито кадълъци обаче зависятъ отъ Силистра. Тѣзи кадълъци сж Умдрфакихъ, Айдосъ. Бабатагъ, Текфургьоли, Чардакъ, Паравади (Провадия), Шумна (Шуменъ). Хаджи-Огли-Базаръ (Добричъ), Кара-агачъ, Исакчи (Исакча), Мачинъ, Хирсова (Хърсово). Следнитѣ санджаци, Никополски и Видински, се броятъ още къмъ дѣсното крило на Румелия.

IV.

Санджакъ Никополи

Никополи (Никополъ), 2 деня пжть надъ Силистра, край Дунавския брѣгъ върху единъ хълмъ, голѣмъ кадалъкъ и главенъ градъ на санджака Отъ Цариградъ се дохажда за 12—13 деня до тукъ. На срѣща е Влашко, а въ съседство сж кадълъцитѣ Систовъ (Свищовъ), Рахова (Рахово), Пилавна (Плѣвенъ). Рѣката Осме (Осъмъ) иде 2 деня пжть далечъ отъ Лофджа (Ловечъ) и се влива тукъ въ Дунава. Тукъ има много градини. Градътъ има нѣколко джамии, 3 бани и върху единъ високъ хълмъ каменна крепость, отъ която една стена се спуща чакъ до Дунава. Гръцкиятъ началникъ на крепостьта на 777 (1375 - 76), се подчинилъ на султанъ Мурада и се задължилъ да плаща трибутъ; когато обаче на 789 (1387) г. той пакъ възстаналъ, крепостьта му била отнета. Къмъ този санджакъ спадатъ 15 кадълъка. Никополската крепость има 2 врати; едната е отъ къмъ планината съ висещъ мостъ; когато той се дигне, поради дълбочината на рова, всѣки достжпъ става невъзможенъ. Кжщитѣ на града се намиратъ въ една камениста долина, а нѣкои има издигнати и край Дунавския брѣгъ. Отъ къмъ тази страна крепостьта има втора врата, пжтьтъ къмъ която обаче е тъй стръменъ и тъй мжченъ за изкачване, че пешаци съ мжка възлизатъ по него.

За Никополъ В. Walter de Michaele отъ 1599 г. (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I) казва, че се намира само 5 дни отъ София и че билъ най-голѣмиятъ и най-богатиятъ градъ. На 1595 г. той билъ превзетъ отъ маджари, казаци и власи на чело съ Кирали въ борбата му съ турцитѣ. Презъ ноемврий 1596 г. Михаилъ Витѣзулъ нападналъ Никополъ съ 12.000 души. Крепостьта се запазила.

Ислемье́ (Селимния, Сливенъ), въ недрата на Балкана въ пѣсъчлива мѣстность, гиздаво селище, 8 деня пжть отъ Цариградъ. Околни кадълъци сж Янболи (Ямболъ), Ени Загра (Нова Загора) и Каринабадъ (Карнобадъ). Балканътъ затваря отъ къмъ северъ изхода, а градинитѣ на селото сж разположени по политѣ на планината. Отъ планината се спуща малка рѣкичка, която пои градинитѣ и раздѣля своята вода изъ кжщята на селището. За това дърветата тъй виреятъ, че селището, скрито подъ тѣхнитѣ сѣнки, едва може да се види. То има 3 джамии и една баня, много плодове, ала малко жито. Жителитѣ се занимаватъ повечето съ изработването на аби. Предимството, що иматъ тукашнитѣ аби предъ тѣзи отъ Ангора и Бегбазаръ, трѣбва да се припише само на въздуха и на водата на туй селище. Друго произведение на туй селище е Weinschierling (лозата?), която тукъ вирѣе въ изобилие.

Ески Джума (Ески Джумая) на обърнатата къмъ Дунава страна на Балкана, между Шумна (Шуменъ) и Хесарградъ (Разградъ). Този малъкъ градъ е далечъ 9 деня пжть отъ Цариградъ. Тукъ има една джамия, баня и малка рѣкичка.

Алакенише (Алакенисе, Алаклисе) на сжщата страна на Балкана, както и предниятъ, далечъ 10 деня пжть отъ Цариградъ. Той е заобиколенъ отъ кадълъцитѣ Шумна (Шуменъ), Хесарградъ (Разградъ) и Ески Джумая.

Сжщото селище се споменува въ единъ ферманъ на Котленския архивъ отъ 1161 (1741 г.) за споровет̀ѣ съ Върбишкия султанъ Асланъ Герай подъ името Алаклисе́ Споредъ преданието то било голѣмъ градъ съ водопроводи и е лежалъ на мѣстото на сегашното село Хасанфакж, на западъ отъ Османпазаръ. Иричекъ, цит. съч. 885.

Хесарградъ (Разградъ) близо до Добруджа въ окржга Дели Орманъ, въ равнина безъ градини. За 10 деня се отива отъ тукъ до Цариградъ. Околни градове сж: Тирнава (Търново), Алакенише (Алаклисе), Шумна (Шуменъ). Презъ тукъ минава за Русчукъ рѣката Ломъ (Бѣли Ломъ). Градъ на български се нарича крепость, Хесарградъ — хиляда [?] крепости, обикновено развалено Разградъ.

Разградъ заедно съ други крайдунавски градове е билъ опожаренъ, споредъ В. Walter de Michaele (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I), на 1594-5 отъ маджари, казаци и власи на чело съ Кирали въ борбата имъ съ турцитѣ.

Тирнава (Търнозо), споредъ географското сѫчинение на Абулфеда: Таквимолбеледанъ, той лежи на 55^0 дължина и 43^0 ширина. Билъ е превзетъ на 789 (1387) г. отъ Али паша, везира на султанъ Мурадъ. Този градъ е разположенъ единъ день пжть отсамъ Хесарградъ (Разградъ) върху единъ хълмъ, заобиколенъ отъ градини. По срѣдата на града се издига шестожгълна крепость отъ дѣланъ камъкъ съ 5 врати. Рѣката Янтра заобикаля крепостьта като луненъ кржгъ; крепостьта е съединена чрезъ водата съ две кули. Кжщитѣ сж разположени край брѣга на рѣката, надъ която се издигатъ два моста; единиятъ отъ тѣхъ води къмъ северъ въ махалата на правовѣрнитѣ, другиятъ къмъ югъ въ махалата на невѣрнитѣ. Тукъ има две бани и 8 джамии. Споредъ разказитѣ на жителитѣ джамията, която се намира въ крепостьта била съградена отъ завоевателя Фирне бегъ. На югоизтокъ се издига гориста планина, която на български се нарича Свети фора (Света гора), чиито дървета не се сѣкатъ, за да намира тамъ добитъкътъ сѣнка и храна Рѣката извира отъ едно близко до града мѣсто, пои по пжтя си нѣколко села и се влива, единъ день пжть по-нататъкъ, между Систовъ (Свищовъ) и Русчукъ въ Дунава.

Захра (Загора), кадълъкъ близо до Дунава, далечъ 10 деня пжть отъ Цариградъ. Наоколо сж кадълъцитѣ Тирнава (Търново), Систовъ (Свищовъ), Русчукъ.

Где се е намирало това селище неможахъ да отгатна. Името му напомня на Загора, но такова селище „близо до Дунава“ сега не се срѣща. По даденото му отъ Хаджи Калфа тукъ мѣстоположение би отговаряло на Бѣла, но за нейното минало нѣмаме никакви исторически сведения. При опредѣляне обаче положението на Свищовъ (вж. по-долу) Хаджи Калфа поставя Захра на западъ отъ Свищовъ, защото той казва, че отъ едната страна на последния лежи кадълкътъ Захра, а отъ другата Тотарканъ (Тутраканъ).

Нѣще съмнение, това е сжщата Загора, за която гръкътъ Stavrin vestiarius отъ 1601 г. (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I) ни разправя, че била превзета заедно съ други крайдунавски градове отъ Михаилъ Витѣзулъ.

Русчукъ (Рушчукъ), единъ день пжть надъ Силистра на Дунавския брѣгъ въ равнина, голѣмъ градъ съ около 6000 кжщи. Отъ тукъ до Цариградъ сж потрѣбни 10 деня. На брѣга се намира крепостьта, митницата, единъ хубавъ кладенецъ, нѣколко бани, 2 хана и 9 джамии. Тъй наречената стара джамия била съградена отъ султанъ Сюлейманъ. Двета рѣки: Акъ-ломъ (Бѣлиятъ Ломъ), който минава презъ Хесарградъ (Разградъ), и Кара-ломъ (Черниятъ Ломъ), който иде отъ западъ, се съединяватъ близо до селото Челингиръ и се вливатъ следъ туй близо при Русчукъ въ Дунава. Баки паша издигналъ въ Русчукъ една джамия и единъ безистенъ или складъ за стоки. Муртеза паша възобновилъ крепостьта. Ала понеже кжщитѣ сж дървени, тѣ сж горѣли повече отъ единъ пжть.

Старата крепость и стариятъ градъ сж били разположени нѣкогашъ половинъ день пжть далечъ отъ Дунава и се наричали Черновъ (Черна вода). Следъ превземането й тя пропаднала и се издигналъ Русчукъ. Още се виждатъ развалинитѣ на стария градъ, ала той изглежда като нѣкое бедно християнско село. Около този градъ сж найблизки кадълцитѣ Систовъ (Свищовъ), Йеркьоки, (Гюргево), Слистра и Захра.

Село Чилингиръ днесъ не сжществува вече, но мѣстото му е много добре известно. Вж. К. Шкорпилъ, Описъ на старинитѣ по р. Русенски Ломъ, стр. 83.

Черновъ, който Хамеръ неправилно смѣсва съ Черна вода, е преиначеното съ метатеза име на нѣкогашната старобългарска крепость Червéнъ, която лежала 25 километра на югъ отъ Русчукъ въ вжтрешностьта въ единъ завой на лѣвия брѣгъ на рѣката Ломъ, а сега голѣмо село съ сжщото име. Подиръ падането на българското царство крепостьта заедно съ своя градъ пропаднала и въ времето на Хаджи Калфа представлявала само развалина съ бедно християнско село. На 1659 г. Червенъималъ само 30 български кжщи, но и 2 черкви. При всичко това още въ 16 и 17 столѣтие сегизъ тогизъ става за него дума ту подъ формата Черновъ, ту като Dschirnawa“, ту като Τζέρνοβος, ту като „Cierven civitas“, ту като Τζερβενος. Запазенъ е и до днесъ и въ титлата на Русенския митрополитъ: „Доростоло-Червенски“. Вж. Иречекъ, ц. с. 267.

У В. Walter de Michaele отъ 1599 г. (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I) се казва за Русчукъ, че билъ по-голѣмъ отъ гр. Вратиславъ, безъ стени. Влашкиятъ воевода Михаилъ Витѣзулъ въ борбата си съ турцитѣ презъ февруарий 1594 (5) го нападналъ, населението и отъ двата пола било избито, градътъ билъ обърнатъ на пепелище, като задигналъ огромна плячка — копринени материи и други одежди. Крепостьта се запазила.

Йеркьоки (сиречь земенъ коренъ) на влашки Джурджова (Гюргево) се намира въ Влашко. срещу Русчукъ; крепостьта е заградена отъ два ржкава на Дунава. Кжщитѣ сж навжтре отъ рѣката, която се минава по мостъ. Пжтьтъ отъ

Цариградъ до тука се взема за 10 деня. Крепостьта е съградена отъ султанъ Челеби Мохамедъ. На 1003 г. отъ хеджра (1594—95) Михалвода запалилъ предградията и ги упленилъ. На месецъ саферъ 1004 год. отъ хеджра (1595) дошълъ Синанъ паша отъ Букурещъ, преследванъ отъ Михалъ, който предъ очитѣ на пълководеца обсадилъ града и на третия день го превзелъ.

За опожаряването на гр. Dziurdzounam на 15 ноемврий 1593 (4) отъ Михаилъ Витѣзулъ говори и B. Walter de Michaele отъ 1592 год. (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I).

Пилавна (Плевна, Плѣвенъ) се нарича на български сламата, той е разположенъ въ равнина, има една джамия и една баня; отъ Цариградъ е 12 деня пѫть. Гранични кадълъци сѫ Лофджа (Ловечъ), Никополи и Хуталиджъ[?[

За Плѣвенъ цитираниятъ по-горе авторъ казва, че билъ ampla civitas, презъ зимата на 1595—96 г. билъ нападнатъ и опожаренъ отъ миналитѣ презъ Дунава нѣколко хиляди маджари, власи и казаци на чело съ Кирали, proecipui et ditrissimi Michael Oglu uxorem съ сина ѝ и дъщеря ѝ били пленени и откупени отъ мѫжа за голѣма сума.

Лофджа (Ловечъ), на източния склонъ на една планина, заобиколенъ отъ поля и градини, превзетъ на 866 (1461—62) г. отъ Мохамедъ Завоевателя; далечъ е 12 деня пѫть отъ Цариградъ. Рѣката Осме (Осъмъ) минава презъ града и надъ нея се издига единъ голѣмъ мостъ. Околни кадълъци сѫ: Пилавна (Плѣвенъ), Уйварджѐ (Враца), Рахова (Орѣхово).

ИВРАДЖА

Уйварджѐ (Враца), градецъ и кадълъкъ близо до Видинъ. Цѣли 14 деня се пѫтува отъ тукъ до Цариградъ. Найблизки до него сѫ кадълъцитѣ Поимия [?]. Лофджа (Ловечъ), Берковджа (Берковица).

Поимия, близо до Уйварджѐ (Враца), далечъ 13 деня пѫть отъ Цариградъ, окрѫженъ отъ Видинъ, Уйварджѐ, (Враца), Лофджа (Ловечъ).

Кое селище се крие подъ Поимия не можахъ да открия. Но понеже, споредъ Хаджи Калфа, то е отдалечено 13 деня пѫть отъ Цариградъ, а Враца 14 деня, трѣбва да се е намирало нѣкѫде на югоизтокъ отъ последната. Да не бѣше опредѣлено разстоянието, може да се предположи, че Поимия произлиза отъ Голомье и да се търси негде изъ долината на Ломъ, ако не е и самиятъ Ломъ.

Поимия отъ друга страна ще да е идентична съ кадълъка Полемия, който по времето на султанъ Селимъ II (1566—1573) се споменува въ Видинския санджакъ. Вж. Hammer, Des osmanischen Reiches Staatsverfass. I, стр. 318—322.

Джибра (Цибру, Цибъръ) по срѣдата между Берковджа (Берковица), Уйварджѐ (Враца) и Рахово (Орѣхово). За 14 деня се отива отъ тукъ до Цариградъ.

Цибъръ или Цибаръ, малко градче на устието на р. Цибрица (стария Cebrus). Хамеръ неправилно го отждествява съ Чипровци.

Хуталиджъ, между Тирнава (Търново), Пилавна (Плѣвенъ), Никополи, 10 деня далече отъ Цариградъ.

Въ „Списъка на общинитѣ въ България" отъ 1900 г. намираме с. Хотулджа въ Куртбунарска околия, Силистренски окржгъ, което не отговаря обаче на даденото му отъ Хаджи Калфа мѣстоположение.

Тоторканъ (Тутраканъ), градецъ съ малка крепость, между Русчукъ и Систовъ (Свищовъ), върху единъ хълмъ близо до Дунава; той е далечъ 5 часа отъ всѣки отъ споменатитѣ два града.

Тукъ трѣбва да има нѣкаква грѣшка при опредѣляне мѣстото на Тутраканъ. Вмѣсто Свищовъ трѣбва да се чете Силистра.

B. Walter de Michaele отъ 1599 г. (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I) казва за Тутраканъ, който на 1594 (5) билъ превзетъ презъ замръзналата рѣка отъ маджари, власи и казаци начело на Кирали, че билъ безъ крепость.

Систовъ (Свищовъ), градецъ съ градини на Дунавския брѣгъ, единъ день пжть подъ Никополъ; далечъ е 10 деня пжть отъ Цариградъ. Отъ една страна е кадълъка Захра, отъ друга Тоторканъ (Тутраканъ). Свищовъ има малка крепость върху единъ хълмъ; понеже е малко навжтре отъ Дунава, вода се внася съ коли.

Градътъ е билъ опожаренъ, споредъ цитирания по-горе авторъ, въ сжщата година и отъ сжщитѣ войски. За положението на Захра вж. по-горе.

Рахова (Орѣхово) е единъ день пжть надъ Никополъ на Дунавския брѣгъ, въ равнина. Околностьта му е цѣла пустиня. Рѣката Инсикра минава край него и се влива въ Дунава. Пжтя отъ тукъ до Цариградъ се взема за 13 деня. Отъ двѣтѣ му страни се намиратъ Никополъ и Видинъ, по единъ день пжть далечъ. Той е крайната граница на Никополския санджакъ отъ къмъ Видинския, който иде на редъ.

Подъ р. Инсикра Хаджи Калфа сигурно разбира Искъръ, който обаче се влива въ Дунава далече на изтокъ. Малко на западъ отъ Орѣхово се вливатъ въ Дунава рѣкитѣ Скжта и Огоста.

Градътъ е билъ опожаренъ споредъ цитирания при Тутраканъ авторъ, презъ сжщата година и отъ сжщитѣ войски.

V.

Санджакъ Видинъ

Видинъ, градъ, два деня пжть надъ Никополъ, край Дунава, 14 деня далече отъ Цариградъ. Въ града има крепость и тамъ живѣе санджакбега. На срѣща е Влашко; на около се намира Фетисламъ (Кладово), Рахова (Орѣхово), Уйварджé (Враца).

Въ финансовитѣ закони на отдѣлнитѣ области, събрани презъ времето на Селимъ II (1566—1573) отъ дефтердара Мохамедъ Челеби ефенди и издадени отъ Хамера, се говори и за Видинския санджакъ, като се споменуватъ повече кадълъци, отколкото у Хаджи Калфа. Така се споменуватъ Полемия (Поломье), Загория (Загорье), Гирония (Крайна), Черна Рака (Черна рѣка), Фетисламъ (Кладово), Баня (Соколецъ Баня), Исферликъ(Свърлигъ). Законитѣ, които е събралъ дефтердарътъ Мохамедъ Челеби ефенди сж много по-стари отъ времето, въ което е той живѣлъ, защото въ тѣхъ сж запазени наредби за пазене на границитѣ, което е имало смисълъ само въ първата половина на XV в., когато Черна рѣка и Соколецъ Баня съ нейната околность сж били погранични области. Споменува се, напр., че на пролѣть неприятелитѣ нападатъ Черна рѣка, като минаватъ презъ Дунава и се настанявали отсамъ Дунава на планината Тучаня (Tutschania), та отъ тамъ пленявали селата и отвличали роби. Поради това на Черна рѣка били поставени гранични стражари, наричани марталоси, които се ползували отъ данъчни облекчения. Сжщото се споменува и за областьта Баня (Соколецъ-Баня). Тази Тучаня Новаковичъ (стр. 24) мисли, че не може да бжде нищо друго освенъ Кучайна (която у Хаджи Калфа се нарича Кочаня). Вж. Hammer, Des osmanischen Reiches Staatsverfass. I, стр. 318—32.

П. Ивановъ, ц. с. 51, противопоставя на твърдението на Новаковичъ, че Тучаня и Кочаня били едно и сжщо, една пѣсень, печатана у Раковски, Нѣколко рѣчи о Асеню първому и пр. стр. 68, въ която се говори за моравци, кучяни и тучяни като голѣми окржзи и родове. Вънъ отъ това, казва П. Ивановъ, Кучайна, споредъ Хаджи Калфа, се намира на пжтя отъ Нишъ за Бѣлградъ, когато Тучаня трѣбва да се дири на Дунава, между устието на Морава и Кладово.

Фетисламъ (Кладово), надъ Видинъ, на Дунавския брѣгъ, паланка и кадълъкъ, 16 деня далечъ отъ Цариградъ, съ крепость. Наоколо се намиратъ кадълъцитѣ Видинъ и Гьогерджинликъ (Голубинье).

Есферликъ (Исферликъ — Свърлигъ), кадълъкъ близо до Видинъ, 16 деня пжть до Цариградъ, заобиколенъ отъ кадълъцитѣ Баня, Тимокъ и Нишъ. Есферликъ е разположенъ по височинитѣ на два близки единъ до други високи планински върха: крепостьта на единия, градътъ на другия върхъ, тъй че тѣ сѫ раздѣлени отъ долината, що лежи помежду имъ. Тукъ има единъ камъкъ издѣланъ въ видъ на жена.

Останкитѣ отъ градището Свърлигъ, доколкото се още виждатъ, сѫ описани отъ Й. Мишковичъ въ Гласник XLIX, 90 — 92. Съ това описание трѣбва да се сравни бележката на Д-ръ Ст. Мачай въ Гласник XIX, 334. М. Б. Милићевић, Кнежевина Србија 832 — 833 бележи: „Од градског подножја па доле до воде Тимока са свим је стрмен одсек, а висина му може имати неколике десетине хвата... Западно од града, неколико хвата ниже, у дольи под стеном, познају се остаци од вароши. У новије време ту су седели Турци. Сад се то место зове Варош, а има тек 40 кућа; ньегова пак Палилула заједно са засеоком Мечијим Долом, једва броји 15 кућа“. (Нов.).

Бана (Баня) обикновено позната подъ името Есферликъ-баняси (Свърлишка Баня), кадълъкъ, 16 деня пѫть отъ Цариградъ. Най-близко се намиратъ Кочаня (Кучайна) и Нишъ.

Въ Пожаревешкия договоръ, сключенъ на 10/21 юлий 1718 год. между Австрия и Турция, споменува се на границата Свърлишка баня, като се превежда покрай турското име и латинското Isperlechbanea. Тя останала тогава съ своето землище въ Турция (Нов.).

Гьогерджинликъ (Голубинье, Голубинецъ) надъ Фетисламъ, на Дунавския брѣгъ при тѣсния проходъ, познатъ подъ името Желѣзни врата; за Цариградъ се отива за 17 деня. Най-близки кадълъци сѫ Фетисламъ (Кладово) и Харамъ (Храмъ, Рамъ). Крепостьта е превзелъ на 831 г. отъ хеджра (1427—28) единъ отъ емиритѣ на султанъ Мурадъ. Тукъ е най-крайната граница на Видинския санджакъ. Отъ тукъ за Семендра (Смедерево) и Бѣлградъ се отива за 2—3 деня.

Тукъ се свършва дѣсното крило на областьта Румелия, и сега ще преминемъ къмъ областитѣ, които лежатъ по срѣдата.

Положението на това селище трѣбва да се търси, казва Новаковичъ, съ догадки, понеже въ цѣлия онзи край нѣма мѣсто, чието име да напомня дори отъ далече на него. Гегерджинъ въ стария турски езикъ значи гълѫбъ, а гегерджинликъ — гълѫбарникъ. Поради това, както и поради означената посока и мѣсто на този градъ, Хамеръ е помислилъ за Голубинье, село близо до Порѣчка рѣка край Дунава. Годината на превземането му отъ турцитѣ и далечината отъ Бѣлградъ и Смедерево, които бележи Хаджи Калфа, по-скоро би ни насочили къмъ Голубецъ. Обаче отъ друга страна положението на Голубецъ, който е нераздѣлимъ отъ Бѣлградско-браничевската область, прѣчи на такова тълкуване.

. . . .

Като се вземе подъ внимание ясната бележка на Хаджи Калфа, че Гегерджинликъ се намира единъ день по-далече отъ Кладово на Дунава; че е край Дунава; че се намира при тѣсния проходъ на Дунава; че въ тази посока е крайната точка на Видинския санджакъ; че околни кадълъци сж, по-горе Храмъ, по-долу Кладово; че сегашниятъ Пожаревешки окржгъ, споредъ Хаджи Калфа, въ онова време е образувалъ три кадълъка: Пожаревецъ, Храмъ и Кучайна и споредъ това въ този съставъ трѣбва е да влизалъ и Голубецъ, става ясно, че Гегерджинликъ трѣбва да се търси нѣкжде въ предѣлитѣ на Порѣчка рѣка, по-горе или по-долу отъ сегашния Доленъ Милановецъ.

. . . .

Въ списъка на селата на Кладовската нахия, печатанъ отъ Вукъ въ Даница за 1898 г., на стр. 222 е записано и Голубинье.

Освенъ приведенитѣ съображения това мнение се потвърждава още и отъ описанието у Хаджи Калфа на нѣкой кадълъци въ Смедеревско-бѣлградски санджакъ. Въ този санджакъ се казва напр., че Тимошкиятъ кадълъкъ, по-горе отъ Видинъ, се намира между кадълъцитѣ Гегерджинликъ, Свърлигъ и Баня. Това би билъ западниятъ край на окржга Черна рѣка, който наистина би ималъ отъ югъ тогавашнитѣ кадълъци Бански и Свърлишки, а отъ северъ Порѣчко-рѣчки или споредъ Хаджи Калфа Голубински. За Майданъ-Пекъ се споменува, че се намира между Свърлигъ, Кучайна, Гегерджинликъ. За Кучайна пъкъ, че е между Свърлигъ, Баня и Майданъ-Пекъ. Всичко това не може да ни насочи другаде, освенъ къмъ Порѣчка рѣка.

Единъ документъ, по времето на Хамера още неизданенъ и затова останалъ му неизвестенъ, и малко по-късенъ отъ времето на Хаджи Калфа, още повече ни затвърдява въ гореизложената догадка. Този документъ е Австрийската военна скица на земитѣ, които Австрия е завзела споредъ Пожаревешкия миръ отъ 1718 г.*).

. . . .

На тази карта се намиратъ отбелязани при Порѣчкия водопадъ само три селища; село Кула, на устието на Църнайка и Шашка, гдето захваща Порѣчка рѣка, селище Стари Порѣчъ между сегашния Д. Милановецъ и устието на Порѣчка рѣка, караула на Болетинска Рѣка и село Голубинье съ разрушена крепость. Въ цѣлата околия друго нищо не е отбелязано. Всички тѣзи данни, мисли Новаковичъ, достатъчно потвърждаватъ това, което по-горе по други извори е доказалъ. Съ тѣхъ по-сигурно се потвърждава това, което Хамеръ въ началото на миналото столѣтие е казалъ, безъ съмнение, безъ голѣми издирвания, като се опрѣлъ просто на сходството на имената, което може и да ни излъже. Интересно е, че австрийскиятъ картографъ отъ 1718 г. е отбелязалъ тъкмо при Голубинье едно разрушено градище въ онзи край. Накрай Новаковичъ привежда бележката на М. Ђ. Милћевић за Голубинье: „Голубинье, село на десноj обали Дунава, испод утока Поречке Реке, на коjе се мисли да jе ударао римски пут коjи jе ишао преко Мирочa, па силазио онамо к Дунаву низ Реку, више Брзе Паланке. То потврђуjу остаци од калдрме коjи могу да се види и данас на више места дуж те реке*).

---

*) Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs. N. Folge. III Bd. Wien 1889, стр. 155—249.

Въ картата „Das osmanische Europa oder die europaeische Türkey“ entworfen von C. F. Weiland. Weimar, im Verlage des Geograph. Instituts 1826 срѣщаме още селището „Gorgendsinlik“ край Дунава, малко на изтокъ отъ днешния Д. Милановецъ.

VI.

Санджакъ Чирменъ

Чирменъ (Черменъ), градъ който се съглежда на пѫтя отъ Цариградъ за Бѣлградъ, следъ като се мине Одринъ, на сѫщата височина съ моста на Мустафа паша къмъ северъ. Тукъ има крепость и една джамия на Саръджа паша, чийто покривъ образува кубе. Султанъ Мурадъ го е прѣвзелъ на 767 (1365—66) г. Околни мѣста сѫ: Едрене (Одринъ), Джисъръ Мустафа паша (Свиленградъ) и Хирменли (Харманлий); той е само единъ день пѫть далечъ отъ Одринъ.

Чирменский санджакъ е билъ доста голѣмъ; въ превода на Хаджи Калфа е описанъ погрѣшно, по причина на нѣкакво забъркване на листоветѣ въ турския оригиналъ. Иречекъ, Пѫтни бележки въ Пер. сп. X., 3.

Джисъръ Мустафа паша (Мустафа паша кьопри, сиречь моста на Мустафа паша, Свиленградъ) първата станция оттатъкъ Одринъ на пѫтя за Бѣлградъ. Мустафа паша, единъ отъ везиритѣ на султанъ Сюлейманъ, който умрѣлъ на 935 (1528—29) г., издигналъ тукъ една джамия и единъ голѣмъ мостъ надъ Марица; тукъ има и една джамия на Хасеки Султанинъ. Околни мѣста сѫ: Едренѐ (Одринъ), Чирменъ (Черменъ) и Ески Загра (Стара-Загора).

Йенидже Къзълагачъ (Къзълагачъ, Елхово), единъ день пѫть на североизтокъ отъ Одринъ въ равнина, на брѣга на Тунджа. За 7 деня се отива отъ тукъ до Цариградъ. Надъ Тунджа, която тече край западната страна на селището, се издига тукъ единъ мостъ. Градътъ има една джамия, една баня и единъ малъкъ ханъ. Билъ е превзетъ на 768 (1366—67) г. отъ Тимурташъ. Околни кадълъци сѫ: Едренѐ (Одринъ), Янболи (Ямболъ) Ени Загра (Нова Загора). Той е по-близо до Ямболъ, отколкото до Одринъ.

---

*) Кнежевина Србиjа, 977—943.

По-рано се е казвалъ и Казълъ-Ениджe или Ениджели. За името на селището, което означава „червено дърво“, разправя се, че тукъ нѣкога расълъ нѣкакъвъ горски великанъ, чийто пънъ въ нѣкоя си много отколешна битка билъ съвършено напрсканъ съ кръвь, и отъ туй ужъ билъ нареченъ градътъ. Иречекъ, Пѫтувания по България, стр. 690.

Иени Загра (Заграиджедидъ, Загра-йениджe или Нова Загора), близо до Балкана въ плодородна равнина; малъкъ градецъ и кадълъкъ, 7 деня пѫть отъ Цариградъ. Рѣката Тунджа отъ Ески Загра (Стара Загора) тече насамъ. Наоколо се намиратъ Ески Загра (Стара Загора) Ислемие́ (Сливенъ), Янболи (Ямболъ). Пѫтя за Ислемие́ (Сливенъ) се взима за единъ день. Въ близкото село Берки има 4—5 топли извора, единъ отъ тѣхъ Пири паша е покрилъ съ кубе.

Селото Берки днесъ не сѫществува. Топлитѣ извори, за които е дума, ще да сѫ днешнитѣ Сливенски бани, на картата на Австрийския воененъ географски институтъ отбелязани като „Hatis bei Lidža“, а може би и Кортенскитѣ бани, северно отъ Н. Загора.

Хирменли (Харманлий), втора станция на главния пѫть отъ Одринъ за Бѣлградъ. Малъкъ градецъ съ кадълъкъ. Най-близо до него сѫ Узунджа-ова (Узунджово), Йенибеглии (сега село нас. отъ Казълагачъ), Чирменъ.

Узунджа-ова (Узунджово), на шосето за Бѣлградъ, първа станция отъ Филибе́ (Пловдивъ) и трета отъ Едрене́ (Одринъ); 9 деня пѫть отъ Цариградъ; заобиколенъ отъ кадълъцитѣ Йенибегли, Хирменли (Харманлий), Филибе́ (Пловдивъ). Тукъ е последната граница на санджака Чирменъ, и захваща санджакъ София.

Узунджа-ова, което значи „дълго поле“ е буквалeнъ преводъ на гръцката Макроливада, споменувана освенъ у Акрополита (стр. 127), но и у Константинъ Философа (Гласник 45, 307). Иречекъ, цит. съч. 480, бел. 85.

VII.

Санджакъ София

София (Триадица, Срѣдецъ), главенъ градъ на Румелия, столица на белгербега, голѣмъ градъ по срѣдата между Бѣлградъ и Едрене́ (Одринъ) въ една голѣма равнина. Той е отдалеченъ по 7 деня пѫть и отъ двата споменати града, а отъ Цариградъ 13 деня. Планинитѣ що се издигатъ наоколо сѫ много отдалечени, а равнината има 3 мили надлъжъ. Дървчета, вода, джамии и бани има въ изобилие; има и единъ голѣмъ ханъ и топълъ изворъ. Една отъ двѣтѣ рѣки, що тамъ текатъ, иде отъ Кюстендилъ, другата отъ Самоковъ. Топлата баня лежи помежду двѣтѣ и е умѣрено гореща. Веднага до нея тече и студена вода. Банята има една външна стая, гдето се събличатъ дрехитѣ, следъ нея на вжтре иде самата баня, надъ която се издига едно кубе. Близо до нея се намира втора подобна баня за жени. Този градъ е отдалеченъ отъ Цариградъ 220$^1/_2$ мили. Най-дългиятъ день е 15 часа 3 мин., най-кжсиятъ 8 ч. 12 м. Тъй като този градъ още въ времето на невѣрнитѣ се е броелъ за главенъ градъ, билъ е и добре укрепенъ. Лала-Шахинъ паша напраздно се е мжчилъ дълго време съ неговата обсада. Най-после се преоблѣкълъ единъ младъ мюсюлманинъ, вмъкналъ се въ града крадешкомъ и влѣзълъ на служба при командинта, за да чака сгоденъ случай. Такъвъ случай му се падналъ на единъ ловъ, когато се намиралъ самъ съ господаря си, и го предава въ ржцетѣ на пловдивдивския беглербегъ, Бюкленъ паша. Следъ това се предалъ града съ капитулация на 780 г. отъ хеджра (1378—79). Съседни кадълъци сж Дупинджа (Дупница), Радомье (Радомиръ), Шехиркьой (Пиротъ) и Ихтиманъ.

За София презъ XVII в. въ „Viridarii Adriatici Teriotropheum". Augsburg 1687, стр. 72 четемъ:

„София, хубавъ, юначенъ, голѣмъ градъ, многолюденъ, разположенъ въ една чудесна, весела равнина и плодородна область. На 1595 год. билъ нападнатъ и оплячкосанъ отъ хайдуци и сърби (Ratzen)".

За сжщото събитие се говори и у „Ortelius Redivivus et continuatus, oder Ungarische und Siebenbürgische Kriegshandel, so von Jahr 1395 bis auf 1665 mit dem Türcken vorgelaufen", Nürnberg I, стр. 157:

„Презъ мартъ на 1395 г. събрали се две хиляди свободни хайдуци (freye Heyducken) и се уговорили съ сърбитѣ да нападнатъ и опленятъ града София. И понеже по това време турцитѣ въ Цариградъ сж били много заети около приготовленията за война съ Маджарско, и за нѣкакво нападение на София нито сж и помисляли, свободнитѣ хайдуци привели на дѣло и щастливо завършили своето намѣрение, нападнали ненадейно града, превзели го и го опленили и следъ това съ придобитата плячка, която раздѣлили помежду си, се оттеглили въ своитѣ сигурни свърталища" (Мијатовиħ въ Годишньица Ник. Чупиħа I, 65).

Все за това произшествие споменува и De Thou на 1614 г. На 1595 г. две хиляди хайдуци съ разциани (сърби) ненадейно опустошили София, презъ време на чума. (Papiu Ilarianu, Tesaurulu I).

Филибе́ (Phillpopolis, Пловдинъ, Пловдивъ), между София и Едрене́, на главния пжть, прекрасенъ градъ. Най-дългиятъ день е 15 часа и 2 мин., най-късиятъ 8 ч. 3 м. Цариградъ е 165 мили далечъ, които се взиматъ за 9—10 деня. Лала-Шахинъ паша е превзелъ града на 765 г. (1363—1364) и издигналъ мостъ надъ Марица, която тече презъ срѣдата на града. Той носи името си отъ стария основатель или господарь Филипъ. Филибе́ има много хубави градени улици, бани, джамии, керавансараи и ханища. Земята наоколо е твърде плодородна, особено пъкъ става ориза, който отъ тукъ си набавятъ всички околни мѣста дори до Бѣлградъ. Годишниятъ приходъ отъ него за държавната каса възлиза на 4 милиона аспри. Дръвчета и плодове тукъ има въ изобилие.

Ески-Загра (Загри-атикъ, Загра-ескиси или Стара-Загора), градецъ и кадълъкъ при политѣ на Балкана. Отъ тукъ за Цариградъ трѣбватъ 7 деня. Отъ Йени-Загра (Нова-Загора) е отдалеченъ 4 часа. Тъй като Тунджа тече покрай града, всѣка кѫща има въ изобилие вода. Многобройни сѫ градинитѣ съ овощки и зеленчукъ. Съседни кадълъци сѫ Йени-Загра (Нова-Загора), Чирпанъ, Филибе́ (Пловдивъ), Казанлъкъ.

Хаджи Калфа погрѣшно поставя града при политѣ на Балкана вмѣсто Срѣдна Гора и нарича р. Бедечка, която тече край Ст. Загора отъ северъ къмъ югъ, съ името Тунджа. Последната минава около 16 клм. северно отъ Ст. Загора отъ западъ къмъ истокъ.

Янболи (Ямболъ) въ една равнина, градецъ и кадълъкъ. Отъ тукъ до Цариградъ има 7 деня пѫть. Градецътъ има 2 бани, 5 джамии и много дървчета. Рѣката Тунджа иде откъмъ Загора и тече покрай западната часть на града. Надъ нея се издига дървенъ мостъ съ каменни стълпове. На рѣката има много долапи, които изкарватъ вода за по-високитѣ мѣста. Една часть отъ града се намира отъ другата страна на моста къмъ Ислемье́ (Сливенъ), отъ гдето тече рѣка, наричана по името на този градъ, която надъ Ямболъ се слива съ Тунджа и тъй минава презъ моста. На 768 г. отъ хеджра (1366—1367) султанъ Мурадъ Победительтъ изпратилъ Тимурташъ паша да обсади града, и той го превзелъ съ мечъ. Днесъ нѣма никакви стени. Наоколо се намиратъ Едрене́, (Одринъ), Стара и Нова Загора, Ислемье́ (Сливенъ). Лежи североизточно отъ Едрене́ (Одринъ), далече 2 деня пѫть. Прочутитѣ по цѣлъ свѣтъ ямболски кебета тукъ се работятъ.

Кѫзълагачъ (което значи червено дърво) близо до Едрене́, кадълъкъ, 8 деня пѫть далечъ отъ Цариградъ.

Този Кѫзълагачъ не ще да е днешниятъ Кѫзълагачъ, на който отговаря Йенидже Кѫзълагачъ, по положението, което му опредѣля Хаджи Калфа (вж. по-горе). Той лежи единъ день по-далече отъ Цариградъ, отколкото Йенидже Кѫзълагачъ и не е край Тунджа. На картата на Австрийския воененъ географски институтъ 1 : 300.000 на западъ отъ днешния Кѫзълагачъ е отбелязанъ другъ Кѫзълагачъ и въ скоби Хасанбеглий.

Казанлъкъ, единъ день пжть оттатъкъ Стара Загора, въ Балкана. Рѣката Тунджа тече отъ тукъ къмъ Загора.

Чирпанъ, градецъ и кадълъкъ, въ областьта на Филибé (Пловдивъ), Татаръ-Базаръ (Татаръ Пазарджикъ), Ески-Загра (Стара Загора) и Казанлъкъ. Отъ тукъ за Цариградъ трѣбватъ 9 деня.

Беркофджа (Берковджѐ, Брѣговецъ, Берковица) по срѣдата между Пилавна (Плѣвенъ), Лофджа (Ловечъ) и Уйварджѐ (Враца), градецъ съ кадълъкъ, далечъ 16 деня отъ Цариградъ. Тукъ сж сребърнитѣ рудници, познати подъ името Кирусъ.

Берковджа по името едва ли може да бжде друго селище освенъ Берковица, макаръ че географското ѝ положение да не отговаря на положението, дадено на Берковджа отъ Хаджи Калфа — между Плѣвенъ, Ловечъ и Враца. Берковица се намира на 41 клм. на западъ отъ Враца. Разстоянието на Враца отъ Цариградъ, споредъ Хаджи Калфа, е 14 деня, а на Берковджа 16 деня, което съвпада съ действителностьта. Сребърнитѣ рудници, които споменава Хаджи Калфа тукъ, ще да сж рудницитѣ въ близкото Чипровци.

Татаръ-Базаръ (Татаръ-Пазарджикъ), голѣмъ градъ на главния пжть. За 13 деня се отива за Цариградъ, а отъ Пловдивъ е отдалеченъ една станция. Съседни градове сж: Ихтиманъ, Филибе (Пловдивъ), Костенджѐ (Костенецъ). Пжтьтъ отъ Самоковъ тукъ се раздѣля и отива за Костенецъ. Когато великиятъ везиръ Ибрахимъ паша предприелъ тъй наречения Ерлауски походъ, представили му се жителитѣ на Татаръ-Пазарджикъ съ молба да имъ съгради единъ ханъ, отъ който тѣ имали нужда. Пашата изпратилъ веднага единъ майсторъ, който издигналъ на негови разноски при самия входъ въ града 2 голѣми хана, една кухня за бедни и джамии.

Костенджé (Костенецъ) между Самоковъ и Татаръ-Пазарджикъ, голѣмъ градецъ. На близо има два топли извора, гдето сж издигнати две бани отъ камъкъ. Една отъ двет̀ѣ е вече на срутване, а въ по-новата повече отъ половинъ часъ човѣкъ не може да утрае, тъй като тѣлото отслабва, ако се остане по-дълго време въ нея.

Самоковъ, между Кюстендилъ и София, градецъ и кадълъкъ. Водитѣ около Самоковъ по поля и въ градини всички съдържатъ желѣзо. Самоковъ по тамошния мѣстенъ езикъ е името на уреда, който движи водата, съ чиято помощь се обработва желѣзото, и името на единъ голѣмъ чукъ, съ който се кове нажеженото желѣзо. Тукъ се работятъ и следъ това се изнасятъ котви за кораби и други желѣзни издѣлия. Отъ Цариградъ се дохожда за 11 деня тукъ. Лала —

Шахинъ паша е превзелъ градеца на 772 г. отъ хеджра (1370—71). Наоколо се намиратъ Дупинджа (Дупница), Ихтиманъ, Татаръ-Базаръ.

Ихтиманъ, една станция отвъдъ Татаръ Пазарджикъ. Той е билъ превзетъ както и Самоковъ на 772 г. отъ хеджра (1370—1371) отъ Лала Шахинъ паша. За Цариградъ се отива за 14 деня. Околни кадълъци сѫ София и Самоковъ. Между тѣхъ се намира мѣстностьта Сулу-Дербендъ (сиречь Водна Клисура).

Ислади (Златица) югозападно отъ Лофджа (Ловечъ), околия, която брои 30 села. Има и много вода. За 14 деня се отива за Цариградъ. Най-близки градове сѫ София, Ихтиманъ, Татаръ-Базаръ.

Сиришникъ, кадълъкъ по срѣдата между Пирсникъ (Брѣзникъ) и Иснеболъ (Знеполье), 14 деня отъ Цариградъ. Жителитѣ му сѫ българи християни.

Днесъ вече не се знае за никакво селище, което да се нарича Сиришникъ. Иречекъ мисли, че това ще да е село Сиришникъ на р. Свѣтла, западно отъ Радомиръ. Ала това село не отговаря напълно на споменатото у Хаджи Калфа (Нов.).

Пирсникъ (Брѣзникъ), кадълъкъ близо до София, 15 деня пѫть отъ Цариградъ. Най близо лежатъ кадълъцитѣ София, Сиришникъ и Иснеболъ (Знеполье).

Иснеболъ (Знеполье), кадълъкъ близо до София, 16 деня пѫть отъ Цариградъ. Наоколо лежатъ кадълъцитѣ София, Нишъ и Брѣзникъ.

Нишъ е третото падало на пѫтя отъ София за Бѣлградъ, голѣмъ градъ и кадълъкъ. Между този градъ и Шехиркьой (Пиротъ) се намира станцията Куру Чешме. Отъ Нишъ се отива за 16—17 деня за Цариградъ. Най-близки кадълъци сѫ Есферликъ (Свърлигъ), Лескофджè (Лѣсковецъ), Пулванъ (Болванъ) и Кочаня (Кучайна). И тукъ има прочута топла баня. Крепостьта е превзелъ султанъ Мурадъ Победителя на 777 г. отъ хеджра (1375—1376). Този градъ е най-крайниятъ отъ градоветѣ около София, които се броятъ къмъ срѣдната часть на Румелия. Останалитѣ околии спадатъ вече къмъ лѣвото крило на Румелия. Тѣзи околии сѫ: Джисръ Еркене (Узунъ кюпри), Кешанъ, Ипсала, Мигалгара (Малгара), Ферджикъ (Фере), Мегри (Макри), Комулджина (Гюмурджина), Карасу, Тагарди, Чйалаикъ, Берекетли, Пираущa (Правища), Зихна, Дирама, (Драма), Разлукъ (Разлогъ), Неврокубъ (Неврокопъ), Сересъ, Тимуръ Хисаръ (Димиръ Хисаръ), Карадагъ, Кьоприли (Велесъ), Монастиръ (Битоля), Филорина (Леринъ), Персепе (Преспа), Кориджѐ (Корча), Колония, Бихлище (Биглища), Наситеджъ (Населица), Серфиджѐ (Селфидже), Хурищѐ, Гьолкесрѐ (Костуръ), Джума Базаръ (Джумая), Острова (Острово), Саржгьолъ. Всички тѣзи кадълъци заедно съ своитѣ санджаци принадлежатъ къмъ Паша-санджакъ, който има 52 кадълъци.

Сега ще преминеме отъ лѣвата страна на Румелия и ще почнемъ съ градовцетѣ и мѣстата край брѣга на Бѣло море; и следъ като опишемъ областитѣ Солунъ и Морея, ще свършимъ съ описанието на Босна и на съседнитѣ гранични земи.

VIII.

Санджакъ Галиполи

Галиполи, гиздавъ градъ при пролива на Бѣло море (Хелеспонта), далечъ 5 деня пѫть отъ Цариградъ по сухо, 160 мили по море, а въ права линия 136 ½ мили. Най-дългиятъ день тукъ трае 15 ч. и 31 м., най-късиятъ 8 ч. и 31 м. Здрава крепость, превзета на 760 г. отъ хеджра (1358—59) отъ Гази Сюлейманъ паша, синъ на султанъ Орханъ, когато преминалъ за Румелия; има приятенъ климатъ и много градини съ дървета. Градътъ се смѣта като седалище на санджака на Капуданъ паша, подъ който попадатъ другитѣ крайбрѣжни градове и острови, що принадлежатъ на пашата. Кадълъцитѣ сѫ: Текиртагъ (Родосто), Хиреполи (Айроболъ), Мигалгара (Малгара), Димотика, Ипсала, Кешанъ, Еносъ, Фереджикъ (Фере), Лемносъ, Мидиллю (Митилинъ, Лесбосъ), Станкьой (Косъ), Родосъ. Край брѣга сѫ разположени:

Кючукъ-Чекмеджѐ (сиречь Малко Чекмежде, Чекмеджи-Сагиръ, Понте пикколо), 10 мили отъ Цариградъ, малъкъ градецъ край едно езеро, което се втича въ морето подъ единъ дървенъ мостъ.

Буюкъ-Чекмеджѐ (сиречь Голѣмо Чекмедже, Чекмеджи-Кебиръ, Понте гранде), 10 мили по-нататъкъ, сѫщо на брѣга на едно езеро, чийто рѫкавъ прѣсича шосето, що минава презъ тукъ и води за Одринъ и Солунъ. Сулейманъ захваналъ на 970 (1362—63) г. да строи единъ много дълъгъ каменень мостъ; но презъ неговото царуване той не е билъ доизкаранъ, и едва въ времето на султанъ Селимъ е билъ свършенъ. Джамията, банята и ханътъ, край морския брѣгъ, сѫ отъ времето на султанъ Сулейманъ.

Силиври (Селиврия, старата Σελημβρία), отвждъ Буюкъ-Чекмедже; голѣмъ градъ съ ханъ и джамии, далечъ отъ

Цариградъ единъ день усиленъ пѫть. Тукъ се раздѣля пѫтьтъ за Одринъ и Солунъ. Тозъ що води за центъра на Румелия, завива на дѣсно и за единъ день по него се стига въ Чорлу. Който иска да се държи въ лѣво, върви край морския брѣгъ и стига въ Родосджигъ (Родосто).

Родосджигъ (Родосто), единъ день пѫть отъ Силиврия, на морския брѣгъ, укрепенъ градъ и кадълъкъ. Обикновено отъ Цариградъ се дохаждa тукъ тепърва на третия день, защото между Цариградъ и Селиврия трѣбва да се пренощува една нощь. Градътъ има много хубави улици, голѣмъ кервансарай, бани и ханища. Тукъ е пристанището, гдето се изнасятъ произведенията на цѣлия околенъ край, особено отъ Одринъ. Ростемъ паша е издигналъ тукъ голѣма и пространна трапезария за бедни заедно съ единъ ханъ, гдето пѫтницитѣ се гощаватъ безплатно. Родосджигъ е далече два деня пѫть отъ Одринъ и не пълни три дни отъ Цариградъ; граничи съ Чорлу, Хиреполи (Айроболъ) и Айнаджикъ (Айнарджикъ).

Хиреполи (Хиреболи, Айроболъ) между Одринъ и и Родосто, голѣмъ градъ, 4 деня пѫть отъ Цариградъ. Тукъ сѫ оборитѣ на царскитѣ камили. Сѫседни кадълъци сѫ: Одринъ, Димиотка, Боргасъ (Люле Бургасъ) и Родосто. На 769 (1367—68) г. е билъ превзетъ отъ султанъ Мурадъ. При Родосто се отдѣля пѫтьтъ за Дарданелитѣ край морския брѣгъ, когато пъкъ главното шосе оставя последния на страна и върви къмъ Айнаджикъ (Айнарджикъ).

Авраша (Евреше или Урша-кадж-кьой), край морския брѣгъ близо до Галиполи, далечъ 4 деня пѫть отъ Цариградъ. На около сѫ разположени Галиполи, Айнаджикъ (Айнарджикъ), Мигалгара (Малгара). Подъ Галиполи, далечъ 4 деня пѫть отъ Цариградъ. Наоколо сѫ разположени Галиполи, Айнаджикъ (Айнарджикъ), Мигалгара (Малгара). Подъ Галиполи брѣгътъ, чиято равнина тукъ се нарича Аджа онасе, завива къмъ югъ и се доближава до анадолския на близко разстояние. Тукъ отъ двѣтѣ страни има 2 крепости, отъ които едната се нарича Килидбахаръ, а другата Богасхисаръ (Чанакъ кале). Отъ тукъ взиматъ позволение корабитѣ, които искатъ да излѣзатъ отъ Хелеспонта, или да влѣзатъ въ него.

Килидбахаръ (сиречь морска крепость), стара крепость на румелийския брѣгъ, още отъ времето на гърцитѣ, когато отсрѣщната въ Анадола е съградена тепърва отъ завоевателя султанъ Мохамедъ II. Понеже отъ къмъ румелийския брѣгъ течението е много силно, а на отсрѣщната страна могатъ да хвърлятъ котва дори и голѣми кораби, то обикновено тѣ спиратъ само тамъ, за да се сдобиятъ съ нуждднитѣ свидетелства. И въ двет̀ѣ крепости има голѣми топове и пълни до горе арсенали. 15 мили нататъкъ отъ тѣзи две крепости, при устието на канала, сѫ издигнати на 1069 (1658—59) г., по заляганетo на Кьоприли Мохамедъ паша, други две крепости. Едната страна на всѣки четвероѫгълникъ на тѣзи крепости има 180 лакти, и тѣ сѫ били доизкарани едва на 1071 (1660—61) г. съ огроменъ трудъ и разноски. Понеже почвата отъ къмъ румелийска страна е твърде камениста, основитѣ на крепостьта сѫ издигнати върху естествени скали; обаче отъ къмъ анадолска страна е трѣбвало преди всичко да се изпълни значителна часть отъ морето, та лесно товѣкъ може да си състави понятие за труда, който е билъ положенъ при постройката. Крепостьта на румелийска страна, която се издига задъ Килидбахаръ, се нарича Седдбахаръ (Седилъ Бахаръ, сиречь морски язъ), другата Хисаръ Султани (Кале Султание). Всѣка отъ тѣхъ има нѣколко бани, джамии и казарми за гарнизона, който се състои отъ 4—500 топчии и джебеджии.

Айнаджикъ (Айнарджикъ), на пѫтя отъ Цариградъ за Солунъ, единъ день пѫть отъ Родосто; има една джамия, баня и малка чаршия. Пири паша е съградилъ тукъ трапезария за бедни. Околни кадълъци сѫ: Родосто, Мигалгара (Малгара), Хирeполи (Айроболъ).

Мигалгара (Малгара), половинъ день пѫть по-нататъкъ отъ Айнаджикъ (Айнарджикъ) на Солунския пѫть; централенъ градъ и кадълъкъ, превзетъ на 760 (1358—59) г., следъ паданeто на Галиполи, отъ Хаджи Илбеги; сега нѣма никакви стени. Пѫтьтъ отъ Цариградъ до тукъ се взима за 4 деня. Разстоянието е 88$^1/_2$ мили. Най-дългиятъ день тукъ е 15 часа и 4$^1/_2$ минути, най кѫсиятъ 8 ч. 14$^1/_2$ м. Тукъ има нѣколко джамии и бани; има и безподобенъ медъ. Синанъ паша, който е умрѣлъ тукъ на 1400 г., издигналъ единъ хубавъ кервансарай; понеже Ипсала е доста далече отъ тукъ, по срѣдата се намира чифликътъ на Ахмедъ паша, гдето има нѣколко хана.

Ипсала, градъ безъ стени, 5 деня пѫть отъ Цариградъ, близо до морския брѣгъ въ една пространна равнина, съ джамии, бани и градини. Името било ужъ осакатено отъ Илксала (сиречь първата молитва), защото Гази Сулейманъ паша, когато преминалъ въ Румелия съ ислямскитѣ пълчища, тукъ ужъ направилъ първата си молитва. Хосревъ Киая е издигналъ тукъ покритъ съ олово пространенъ кервансарай и трапезария за бедни. Марица тече между Ипсала и Фереджикъ, и следъ туй се влива въ морето не далече отъ пѫтя. Тя се нарича тукъ обикновено Ипсалска рѣка и се минава съ лодки, за която цель има винаги по нѣколко да чакатъ. Между до сега споменатитѣ кадълъци и Одринъ се намиратъ и кадълъцитѣ Джисъръ Еркенѐ, Димотика и Кешанъ.

Димотика (Демотика, Димитока), едвамъ единъ день пѫть, по точно 7 часа на югъ отъ Одринъ, на брѣга на рѣката Къзълнехъръ (сиречь червена рѣка), която извира отъ планинитѣ при Ески Баба и при Димотиха се слива съ Марица. Хаджи Илбеги, единъ отъ емиритѣ на султанъ Мурадъ победителя, превзелъ Димотика на 762 (1360—61) г. Този султанъ избралъ града за своя столица и издигналъ въ него единъ хубавъ сарай, който и до сега се е запазилъ. Крепостьта се издига върху единъ кѫжелообразенъ хълмъ, и въ срѣдата е сараятъ. Градътъ е построенъ при политѣ на този хълмъ. Отъ рѣката е прокарана изкуствено вода въ една голѣма, построена въ крепостьта щерна, въ която отъ стенитѣ се слиза още около сто стѫпала. Тукъ има една джамия, 3 медресета и 2 бани, отъ които едната е построена отъ Уруджъ паша. Тя се нарича шъпни-баня, защото въ нея се намира единъ сводъ, на единия край на който ако полека се пошъпне нѣщо, предава се казаното и се схваща отъ ухото, поставено на другия край. Друга баня има отъ Феридунбегъ. Най-прочути издѣлия на този градъ сѫ хубавитѣ и елегантни глинени сѫдове. Пѫтьтъ отъ Цариградъ до тукъ се взима за 5 деня.

Рѣката „Къзълнехъръ“ безъ съмнение е днешната Къзълдели. Въ цитираната карта на Weiland Димотика е поставена погрѣшно на р. Марица южно отъ Джисъръ Еркене. При Димотика се влива отъ лѣво въ Марица единъ малъкъ потокъ, отбелязанъ съ името „Kisilsche“.

Джисъръ Еркене́ (Узунъ Кюпри), на пѫть отъ Галиполи за Одринъ, градъ съграденъ въ времето на ислямското владичество, далечъ 5 деня пѫть отъ Цариградъ. Рѣката Еркене́, която иде отъ планинитѣ при Боргасъ (Люле-Бургасъ), минава отъ тукъ подъ единъ мостъ и се слива съ Марица. Околни градове сѫ Одринъ, Баба (Баба Ески), Мигалгара (Малгара). Преди превземането на Цариградъ, когато не е имало други пѫтища за Румелия, освенъ този презъ Одринъ, и понеже рѣчата Еркене́ не е била въ всѣко време проходима, султанъ Мурадъ II. издигналъ на 714 (1314—15) г. на туй мѣсто голѣмъ камененъ мостъ, и на двата му края основалъ 2 града, отъ които единиятъ получилъ името Джисъръ Еркене́ (сиречь моста на Еркене́), другиятъ Бабаларъ. Принадлежащитѣ къмъ него сгради: джамия, трапезария за бедни и баня, сѫ били свършени на 847 (1443—44) г. Мостътъ, както и горе споменатиятъ при Буюкъ Чекмедже, е забележителенъ поради своята дължина и здравина, и всички пѫтници сѫ на мнение, че въ цѣлъ свѣтъ нѣма подобенъ. Понеже старата дървена стрѣха на джамията захванала да пропада, султанъ Османъ я подновилъ на 1030 (1620—21) г.

Споредъ описанието на Хаджи Калфа Джисъръ Еркене́ не може да бжде друго освенъ днешниятъ Узунъ Кюпри на лѣвия брѣгъ на р. Еркене́. Това се потвърждава и отъ цититраната вече карта на Weiland гдето на мѣстото на днешния Узунъ Кюпри е отбелѣзано Dschisi Erkene. На картата на Австр. воененъ геогр. институтъ 1 : 300.000 сж отбелязани и двете имена. Отъ имената на двата града, издигнати на двата края на моста, въ картитѣ не намираме следи. До дѣсния брѣгъ на Еркене срещу Узунъ Кюпри днесъ намираме селото Аялътъ (Яалатъ).

Кешанъ, на пжтя отъ Цариградъ за Солунъ, между Мигалгара (Малгара) и Ипсала, кадълъкъ, чийто главенъ градъ се нарича Рускьой. Пжтьтъ се взима за 5 деня. Отъ тукъ се минава презъ Марица и за единъ день се стига въ Фереджикъ (Фере).

Въ картитѣ днесъ не намираме гр. Рускьой. Да не е днешното Казаккьой? На картата на Weiland на западъ отъ „Мигалагара“ (Малгара) е отбелязанъ „Distrikt Keschan“ съ селище „Ruskoi“, на мѣстото на днешния гр. Кешанъ.

Фереджикъ (Ферджикъ, Фере) на главното шосе, малъкъ градецъ, превзетъ на 774 (1372—73) г. отъ Лала Шахинъ паша, 6 деня пжть отъ Цариградъ, 3 отъ Одринъ, съ една джамия, една баня и малка чаршия. Близо до морето има два топли извора, които Даудъ паша покрилъ съ кубета. Ханътъ близо до топлитѣ извори е съграденъ отъ Орносбегъ. Цѣли кервани посещаватъ тѣзи топли извори, въ чието съседство се намира силно миризлива и разслабителна изворна вода, отъ която болнитѣ пиятъ, и свръхъ туй правятъ още и пѣсъчни бани. Върху единъ близъкъ хълмъ се намира килията на единъ набоженъ човѣкъ, нариченъ Нефсъ Баба, гдето ходятъ на поклонение. Тя е била издигната на 1010 (1601—02) г. отъ Етмекджи Огли Ахмедъ паша. Околни кадълъци сж: Ипсала, Мегри (Макри), Димотика, Мегри (Макри) е само единъ день пжть далече.

Подъ формата Feredschik е отбелязанъ и въ картата на Weiland.

Еносъ (Иносъ), голѣмъ градецъ между Ипсала и Фереджикъ (Фере), на единъ низъкъ носъ близо до устието на Марица. Отъ Цариградъ до тукъ трѣбватъ 6 деня. Срещу Еносъ на едно разстояние отъ 25 мили се намира островътъ Самотракъ (Семендрекъ, Самотраки). Понеже брѣгътъ край Еносъ има много низки мѣста, той се посещава обикновено отъ малки кораби. Тукъ се спущатъ въ морето два носа: на единия се намира Еносъ, на другиятъ

Тусла. Между двата се простира познатото подъ името Бори Корфуси (Гала) езеро, богато съ риба, въ чието устие сж устроени много талями (таляни). Тукъ се ловятъ често егули (змиорки).

Въ атласа на Hellert отъ 1838 г. Тусла стои на мѣстото на днешния Дедеагачъ. Езерото Бори Корфуси ще да е днешното езеро Гала (Яла гьолъ).

Мегри (Макри), оттатъкъ устието на Марица, край морския брѣгъ, 7 деня пжть отъ Цариградъ, има една джамия и два малки кервансараи. Пжтьтъ за Солунъ тукъ се раздѣля на две. Коларскиятъ пжть минава презъ Мегри (Макри), пжтьтъ за конници и пешаци продължава въ планината презъ Гьогерджинликъ и Шапджиларъ (Шапчи-хане), следъ това и двата пакъ се съединяватъ при Комулджина (Гюмюрджина), която е далечъ единъ день пжть отъ Мегри (Макри).

Подъ това име го намираме въ картата на Weiland. Гьогерджинликъ днеска не се срѣща на картитѣ, а Шапджиларъ, безъ съмнение е днешното Шапчи-Хане. Село Гьогерджинликъ се срѣща у Хаджи Калфа и на Дунава, при Д. Милановецъ, което сжщо така е изчезнало.

Комулджина (Кемулджина, Гюмюрджина), на пжтя за Солунъ, голѣмъ градецъ, 8 деня пжть отъ Цариградъ. Орносбегъ, единъ отъ емиритѣ на султанъ Мурадъ Победителя, го е превзелъ на 763 (1361—62) г., и съградилъ тукъ трапезария за бедни и кервансарай. Градецътъ има нѣколко джамии, бани и една чаршия. Въ крепостьта живѣятъ евреи. Най-близки кадълъци сж: Карасу Йениджеси (Енидже), Тагарди и Мегри (Макри) Морскиятъ брѣгъ е малко далече отъ тукъ.

Подъ формата Komuldsina е отбелязано въ картата на Weiland.

Тагарди, на сжщата линия съ Комулджина (Гюмюрджина) и Карасуйениджеси (Енидже), отъ дѣсно на пжтя за Солунъ. Пжтьтъ отъ Цариградъ до тукъ е 8 деня. Найблизки сж: Хавасахи, Комулджина (Гюмюрджина) и Узунджа-ова (Узунджово).

Такова селище не се срѣща въ днешнитѣ карти. Въ цитираната карта на Weiland е поставено на северъ отъ Гюмюрджина. Така и въ картата J. J. Hellert. Сжщо така не намѣрихъ и Хавасахи.

Иениджеи Карасу (Карасу Йениджеси, сиречь новата сграда на черната вода, Енидже), малъкъ градъ съ нѣколко джамии и бани; една чаршия и единъ голѣмъ ханъ. Той е разположенъ единъ день пжть по-нататъкъ отъ Комулджина (Гюмюрджина), заобиколенъ отъ кадълъцитѣ

Чайлаикъ и Комулджина (Гюмюрджина). За да се отиде въ Кавала, минава се рѣката Карасу (Места). Последната тъй приижда зимно и пролѣтно време, че е невъзможно да се прегази съ конь. За туй надъ нея е издигнатъ дървенъ мостъ, подъ който минаватъ и малки ладии. Планината Карасу се простира на западъ отъ града съ сѫщото име и по-голѣмата часть отъ добитъка отъ околнитѣ краища се изкарва тукъ на паша лѣтно време.

Чайлаикъ (Чаглаикъ), на пѫтя за Солунъ, далече 9 деня отъ Цариградъ. Селата които принадлежатъ къмъ него сѫ раздѣлени отъ току-що споменатия кадълъкъ. Рѣката Карасу (Места) пои този окрѫгъ.

Това селище намираме въ цитираната карта на Weiland отъ 1826 подъ формата Czailaik на северо-западо отъ Енидже, въ картата на Hellert, па и въ Австрийската генералщабна карта 1 : 300.000 на югозападъ отъ Ксанти подъ формата Чалаикъ.

Кавала край морския брѣгъ, срещу островъ Ташусъ (Тасосъ), отдалеченъ 7 мили, крепость и кадълъкъ съ рудници наблизо. Отъ Цариградъ се дохажда за 9 деня. Наоколо се намиратъ Берекетли, Чайлаикъ, Карасу (Места), превзети на 777 г. отъ хеджра (1375—76) отъ Лала Шахинъ. Крепостьта нѣма на себе равна. Околнитѣ стръмни и почти непристѫпни планини се спущатъ чакъ до морето. Самата крепость е разположена върху единъ осамотенъ кѫжелъ като едно соколово гнѣздо. Вода се докарва отъ близката планина чрезъ водопроводъ, защитенъ съ особна стена. Самиятъ градъ лежи край морето и има 2 врати. Пазарътъ се намира вѫтре въ града, ханищата обаче сѫ вънъ отъ него при пристанището. Следъ като се мине край гореспоменатия гр. Мегри (Макри) дохожда се на брѣга при планината Марлия и при пристанището Керемида, гдето обаче влизатъ, поради неговата плиткость, само малки кораби. Тъй като Кавала е билъ свърталище на морски разбойници, султанъ Селимъ издигналъ споменатата крепость. Отъ тукъ за 1 день се отива за Орфанъ

Подъ планина Марлия Хаджи Калфа навѣрно мисли малката планина при Марония на западъ отъ Макри, а пристанището Керемида е днешното пристанище Керемитликъ въ залива Каламути, на югозападъ отъ Кавала.

Орфанъ (Орфано), малъкъ градецъ съ джамия и баня, между Сидрекаиси и Дирама (Драма), два деня пѫть отъ Солунъ. Стариятъ Орфанъ е лежалъ нѣкогашъ 3 фарсангли (15 километра) по-надолу къмъ западъ, гдето Орфанъ се влива въ морето. Рѣката Орфанъ се образува отъ водитѣ по планинитѣ около София или Кюстендилскитѣ полета, прибира много малки потоци отъ планинитѣ при Остромджа (Струмица), тече отначало къмъ изтокъ, следъ туй къмъ югъ и западъ, а после пакъ къмъ изтокъ, минава край Тимурхисаръ (Демиръ-Хисаръ) и Сирусъ (Сѣръ) и се влива близо до Срфанъ въ морето. Тя е дълбока рѣка, която подъ Остромджа не може вече да се минава. Солунскиятъ пжть пресича тази рѣка, която пжтницитѣ преминаватъ съ малки ладии.

Не трѣбва нито да се споменува, че тукъ е дума за Струма (Нов.).

Берекетли, на пжтя отъ Цариградъ за Сѣръ, далечъ 9 деня пжть. Минава се презъ Карасу (Места). Намира се на сжщата линия съ Кавала. Най-близо сж Дирама (Драма) и Пираущa (Правища).

Днесъ село на северо-западъ отъ Кавала, на източния брѣгъ на Правишкото блато.

Пираущa (Правища), близо до Солунския пжть при политѣ на планина. Малъкъ градецъ, 10 деня отъ Цариградъ, заобиколенъ отъ Кавала, Дирама (Драма), Зихна и Орфанъ.

Дирама (Драма) близо до Сирусъ (Сѣръ), на 775 г. отъ хеджра (1373—74) превзетъ отъ Лала Шахинъ паша, 10 деня отъ Цариградъ. Най-близо се намиратъ Неврекубъ (Неврокопъ), Зихна, Берекетли и Сирусъ (Сѣръ). Приятенъ градъ, разположенъ въ една равнина. Тукъ има голѣмъ басейнъ за вода и цѣлиятъ градъ е снабденъ съ вода. Тукъ се работятъ хубави платна за палатки, а къмъ югъ и изтокъ става прекрасенъ оризъ.

Зихна (Зъхна) на пжтя отъ Цариградъ за Сѣръ, 10 деня пжть далечъ. Наоколо се намиратъ Сирусъ (Сѣръ), Драма, Пираущa (Правища).

Днесъ Зъхна е покрайнина, чийто центъръ е паланката Зеляхово.

Неврекубъ (Неврокопъ) между Драма, Раслукъ (Разлогъ), Менликъ (Мелникъ), далече 12 деня отъ Цариградъ. Голѣмата планина Беридѐ, въ този кадълъкъ, е богата съ желѣзни рудници.

Подъ планината Бериде трѣбва да се разбира безъ съмнение Пиринъ планина.

Раслукъ (Разлогъ) между Неврекубъ (Неврокопъ), Дупинджа (Дупница) и Менликъ (Мелникъ), далечъ 13 деня отъ Цариградъ.

Сирусъ (ココ Сересъ, Сѣръ), северозападно отъ Солунъ, въ равнина, при политѣ на една планина. Далече е отъ Цариградъ въ права линия 300 мили и половина, които се взиматъ за 12 дни. До Солунъ има 2 деня пжть. Най-дългиятъ день има

15 часа. Топлата баня се намира североизточно, далече единъ день пѫть, не е много гореща и е покрита съ каменно кубе. Крепостьта е била превзета отъ Лала Шахинъ на 784 (1382—83) г. Още се виждатъ следитѣ на една стена, която е вървѣла отъ крепостьта до политѣ на хълма. Тукъ се простира града Сѣръ на едно разстояние приблизително 3 мили. Той има 10 джамии, 7—8 бани, хубави ханища, единъ безистенъ, кухни за бедни и много гиздави градини. Тукъ се развъждатъ съ голѣма грижа тиквитѣ, отъ които правятъ красиви шишета за вода. Прочутитѣ по цѣла Арабия и Персия пешкири, пещемали и други бански потрѣби сѫ издѣлия на този градъ; тѣ се работятъ отъ християнскитѣ жени. Въ нѣкои книги този градъ се нарича градъ на мѫдрецитѣ, и наистина и до днесъ неговитѣ жители се отличаватъ съ своето остроумие. Нивята къмъ югъ раждатъ прекрасенъ оризъ. Водата въ града се вкарва чрезъ канали. Между края на развалената стена и началото на града се намира изворътъ Кочису̀, обграденъ съ хубава каменна чешма.

Хисарарди се нарича хубавата разходка задъ крепостьта. Лѣтно време въздухътъ въ Сѣръ е нездравъ, та жителитѣ прекарватъ това време въ близката планина, обрасла съ борове и богата съ извори. Тамъ има и две джамии, бани и доста търговски дукяни. На южната страна на тази планина, върху една голѣма скала, наречена Аюкйоси, се издига кула, отъ която се виждатъ околнитѣ мѣста 5 деня далечъ. На западната страна се намира друга забележителна скала съ два върха, която има форма на вилица, наричана Кердеккйоси. Между двата върха зѣе скалиста пропасть 100 лакти дълбока и лакътъ и половина широка. Овчари прескачатъ често тази пропасть, но съ опасность. Освенъ споменатитѣ има и други хубави разходки около Сѣръ.

Rumelien und Bosna

Von Mustafa Ben Abdalla Chadschi Kalfa

Dieser Aufsatz stellt die bulgarische Übersetzung des ersten Teils des Werkes „Rumeli und Bosna geographisch beschrieben von Mustafa ben Abdalla Hadschi Chalfa. Aus dem türkischen übersetzt von Joseph von Hammer. Wien, Verlag des Kunst- und Industrie-Comptoirs, 1812".

Diese für die Geschichte und Geographie der Balkanhalbinsel wichtige Quelle wurde überhaupt zum ersten Male ganz in eine balkanische Sprache übersetzt. Im Türkischen war sie, soweit bekannt ist, nur handschriftlich vorhanden. Von der Hammerschen Übersetzung sind später auszugsweise Übersetzungen ins Bulgarische und Serbische angefertigt worden. Vorliegende vollständige bulgarische Übersetzung ist mit einer Reihe von Erklärungen und Anmerkungen des Übersetzers Stojan Argirov versehen.

МАЛКИ ПРИНОСИ

Градове по черноморското крайбрѣжие върху една антична карта

отъ

Т. Д. Герасимовъ

При разкопаването на античния градъ Дура-Еуропосъ на рѣка Ефратъ, сѫ били намѣрени въ една отъ кулитѣ на градската стена множество кожи отъ войнишки щитове[1]). Върху една отъ тия кожи се намира изобразена съ бои карта на западното крайбрѣжие на Черно море[2]). Тая карта, ако и да е въ много фрагментаренъ видъ, представя важенъ картографски документъ, тъй като е най-старата оригинална карта на нашия черноморски брѣгъ, достигнала до днешни дни. Споредъ проучванията на проф. Cumont тя датира отъ III. вѣкъ следъ Христа[3]). Кожата, върху която е нарисувана картата, е покривала лицевата страна на параденъ войнишки щитъ отъ дърво. Сега запазената часть отъ кожата съ картата е дълга 45 см. и широка 18 см. Върху фрагмента личи по-голѣмия дѣлъ отъ изображението на морската повърхность, до като отъ сушата съ селищата и рѣкитѣ, за съжаление е останала само малка часть. Черно море е било представено като овално пространство безъ каквито и да е разчленения на брѣговата му линия. Морската повърхность е означена съ синя боя, а сушата съ червена. Морето е разграничено отъ брѣгътъ съ една бѣла черта.

Художникътъ е оживилъ повърхностьта на изобразеното море съ два голѣми кораби разположени симетрично единъ срещу другъ. Подъ тѣхъ е имало и лодки съ гребци. Сега върху запазения фрагментъ подъ кораба въ дѣсно се вижда черниятъ силуетъ на една лодка съ четири гребци. Подъ нея е имало изобразена още една, отъ която сѫ запазени само две глави на гребци.

---

[1]) Дура-Еуропосъ е била една отъ граничнитѣ колонии издигнати въ края на IV в. пр. Хр. по долината на Ефратъ, съ цель да пазятъ земитѣ отъ номадитѣ на пустинята.

[2]) Картата заедно съ други находки, намѣрени при разкопкитѣ, е публикувана отъ Fr. Cumont, Fouilles de Doura-Europos, 1926, стр. 323, таб. CIX.

[3]) Тъй наречената Пойтингерова карта, кѫдето сѫ означени градоветѣ въ Мизия, Тракия и по Черноморското крайбрѣжие е късенъ преписъ отъ загубенъ сега оригиналъ.

Вливащитѣ се въ Черно море рѣки сѫ означени съ сини ивици достигащи до морето.

Имената на селищата и рѣкитѣ сѫ изписани съ грѫцки букви. Следъ всѣко име сѫ дадени съ букви разстоянията, въ римски мили, между съответния градъ и предидущия.

Върху нашата рисунка ние сме възпроизвели само дѣсната половина на кожата съ картата, върху която изображението е доста ясно и тукъ се намира и запазената часть отъ западния брѣгъ съ имената на селищата и рѣкитѣ.

Корабътъ, който тукъ личи добре, е представенъ съ висока мачта и вѫжища за опъване на платната. На предната му часть се вижда единъ предметъ като кормило.

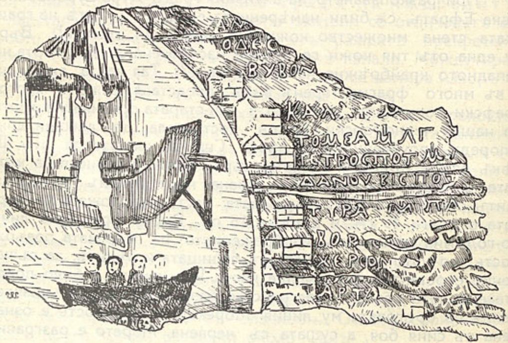

Обр. 1. Часть отъ крайбрѣжието на Черно море означено на старата карта отъ Дура-Еуропосъ.
Fig. 1. Une partie du littoral de la Mer Noir, indiquée sur l'ancienne carte de Doura-Europos.

Предъ всѣко име на градъ е нарисувана по една каменна кѫщица съ двусклоненъ покривъ. Съ тия сгради художникътъ е означилъ постройкитѣ (mansio), гдето е нощувала пощата и пѫтницитѣ, следъ еднодневенъ ходъ.

Върху запазения откѫслекъ отъ картата намираме имената на градове и на рѣки намиращи се на северъ отъ Стара-планина (Хемусъ). Тукъ на тая карта тѣ започватъ отъ горе на долу; северъ е представенъ доле, а югъ — горе.

Най-отгоре личатъ две букви Α и Ν. Тѣ сѫ остатъкъ отъ името на рѣката Πανυσός, която е означена съ синя черта достигаща до морето. Панисосъ е античното име на рѣка Камчия, която се влива въ Черно море на югъ отъ градъ Варна.

Подъ рѣка Панисосъ се чете началото на името на градъ Одесосъ ('Οδησσός) — днешниятъ градъ Варна. Втората половина на името на града, заедно съ числото на милитѣ е загубено.

Следъ Одесосъ би трѣбвало да стои името на гр. Дионисополъ (днешниятъ Балчикъ), който е билъ най-близката станция на крайбрѣжния римски пжть къмъ северъ. Изглежда, че по недоглеждане художникътъ, който е рисувалъ картата, го е пропусналъ.

Подъ името Одесосъ и малко въ дѣсно стои името Βυβόνα. Тукъ погрѣшно е изписано името на малкото пристанище Бизоне (Βυζώνη). Старитѣ автори съобщаватъ, че това градче е било разрушено още преди Рождество Христово отъ силно земетресение и потънало въ морето. Името му въ картата, която е отъ къмъ III вѣкъ следъ Христа, показва, че Бизоне е сжществувалъ дълго време и следъ Христа. Трѣбва, възъ основа на тоя фактъ да се приеме, че само една часть отъ града е била разрушена и потънала подъ морската повръхность.

Подиръ Бизоне следва името на градъ Калатисъ — Κάλ[λ]ατ[ις] μί [λια]... Числото на милитѣ е загубено. То трѣбва да е било 36. Развалинитѣ на античния градъ Калатисъ се намиратъ при днешния градъ Мангалия.

По-нататъкъ следва градъ Томи—Τομέα μί[λια] λγ'. Разстоянието между Калатисъ и Томи е 34 римски мили.

Подъ името на градъ Томи се чете: "Ι[σ]τρος ποτ(αμὸς) μ . . . т. е. рѣка Истросъ (Дунавъ). Подъ това име художникътъ е нарисувалъ и една синя черта - рѣката. Би се помислило, че съ горното име и съ синята черта е означена рѣката Дунавъ. Тя обаче е представена по-долу. На първъ погледъ е необяснимо защо рисувачътъ на картата е представилъ рѣката Дунавъ два пжти, съ дветѣ й имена. Трѣбва да се приеме, че тукъ се отнася до нѣкакво недоразумение.

Издательтъ на картата Fr. Cumont пише, че художникътъ, е използувалъ по-стара карта, гдето името на съседния на Томи градъ Истросъ е било написано "Ιστρος πό[λις], т. е. градъ Истросъ (за отличие отъ името на р. Дунавъ "Ιστρος), взелъ πο за съкращение на ποταμός и така го е написалъ на картата върху щита, като направилъ и съответната рисунка за рѣка.

Разстоянието между Томи и гр. Истросъ е означено съ 40 мили = μ м.

Съ името на Истросъ се свършватъ градоветѣ и рѣкитѣ по нашия Черноморски брѣгъ.

Върху загубената часть отъ картата сж се намирали въ последователенъ редъ имената на градоветѣ по черноморския брѣгъ на югъ отъ Стара-планина. Това сж Месемврия, Анхиало и Аполония.

Подъ "Ιστρος ποταμὸς стои Δάνουβις ποτ[αμός] — другото старо име на р. Дунавъ, отъ което произхожда сегашното й име.

Подъ рѣка Дунавъ следватъ имената на градове по северното и източното крайбрѣжие на Черно море.

Веднага следъ Дунава е поставено името на гр. Тира (при днешния Акерманъ) — Τύρα μί[λια] πδ. Числото на милитѣ е 84.

Подиръ Тира следва Βορ[υ]ς[θέν]ης, име на гр. Олбия, който е лежалъ на рѣка Днепъръ.

По-долу се намира гр. Херсонесъ — Χερ[σ]όν[ησος]. Херсонесъ е билъ въ старо време главенъ градъ на Кримския полуостровъ. Тукъ е стояла часть отъ мизийската римска флота.

Подъ Херсонесъ се вижда първата половина на името на гр. Трапезундъ — Τραπ(εζοῦς) и най-после това на града Артаксата — 'Αρτα[ξάτα] — метрополията на стара Армения.

Надоле сж следвали имената на още селища, но тукъ кожата е много развалена и сега едвамъ се забелязватъ незначителни следи отъ отдѣлни букви.

По всичко личи, че рисувачътъ на картата е ималъ за образецъ една официална карта на римската империя, върху която сж били означени военнитѣ пжтища и градоветѣ лежащи край тѣхъ.

Какво е било практическото предназначение на тая карта не може за сега да се каже нищо положително. Fr. Cumont мисли, че собственикътъ на щита, който е билъ войникъ отъ гарнизона въ Дура-Еуропосъ, е накаралъ да изобразятъ върху лицето на щита за споменъ мѣстата и градоветѣ, които той е посетилъ презъ време на нѣкой дългъ походъ къмъ далечния северъ.

Ако и въ фрагментарно състояние, картата се явява като ценен паметникъ за историята на античната картография и за миналото на нѣкои наши черноморски градове.

Villes sur le littoral de la Mer Noir indiquées sur une carte ancienne

Par Th. D. Guérassimov

Aux fouilles de la ville ancienne de Doura-Europos sur l'Euphrate on a trouvé plusieurs cuirs qui recouvraient des bucliers antiques. Sur l'un d'eux est représentée une partie de la Mer Noir et de son littoral. Cette carte est publiée par F. Cumont dans „Fouilles de Doura Europos", 1926 pl. CIX.

On la voit dessinée à la figure № 1.

Dans notre article on indique les villes et les rivières qui sont marqueés sur la carte. Son importance pour la cartographie antique de la partie ouest de la Mer Noir est très grande car c'est la carte la plus ancienne de ces terres (III-^{e} s.). On tire quelques conclusions intéressantes pour l'histoire des villes anciennes mentionnées.

ВЕСТИ

† СТОЮ Н. ШИШКОВЪ

На 25 декемврий 1937 г. въ гр. Пловдивъ се помина Ст. Н. Шишковъ, добре известниятъ познавачъ на Родопитѣ, роденъ на 27 юлий 1865 г. въ китното срѣднородопско село Устово, Смолянска околия.

Презъ 60-тѣ години на миналото столѣтие Устово се е славило въ тоя край като пазарно и търговско срѣдище, на пѫтя между Пловдивъ и Бѣломорието. Жителитѣ му се радвали на добро благосъстояние. Шишковъ, обаче, произхожда отъ по-бѣдно бакалско семейство, съ скромни материални източници и самъ е билъ принуденъ да помага въ дюкяна на баща си, да се занимава дори, още невръстно дете, и съ кираджийство. Израстналъ въ трудъ и грижи, благодарение на родителитѣ си, той се е възползувалъ отъ духовното богатство на родното си мѣсто презъ онова време, като е посещавалъ добре обзаведеното училище, въ което сѫ преподавали видни учители.

Шишковъ е следвалъ и завършилъ мѣстното училище — и само него! И ние сега, като разглеждаме голѣмото културно дѣло на Ст. Н. Шишкова, съ пълно право се удивляваме отъ неговитѣ постижения. Мѫчно можемъ да опредѣлимъ, като имаме предвидъ тогавашнитѣ училища въ Турско, дали Шишковъ е завършилъ само първоначално училище, или и нѣкой класъ! Но благодарение на природнитѣ си дарби, на трудолюбието и на всестраннитѣ си научни интереси, а сѫщо така и на връзкитѣ си съ просвѣтени учители и народоведи, Шишковъ се издига надъ нивото на обикновенитѣ просвѣтени люде. Нѣговитѣ интереси го влѣкатъ преди всичко къмъ всестранното изучване на народния битъ и то първомъ въ родното му село, а после и въ цѣлата Родопска областъ. И понеже още отъ малъкъ се е отдалъ на учителствуване изъ тоя край, той успѣва да събере огромно богатство, като черпи дълбоко и изобилно изъ неизучената и не добре известна до тогава народна съкровищница. Едва 14 годишенъ (1879 г.), той вече се уславя учитель въ родното си село. Следъ това обхожда други селища въ Срѣднитѣ Родопи, особено се спира въ Орѣхово и Чепеларе, връща се въ Устово на нѣколко пѫти и накрай завършва учителското си поприще въ Пловдивъ. Учителствуването въ срѣднородопскитѣ селища му е дало възможность всестранно да се запознае съ бита на народа ни, съ миналото и настоящето на селищата, да обогати познанията си и да се създаде и кали като вещъ фолклористъ и етнографъ. Въ последнитѣ години отъ своя животъ Ст. Н. Шишковъ се опита да ни даде и нѣкои общи исторически съчинения, върху Родопитѣ и Тракия, но и въ тѣхъ личатъ стремежитѣ и призванието на фолклориста и народоведа.

Като фолклористъ и народоведъ Шишковъ има предшественици, има и съвременици. Трѣбва да признаемъ, обаче, че той е между челницитѣ, защото е всестраненъ и методиченъ въ всичкитѣ си трудове. Той е много подробенъ при описване на веществената и духовна култура на народа ни. Фолклористичната дейность на Шишкова засѣга всички дѣлове на народното духовно творчество. Шишковъ самъ е записалъ повече отъ 300 пѣсни, надъ 40 различни мотиви на приказки, около

900 пословици, поговорки, гатанки и пр. Отъ особенъ наученъ интересъ сѫ неговитѣ битови монографии или статии, които засѣгатъ всестранния животъ на родопското българско население, православно и мохамеданско (помаци). Шишковъ бѣ най-добрия познавачъ на българомохамеданския въпросъ у насъ.

Много сѫ събранитѣ материали отъ Ст. Н. Шишковъ, както и научнитѣ му статии и по-обемисти трудове, та тукъ не бихме могли да ги изброимъ. Той самъ редактира списанията: „Родопски старини", „Славиеви гори" и „Родопски напредъкъ", богати съ фолклоренъ, етнографски, езиковъ, исторически и географски материалъ. А по-важни отъ съчиненията му сѫ: Устово, описание на родното му село, Пловдивъ, 1885 г.; Животътъ на българитѣ въ Срѣднитѣ Родопи, Пловдивъ 1886 г.; Портретъ на грѫцкото духовенство, Пловдивъ 1887 г.; Поминъкътъ въ Родопитѣ, Пловдивъ 1899 г.; Изъ Бѣломорската равнина, пѫтни бележки и впечатления, Пловдивъ 1907 г.; Тракия преди и следъ Европейската война, издирвания и документи, Пловдивъ 1922 г.; Пловдивъ въ своето минало и настояще, Пловдивъ 1927 г.; Бѣломорска Тракия въ Освободителната война презъ 1877/78 г., Пловдивъ 1929 г.; Помацитѣ въ тритѣ български области, Пловдивъ 1936 г. Нѣколко ценни монографии отъ Ст. Н. Шишковъ сѫ печатани въ разни периодични издания: Овцевъдството въ Тракийската областъ (въ Сборника Тракия, 1933 г.), Следи отъ християнството у родопскитѣ помаци (въ Юбилейния сборникъ за митрополитъ Максимъ) и пр. А по-голѣмата часть отъ фолклорнитѣ материали, събрани отъ Ст. Н. Шишковъ, сѫ печатани въ Сборника за народни умотворения и книжнина.

Особено ценни за насъ, отъ поселищно-географска гледна точка, сѫ статиитѣ или трудоветѣ на Ст. Н. Шишкова, които засѣгатъ поселищнитѣ отношения у насъ или описватъ сегашни и стари селища. Въ тая область Шишковъ ни е далъ твърде ценни приноси. Още първиятъ му печатенъ трудъ Устово, толкова рано написанъ (1885 г.), съдържа разнообразенъ материалъ и правилно схващане за всестранно описание на нашитѣ селища. Много сведения Шишковъ ни е далъ за сегашни и изчезнали селища въ книгата си Изъ Бѣломорската равнина. Тукъ той пръвъ ни съобщи, че българомохамеданското население около гр. Ксанти (Скеча), нарича тоя градъ Цàрево. Погоре споменахъ обемистия трудъ на Шишковъ за гр. Пловдивъ. Множество по-малки монографии Шишковъ ни е далъ въ издаванитѣ отъ него списания: за с. Голѣмъ-Дервентъ — Софлийско, за с. Ковачевци — Неврокопско, за с. Доганъ-хисаръ — Дедеагачко и пр.

Голѣмитѣ заслуги на Ст. Н. Шишкова къмъ българската етнография, къмъ фолклора, поселищнитѣ проучвания и историята на нашия народъ, тепърва ще бѫдатъ оценявани. Трѣбва да признаемъ, обаче, че и приживе неговото дѣло бѣ достойно признато и той завърши земния си животъ при всеобщо уважение отъ страна на просвѣтенитѣ и научни срѣди у насъ.

А. Сп. Разбойниковъ

КНИЖОВНИ ОЦЕНКИ

Еленски сборникъ. Издава Еленското просвѣтително дружество въ София. — Книга I. Описание на гр. Елена и Еленско. Съ 54 снимки въ текста, една географска скица и единъ геологически профилъ. София 1931, с. с. XXIV+326, ц. 100 лв. — Книга II. Обществено-исторически, културно-просвѣтни и животописни очерки. София 1938, с. с. XVI+352, ц. 100 лв.

Въ последнитѣ години се появиха доста сборници, посветени на миналото на български градове. Тѣ сѫ важни не само за мѣстната история, но сѫщо тъй и за общата политическа, културна и стопанска история на нашитѣ земи. Ето защо тия издания трѣбва да бѫдатъ насърдчавани и подпомагани морално и материално, като се положатъ, между другото, старания да бѫдатъ издигнати на по-голѣма научна висота. Желателно е въ тѣхната уредба да участвуватъ подготвени въ научно отношение работници, защото, колкото и ценни да сѫ приноситѣ на мѣстни любители, все пакъ твърде рѣдко сѫ критично написани.

Похваленъ е починътъ на Еленското просвѣтително дружество въ София да издаде особенъ Еленски сборникъ въ две обемисти книги. Градътъ Елена заема важно мѣсто въ историята на нашето възраждане, затова приноситѣ, помѣстени въ сборника, освѣтляватъ редица въпроси отъ нашата обща история.

Въ увода къмъ първата книга проф. С. С. Бобчевъ, излага, какъ се е развила и осѫществила идеята за сборника, като дава и кратъкъ прегледъ на съчиненията, въ които се говори по единъ или другъ поводъ за Елена. Научната часть на първата книга започва съ поселищно-географски очеркъ на Елена отъ проф. А. Иширковъ. Въ него сѫ разгледани мѣстоположението, населението, стопанството и градежътъ на града. Авторътъ се спира отчасти и на миналото на Елена: възникване, наименование, сѫдба презъ вѣковетѣ. На второ мѣсто иде голѣмиятъ трудъ на М. Дичевъ „Градиво за историята на градъ Елена“ (с. с. 13—194). Въ предговора си авторътъ пише: „Този ми скроменъ трудъ нѣма претенциитѣ на съвършенство: той е суровъ материалъ, който тепърва ще има да се прецени и допълни. При събирането му ималъ съмъ предъ видъ бѫдещия историкъ, който, при написвана обширна история на българитѣ, да се взре и види, че нашиятъ градецъ, забутанъ нейде изъ гънкитѣ на родния Балканъ, е игралъ известна, за да не кажемъ, важна роля при духовното ни възраждане“ Дичевъ раздѣля труда си на четири части. Въ първата разглежда географското положение на Елена, легендитѣ за основаването ѝ, населението на Елена и околностьта, миналото на града до епохата на въз раждането. Втората часть се занимавала съ участието на еленчани въ черковния въпросъ, училища и учители, еленчани на турска служба, старини, писмени паметници, народни пѣсни. Въ третата часть се проследява стопанскиятъ животъ на Елена: занаяти, земедѣлие, градинарство, лозарство, копринарство, скотовъдство, срѣдства за стопанското издигане на града. Последната часть описва освобождението на града и паметницитѣ за загиналитѣ руси. Трѣбва да се признае, че трудътъ на М. Дичевъ съдържа ценни материали. Можемъ да не бѫдемъ винаги съгласни съ изводитѣ на автора, но изследването дава изобилни данни за бѫдещия историкъ. Въ плана можеме да се постигне по-голѣма прегледность и яснота, но и тъй, както е даденъ, тоя трудъ е ценenъ исторически приносъ и говори за голѣмо усърдие и рѣдка любовь къмъ родния градъ и неговото минало.

Въ отдѣла „Еленчани, учители и просвѣтни дейци“ сѫ помѣстени очерци за дейностьта на Никифоръ п. Константиновъ (отъ М. Дичевъ), Д. Марковъ (отъ М. Дичевъ), Ст. п. А. Робовски (отъ П. С. Кършовски и Д-ръ Н. Бобчевъ), М. Т. Радивоевъ (отъ Д-ръ Н. Бобчевъ). А отъ еленчанитѣ-писатели Д-ръ Н. Бобчевъ разглежда живота и дѣлото на Стоянъ Михайловски. Генералъ Ал. Кисьовъ проследява боеветѣ при Елена и Златарица презъ Освободителната война. Изследването е много обстойно и за него е използувана обширна военно-историческа литература, главно автентичнитѣ военни донесения. — Инж. Богомилъ М. Радославовъ разгледа минералнитѣ богатства на Еленска околия. Книгата завършва сь 11 еленски народни пѣсни, събрани и записани отъ Ил. С. Бобчевъ.

Втората книга започва съ биографски очеркъ за С. С. Бобчевъ по случай на неговата 80-годишнина. Подиръ това иде изследването на С. С. Бобчевъ „Еленско презъ време на турското владичество (историко-правни и културни бележки)“. Авторътъ се спира на основаването, заселването и названието на Елена, територията на града, населението (най-ранни жители, етнически съставъ, заняти и социаленъ сьставъ, чорбаджии, попове, еснафи и учители), управление, данъчни отношения, владишки дажби, органи на данъчното управление и тѣхното ведомство, векилски институтъ, харачерски институтъ, право и сѫдъ, самоуправление и самоуправителни тѣла. Вижда се, че С. С. Бобчевъ е засегналъ много интересни въпроси, особено отъ правно и административно естество. Любопитни данни се изнасятъ за бележититѣ еленски чорбаджии. На тѣхъ авторътъ се спира и въ специална статия: — „Чорбаджилъкътъ като обществено-служебенъ институтъ въ време на османското владичество“. Той разглежда названието чорбаджия, произхода на чорбаджиитѣ, турския законъ за чорбаджиитѣ въ Търновско, изработенъ отъ Митхадъ-бей (по-късно Митхадъ-паша) презъ 1857 г. Въ приложение къмъ изследванията си С. С. Бобчевъ дава преводъ отъ ферманъ и худутнаме за владенията на Еленската община, статистика на населението въ Еленско и отзиви за Елена и еленскитѣ чорбаджии. Трѣбва да се признае, че схващанията на автора за чорбаджиитѣ сѫ любопитни. Той прави опитъ да реабилитира това съсловие у насъ. Неговитѣ заключения, обаче, не могатъ да иматъ всеобщо значение, понеже твърде много факти отъ епохата на робството говорятъ тъкмо противното.

Подъ общото заглавие „Елена като просвѣтно огнище въ миналото“ С. С. Бобчевъ, Ст. Островрѫховъ, Ю. Т. Брѣшковъ и Б. Даскаловъ разглеждатъ учебното дѣло въ Елена презъ XIX вѣкъ. Тукъ е даденъ и списъкъ на учителитѣ до 1892 г. и ученицитѣ отъ тъй наречената Еленска даскалоливница презъ втората половина на миналия вѣкъ.

Въ отдѣла „Еленски старини“ Ю. Т. Брѣшковъ, П. С. Кършовски и Д. Цончевъ проследяватъ историята и значението на черквитѣ „Успение Богородично“ въ Елена и „Преображение Господне“ въ с. Горни Марянъ и градската кула-часовникъ въ Елена.

Интересна е статията на Ю. Т. Брѣшковъ „За градинарството въ Еленско и Еленската община“. Тя хвърля свѣтлина върху стопанското положение на града и околнитѣ селища. Въ това отношение е ценна и статията на Гр. Ив. Грозевъ „Горитѣ и горското стопанство въ Еленска околия“.

Недалечното миналото на Елена рисуватъ нѣколко описания и отзиви за града въ „Български алманахъ“ отъ 1893 г., на Петко Росенъ, С. Добрияновъ, А. Д. и английския вестникъ „Таймсъ“ отъ 1877 г. (Градъ Елена следъ влизането въ него на Сюлейманъ-пашовата орда).

Ценни сведения съдържа отдѣлътъ „Еленски ликове“. Въ него се разглеждатъ животътъ, дѣлото и заслугитѣ на виднитѣ еленчани: Иларионъ Ловчански (отъ д-ръ Н. С. Бобчевъ), Хаджи Теодоръ и Т. Ив. Теодоровъ (отъ С. С. Бобчевъ и Цв. П. Бобошевски), Никифоръ п. Константиновъ (отъ С. С. Бобчевъ), даскалъ Илия х. Ст. Бобчевъ (отъ С. С. Бобчевъ), Майоръ К. Никифоровъ (отъ Р. Славейковъ), Петъръ В. Горбановъ (отъ М. Дичевъ), инж. П. Николовъ (отъ Хр. Добревъ), арх. Ю. Милановъ (отъ д-ръ Н. Бобчевъ), П. Ю. Тодоровъ (отъ Б. Ангеловъ, Т. Атанасовъ и Ив. Кириловъ), Ив. Кириловъ (отъ Ив. Карановски), д-ръ Хр. Момчиловъ (отъ Д. С.), Ст. Ст. Гуневъ, П. С. Кършовски (отъ Ст. Ю. Николовъ), Ст. п. Андроновъ (отъ В. х. Стефчевъ) и К. П. Палиевъ (отъ М. З-ва). Въ сѫщия дѣлъ сѫ напечатани раннитѣ спомени на С. С. Бобчевъ „Около вишнията и край огъня“. На края М. Никифоровъ разглежда книгата „Кратка история на църквата Успение на Св. Богородица“ (София 1937), като дава ценни справки и допълнения.

Трѣбва да се признае, че съдържанието на втората книга отъ Еленския сборникъ е твърде разнообразно и интересно. Ще направя, обаче, следнитѣ бележки: Преди всичко, допуснати сѫ нѣкои буквални повторения на едни и сѫщи материали. Тъй, на с. с. 96—97 се печататъ извадки отъ описанията на П. Росенъ и С. Добрияновъ. Сѫщитѣ сѫ помѣстени и на с. 186 и сл. въ отдѣла „Нееленчани за Елена“. Въ изследванията на С. С. Бобчевъ „Еленско презъ време на турското владичество“ и „Чорбаджилъкътъ като обществено-служебенъ институтъ“ се повтарятъ едни и сѫщи сведения — и то твърде обширно — за чорбаджиитѣ. Сѫщо тъй повтарятъ се и много отъ сведенията за учебното дѣло. Отъ друга страна, желателно би било да не се препечатватъ обнародвани вече статии и материали. Можеше да се даде по-скоро библиография на писаното върху Еленско. За П. Ю. Тодоровъ трѣбваше да се помѣсти отдѣленъ и по-цѣлостенъ очеркъ, а не да се даватъ извадки отъ различни публикувани работи. Ако бѣха избѣгнати тия грѣшки, втората книга щѣше да спечели откъмъ сбитость, прегледность и критичность.

П. Динековъ

Д. Цончевъ. Хисарскитѣ бани (с. Хисаръ — Карловско). Географски, исторически и археологически очеркъ. Годишникъ на Пловдивската народна библиотека и музей 1935—1936, София, 1937, стр. 53—231.

Интересътъ къмъ изучване на миналото на нашитѣ селища все повече и повече расте. Въ последнитѣ нѣколко години се появиха голѣмъ брой по-обширни или кратки монографии на доста градове и села. И за забелязване е, че докато преди години съ написване историята на едно селище сж се залавяли любители, сега въ повечето случаи съ тази работа се заематъ по-добре подготвени хора.

Да се напише историята на едно селище у насъ, при отсжтствие на достатъчно историческитѣ данни, е трудна задача, затова и много отъ авторитѣ прибѣгватъ и то съ пълно право къмъ археологическитѣ материали, съ каквито за щастие повечето отъ нашитѣ селища сж твърде богати.

И за прочутото съ своитѣ минерални бани село Хисаръ, въ което много добре е запазена една отъ най-голѣмитѣ рано-срѣдновѣковни крепости у насъ и въ която на всѣка крачка се виждатъ и изравятъ основитѣ на единъ неизвестенъ, голѣмъ и богатъ на времето си градъ, не знаемъ абсолютно нищо отъ книжовнитѣ източници. Въ нито единъ античенъ, срѣдновѣковенъ и дори по късенъ изворъ не намираме нѣкакви сведения за това селище. Благодарение, обаче, на многобройнитѣ и най-разнообразни археологически материали — крепостната стена, съ нейнитѣ кули, врати и стълби, основи на църкви, обществени и частни постройки, гробища, бани, водопроводи, тухли, каменни надписи, монети, разни предмети и др., както и благодарение на системнитѣ проучвания и упоритъ трудъ на Д. Цончевъ, директоръ на Народната библиотека и музей въ Пловдивъ, миналото и на това селище е разкрито.

Въ своя трудъ „Хисарскитѣ бани", Д. Цончевъ е използувалъ всички, ако и твърде оскждни, извори, всички археологически материали и всичко писано до сега върху стария градъ и върху минералнитѣ бани. Следъ кратъкъ географски прегледъ, авторътъ разглежда миналото и настоящето на Хисаря, като се спира и върху възможното антично име на изчезналия градъ. Въ нѣколко страници Ц. подробно описва и всичкитѣ минерални извори и бани, като изтъква и тѣхнитѣ лѣчебни свойства.

Най-голѣмъ дѣлъ отъ трудътъ на Ц. заема археологическата часть. Така трѣбва и да бжде. Въ нито едно селище, така много посещавано презъ лѣтото, не се намиратъ и виждатъ следитѣ на единъ старъ градъ, окончателно разрушенъ при идването на турцитѣ въ нашитѣ земи, както въ Хисаря. Въ книгата подробно се описва крепостната стена, и всички запазени основи отъ най-различни постройки, че друго по подробно описание за сега е невъзможно. Ц. внимателно е разгледалъ всички паметници, открити въ Хисаря до написването на труда си, като винаги е държалъ смѣтка и за това, какво други преди него сж казали за този старинень градъ.

Къмъ края на книгата е дадено едно резюме на френски езикъ и обширна библиография, за всичко писано до сега за Хисаря.

Вьпрѣки, че вь този трудъ миналото на Хисаря да се разглежда само възъ основа на археологическитѣ материали, то ни е предадено така добре, че едва ли бихме имали по-добра представа за това селище и отъ най-подробнитѣ исторически известия. Ако и на други селища бихме могли да възкресимъ миналото възъ основа на подобни материали, ние бихме имали по-друга представа и за миналото на нашата страна.

В. Миковъ

Павелъ Димитровъ — Въспоменателенъ исторически сборникъ на Софийското браншово търговско бакалско сдружение „Три светители“. — История на Софийското браншово търговско бакалско сдружение „Три светители“ 1718—1937, София, 1937, 28·3 × 20·2, XXIV, + 307 стр., богато илюстровано издание.

Презъ изтеклата 1937 год. Софийското търговско бакалско сдружение празднува своето повече отъ отъ 125 годишно непрекжснато сжществуване. По тоя случай управителнитѣ тѣла на сдружението „Три светители“ съ протоколъ отъ 28. I. 1937 г. решили покрай тържественото отпразднуване на тая годишнина, да се издаде и единъ исторически и въспоменателенъ сборникъ „Съставянето и описването на историческия и въспоменателенъ сборникъ“ казва се въ т. 9 въ протокола, „да се възложи на г. Павелъ Димитровъ, бившъ дългогодишенъ секретарь на Българския търговски съюзъ, като добре запознатъ отъ дълги години съ устройството и дейностьта въ миналото и сега на професионалнитѣ търговско-бакалски организации въ България“. (вж. Сборника, стр. 5).

Своята задача г. Димитровъ е изпълнилъ грижливо и добросъвестно, като е започналъ съ старитѣ тефтери на бакалския еснафъ още отъ преди Освобождението. Такива днешното сдружение е запазило само два — единиятъ, който съдържа сведения изъ живота на бакалския еснафъ въ София до 1864 год. и другиятъ — отъ 1864 год. до 1912—1915 год. Съ множество фотографски снимки на страници отъ тия тефтери и снимки на инвентарни предмети, собственость на бакалския еснафъ, авторътъ ни дава твърде ясна и вѣрна и картина на живота на бакалския еснафъ отъ преди Освобождението. Като се знае, каква роля сж играли нашитѣ еснафи въ духовното ни възраждане и тѣхнитѣ заслуги къмъ събуждането на българския народъ, може и да се разбере, колко навременни и полезни сж историческитѣ проучвания отъ рода на г. Димитровото.

Балканскиятъ еснафъ въ София сжществува още отъ началото на XVII ст. За това, авторътъ намира потвърждение въ турски документи (стр. 21), той съ право отхвърля твърдението, че началото му трѣбвало да се смѣта отъ 10 май 1712 г., значи своята полезна стопанско-икономическа и по-сетне и просвѣтна и благотворителна дейность българскитѣ бакали-търговци сж започнали още преди повече отъ три столѣтия. По-нататъкъ, авторътъ на дълго и на широко говори за вжтрешното устройство на сдружението — бакалски еснафъ — отъ времената, за които намира писменни сведения, та и до днесъ. Уставъ, име, знаме, покровители (патрони), патронни праздници, членове, управления, отношения по между имъ и къмъ държавната и общинска власть, благотворителни почини и др., всичко е изложено тукъ подробно и прегледно.

Отъ стр. 183 до 229 авторътъ дава и една „История на кооперативното бакалско сдружение въ София, 1812—1937 г., въ която той установява, че началото на единъ видъ „кооперативность“ между бакалския еснафъ започва още презъ 1812 г. И тукъ той привежда множество фотографически снимки отъ старитѣ тефтери на бакалския еснафъ, за да докаже тезата си. На край авторътъ ни дава единъ „списъкъ на чирацитѣ и на калфитѣ, произведени въ „бакалии“ — майстори-бакали и членове на професионалната организация “отъ 1718 г. до 1910 г. и портретитѣ на членоветѣ на софийскитѣ бакали — членове на сдружението.

Книгата на г. П. Димитровъ е единъ твърде цененъ приносъ къмъ общата история на българскитѣ еснафи отъ преди Освобождението и следъ него, която тепърва има да се проучва и непременно трѣбва да се напише.

Д-ръ Петъръ Миятевъ

Получени книги, списания и вестници въ редакцията

1. **Георги п. Аяновъ.** Странджа. Етнографски, географски и исторически проучвания. Библиотека Тракия № 11. Издава Тракийскиятъ наученъ институтъ. 8^0, стр. 272. София, 1938.

2. **Архивъ** за стопанска и социална политика. Год. XIII (1938), книга 2 и 3.

3. **Изкуство и критика.** Редакторъ Георги Цаневъ. Книгоиздателство Хр. Г. Дановъ — О. О. Д-во София, Год. I (1938) кн. 1, 2, 3, 4, 5 и 6.

4. **Власи Илиевъ.** Градъ Троянъ. Исторически материяли. Часть II. Следъ Освобождението (1878 год.) до нашитѣ дни (19 май 1934 год.). Троянъ, 1934. 8^0. 152 стр. Цена 15 лв.

5. Каталогъ № 41. Българска и обща история. Книгоиздателство „Отецъ Паисий", Пловдивъ, стр. 68, 8^0. Цена 10 лева.

6. **Лесовъдска мисъль.** Органъ на Дружеството на лесовъдитѣ-академици въ България. Год. VII, 1938, кн. 2.

7. **Завети.** Илюстровано списание за наука, изкуство и общественъ животъ. Редактори: Никола Т. Балабановъ и Мирославъ Миневъ. Год. V (1938) кн. 1, 2 и 3.

8. **Завети.** Библиотека за българска литература. Год III (1938) кн. I. Матвей Вълевъ — На котва. Повесть; кн. II. Цонка Славкова Николова — Жената съ бѣлитѣ коси. Повесть.

9. **Александъръ А. Маноловъ.** Кап. II р. о. з. Търговското ни корабоплуване. Варна, 1937. 8^0. 26 стр. ц. 20 лв.

10. **П. Миятевъ.** Туркобългари и чуваши. Отпечатътъ отъ сп. Училищенъ прегледъ, 1938 год.

11 W. **Marinow.** Die Morphologische Gliederung des nordöstlichen Bulgarien. Отпеч. отъ Pettermanns Geographische Mitteilungen. 1938. H. 3. стр. 54—56. съ 3 картени скици.

12. **Нашето горско дѣло.** (По случай седмицата на гората 1938). Библиотека „Лесовъдска мисъль" № 1. Статии отъ инж. лесов. Г. Сираковъ, Д. Стефановъ. Б. Й. Захариевъ и Н. Пеневъ.

13. **Сухиндолъ.** Месечникъ за народна просвѣта. Издава Сухиндолската община. Год. X, бр. бр. 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151.

14. Свещ. **Исидоръ Антоновъ Дѣлинъ.** Асѣново. Никополска околия. За споменъ отъ 250 годишнината отъ Чипровското въстание (1688 – 1938), отъ 200-годишнината отъ заселването въ Баната (1738—1938), отъ 50-годишнината отъ завръщането на винганци въ България, заселването имъ въ Дълбокъ-геранъ и следъ четири години въ Асѣново (1888 – 1892—1937). Свищовъ, 1938 г., 16^0, стр. 56,

15. **Възходъ.** Седмичникъ за стопанство, култура и общественъ животъ. Габрово, год. II (1937—38) бр. 14—47.

СЪДЪРЖАНИЕ — TABLE DES MATIÈRES

1. Д-ръ Христо Н. Гандевъ, библиотекарь при Университетската библиотека
— Преселването на тракийски българи и гърци въ България презъ 1878—79 г. . стр. 3—14
Christo Gandev. L'émigration des Bulgares et des Grecs de la Thrace dans la Bulgarie 1878—1878 (Résumé) „ 14—15

2. Станимиръ Ст. Станимировъ, бившъ преподаватель въ Висшето училище, бившъ гимназиаленъ директоръ
— Въ София преди 54 години . . . „ 16—24
Stanimir Stanimirov. Sofia il y a 54 ans (Résumé) „ 25

3. Георги п. Аяновъ, бившъ гимназиаленъ директоръ, Бургазъ.
— Привилегировани области въ Североизточна Странджа: а) Вакъфъ на султанъ Мехмедъ ханъ; б) Хасекия; в) Владенията на Одринскитѣ Гаази Михаловци (Гаази Михалъ топраа) . . . . „ 26—36
Georgi P. Ajanov. Privilegierte Landstriche im Gebiete des NO-Strandscha-Gebirges (Zusammenfassung) . . „ 36—37

4. Гунчо Ст. Гунчевъ, редовенъ доцентъ по география въ Университета
— Изчезналитѣ селища въ България „ 38—50
Приложение. Кратъкъ въпросникъ за изследване на изчезналитѣ селища въ България . „ 50—53
G. Gunčev. Disappeared Settlements in Bulgaria (Summary) „ 54—55

Изъ турскитѣ архиви

5. Единъ турски ферманъ въ връзка съ Чипровското въстание и разрушението на Чипровци. Преводъ отъ В. Шановъ. Бележки отъ Йорд. Захариевъ . . . . „ 56—61
Ein türkisches Ferman über den Aufstand und die Zerstörung von Čiprovci. Überzetzung von V. Schanov. Bemerkungen von Jord. Zahariev . . . „ 61—62

6. Румелия и Босна. Географски описалъ Мустафа бенъ Абдуллахъ Хаджи Калфа
Отъ нѣмското издание на Йосефъ фонъ Хамеръ превелъ и снабдилъ съ обяснителни бележки Стоянъ Аргировъ . . . . „ 63—110

Часть I.

Предговоръ, стр. 63; Едрине (Одринъ), стр. 68; Румелийски земи: I. Санджакъ Виза, стр. 75; II. Санджакъ Къркилисе, стр. 77 (Лозенградъ, Хасково, Бургазъ и др.); III. Санджакъ Силистра, стр. 79 (Поморие, Айтосъ, Варна, Бабадагъ, Тулча, Провадия, Карнобадъ, Шуменъ и др.); IV. Санджакъ Никополи, стр. 87 (Сливенъ, Търговище, Разградъ, Търново, Русе, Плѣвенъ, Свищовъ, Орѣхово и др.); V. Санджакъ Видинъ, стр. 93; VI. Санджакъ Чирменъ, стр. 96 (Свиленградъ, Елхово, Нова Загора, Харманлий и др.); VII. Санджакъ София, стр. 97 (Пловдивъ, Стара-Загора, Ямболъ, Пазарджикъ, Самоковъ и др.); VIII. Санджакъ Галиполи, стр. 102.

Mustafa Ben Abdalla Chadschi Kalfa. Rumelien und Bosna geographisch beschrieben. Ins Bulgarische übersetz von Stojan Argirov. . . . 110

Малки приноси

7. Т. Д. Герасимовъ, уредникъ при Народния археологически музей

— Градове по черноморското крайбрѣжие върху една антична карта . . . . . „ 111—114

Th. D. Guérassimov. Villes sur le littoral de la Mer Noire sur une carte ancienne . . . . „ 114

Вести

8. † Стою Н. Шишковъ. Отъ А. Сп. Разбойниковъ . . . . „ 115—116

Книжовни оценки

9. Еленски сборникъ. Кн. I. Описание на гр. Елена и Еленско. София, 1931; Кн. II. Обществено-исторически, културно-просвѣтни и животописни очерки. Софи, 1938. Отъ П. Динековъ. . . . . „ 117—120

10. Д. Цончевъ. Хисарскитѣ бани (с. Хисаръ — Карловско). Географски, исторически и археологически очеркъ. Годишникъ на Пловдивската народна библиотека и музей. 1935—1936. София, 1937. Отъ В. Миковъ. . . . . „ 120—121

11. П. Димитровъ. Въспоменателенъ исторически сборникъ на Софийското браншово търговско бакалско сдружение „Три светители" — 1718—1937. София, 1937. Отъ Д-ръ П. Миятевъ. . . . . „ 121—122

Книги, списания и вестници получени въ редакцията. . . . . „ 123

НАРОДНО ОСИГУРИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО
„БАЛКАНЪ, ПОЖАРЪ и ТРАНСПОРТЪ“
Основано въ 1885 година.

ОСИГУРЯБА: здания, стоки и мебели срещу щети отъ пожаръ и скcплозия, както и срещу земетресения съ участис въ печалбитѣ.
ОСИГУРЯВА: срещу кражби и чрезъ взломъ, мятежъ.

По транспортъ носи рискъ по преноса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „ЖИВОТЪ“

ОСИГУРЯВА: човѣшки животъ при най-нови модерни комбинации за въ случай на смърть, зестри капитали и пр.
ДАВА кооперативно участие въ печалбитѣ.
ОСИГУРЯВА срещу ЗЛОПОЛУКА — единична и колетивна — за случай на смърть, инвалидность и временна неспособность за работа, срещу много низка премия.

Общо преусигурително дружество „Балканъ“
ПРЕОСИГУРЯВА при контрактни условия мѣстни, чуждестранни д-ва по Пожаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и пр.

Общитѣ гаранции на Д-вата надминаватъ 500 мил. лв. — Деятелни представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекциитѣ на дружествата.

УЧИТЕЛСКА КАСА
Първо общо кооперативно застрахователно д-во.
Основано въ 1903 година.

КЛОНОВЕ:
Животъ, Пожаръ и Злополука
Осигурява при сравнително евтини премии и при най-износни условия.

Днесъ Учителската каса има осигуренъ капиталъ надъ 550,000,000 лв., набрани резерви 100,000,000 лв. и брои повече отъ 40,000 души членове — учители, чиновници, търговци, земедѣлци, занаятчии и други.

ОСИГУРЕТЕ ЖИВОТА И ИМОТА СИ ПРИ
УЧИТЕЛСКАТА КАСА

Въ всѣка околия и всички по-голѣми селища има областни и районни инспектори или деятели.
Централа — София, площадъ „Славейковъ“ № 11

„СЪГЛАСИЕ“ О. О. Д-ВО

ЗА ПРОДАЖБА НА ПАСМАНТЕРИЙНИ СТОКИ

◆

Пасажъ Св. Никола № 23 — София
Телефонъ № 2-07-37.

БРАТЯ КЪНЕВИ — ГАБРОВО

ФАБРИКА ЗА КОПЧЕТА ОТЪ СЕДЕФЪ, КОКАЛЪ, БАКЕЛИТЪ И ДРУГИ.

КѪЩА ОСНОВАНА ВЪ 1899 ГОД.

ТЕЛЕФОНЪ № 426.

◆

СКЛАДЪ ВЪ СОФИЯ ПРИ „ПРЕЖДА“ О. О. Д-ВО,
УЛ. ТРАПЕЗИЦА № 2. ТЕЛЕФОНЪ № 2-54-46.

Списанието **Архивъ за поселищни проучвания** е одобрено и препоръчано отъ:

Министерството на народното просвѣщение съ окръжно № 5838-23-II отъ 22 мартъ 1938 г.

Министерството на войната съ наредба № 5 отъ 7 май 1938 г.

Министерството на вътрешнитѣ работи и народното здраве съ окръжно № 10112 отъ 9 юний 1938 г.

Третата книжка на списанието ще излѣзе въ края на м. октомврий, а четвъртата, последнята — презъ м. декемврий.